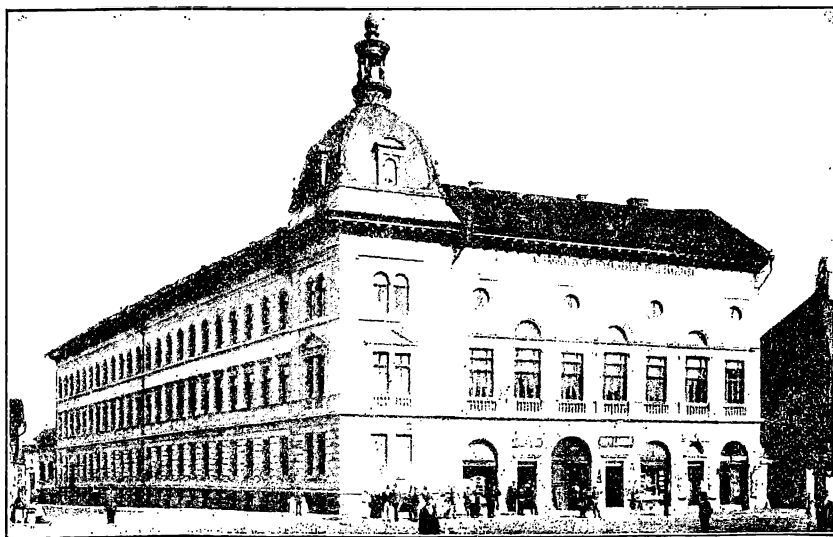


AZ ERDÉLYI
REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET
THEOLOGIAI FAKULTÁSÁNAK
ÉRTESITŐJE

AZ 1908—1909. TANÉVRŐL.

SZERKESZTETTE:
NAGY KÁROLY
A THEOL. FAKULTÁS IGAZGATÓJA.



KOLOZSVÁR
AZ ERDÉLYI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET KIADÁSA
1909.

NYOMATOTT STIEF JENŐ ÉS TÁRSA GYORSSAJTÓJÁN KOLOZSVÁRT.

Dr. Bartók György, mint theologus.¹

Írta: Dr. Ravasz László.

Mindjárt egy esztendeje lesz annak, hogy az erdélyi anya-szentegyház néhai püspöke: dr. Bartók György váratlanul kidőlt az élők sorából. A fájdalom, mely a veszteség érzetére impozánsan tört ki a gyászolók szívéből, már csöndes, áldó emlékezetté változott, kivéve azokat a sebeket, amelyek nem szoktak begyógyulni. Egyházkerületünk s vele együtt egyetemes egyházunk kegyeletének méltó kifejezést adott a tavaszi közgyűlés alkalmából rendezett gyászünnepélyen, ahol nálam hívatottabb kezek rajzolták meg az ő *nagy egyéniségét* és írták meg *főpásztori munkásságának* korszakát. Voltak hű és képes férfiak, akik benne az *embert* síratták el; akadtak szerető szívek, amelyek a *barátot* gyászolgatták benne; megszólaltak tanítványai és elmondották, hogy milyen jó *tanító* volt. Beszélni kellett volna róla, mint *családapáról*, de ilyenkor az érdekelteknek minél több mondanivalójuk volna, annál kevésbé tudnak megszólalni. Maradt még egy vonása a boldogultnak — az én hitem szerint a legsajátosabb s talán, a legértékesebb is — : *Bartók György a tudós, a theologus.*

Ennek a tulajdonságának a megrajzolásával bizott meg engem az erre leghívatottabb testület theologiai fakultásunk elüljárósága. Vonzott a téma és nógatott a szívem, de vissza-visszatartott az, hogy igen közel állottam hozzá. A főadat tudományos, ennélfogva teljes tárgyilagosságot követel, de ki tudja, megvan-e bennem ez az erény azzal a férfiuval szemben, kinek kora ifjúságomban csodálója, pályafutásom elején hozzá személy szerint ragaszkodó titkárja s később családjának tagja lettem? Mégis elfogadtam a megbízást. Tudományos téren a legteljesebb ellenőrzés alatt állunk; ez az egyetlen mező, ahol nem lehet felelőtlen állításokkal, vagy

¹ Felolvasta a szerző az 1908. szeptember 15-én Kolozsvárt tartott Bartók-ünnepélyen.

lyrai imputációkkal dolgozni, hanem *bizonyítani kell*, mert amicus Plato, amicus Aristoteles, sed maxime amica est veritas. Dr. Bartók György pedig ama kevés kiváltságos közé tartozott, akit az igazság emel, még akkor is, ha megítéli és akit semmi sem kisebbít anynyira, mint a magasztalás. Emlékezetét sérteném meg, ha elogiumot, dicsbeszédet és nem *kritikát* írnék róla; s ha emlékezete annyival drágább, amennyivel közelebb állottam hozzá, köteles vagyok épen annyival tárgyilagosabb is lenni iránta.

Így még inkább érzem a feladat nagyságát. Negyven esztendőre terjedő szakadatlan buvárkodás és megfeszített irodalmi munka akkora anyaghalmozás elé állítja monografusát, hogy az a nálam sokkal képesebb erőket is nagyon megpróbálja. Hát még, ha odavesszük, hogy ez a munkásság három tudományt ölel fel: a nyelvészetet, philosophiát és a theologia minden egyes disciplináját, nem is említve a gyakorlati papi dolgozatok százait. Nyomatásban megjelent írásai mintegy 120—150 nyomtatott ívet tesznek ki s ennél jóval többet félig már sajtó alá rendezett kézíratai. Egész életén át professzornak készült s bár ezt a célját sohasem érthette el, mégis annyit tanult és annyit írt, mint akármelyik ordinatus. Mindvégig az jellemezte, hogy szeretett a kérdéseknek a végére járni s mivel izzó munkában telt élete folyamán az új kérdések nap-nap után vetődtek fel, éjt-napot összetéve kellett a legtávolabb eső problémák megfejtésén fáradoznia. Teljes tudományos apparátussal dolgozott mindig; nem tankönyvekből tanult, hanem forrásokból. Ha az egységes liturgia-kérdésnek szőnyegre kerülése kapcsán hozzá akart szólani ahhoz a kérdéshez, hogy az úrvacsoraosztás alkalmával a sacramentalis istentisztelet milyen viszonyban legyen az igehirdetéssel, asztalára fölhalmozta Calvinus, Bucer, Zwingli, Luther liturgiáját, előszedte a régi erdélyi agendákat és Zezschwitz, Schöberlein, Krauss és Smend Gyula nézeteinek alapos tárgyalása után kimondja nézetét, hogy a sacramentalis és a homiletikai istentiszteletnek elválasztása ellenkezik a protestáns liturgia alapelveivel. ³/₄ ivre terjedő kis röpiratban mily komoly és tudományos tárgyalás! Utolsó éveiben az egyháztörténelem forrásszerű tanulmányozásához kezdett, mert hozzá akart szólani a 48. XX. tc. végrehajtásához, — mai felületes korban, mikor oly hamar saecularizálnak és klerikalizálnak!

Ilyen alaposság, sőt pedanteria mellett — mert a pedanteria a tudományban sokszor nem egyéb mint, az erkölcsi életben a lelkiismeretesség — elképzelhető, hogy mennyit dolgozott ő, aki-

nek nem volt más szórakoza, sőt pihenése sem, mint ismét csak a munka. És hogy szellemének életeleme volt a munka, bizonyítja az, hogy súlyát sohasem érezte, elfoglaltsága miatt sohasem panaszkodott. Robustus teste lassan öröldött meg az emésztő munkában, mintegy a szemünk láttára; utóljára már nehezen mozgott, kinosan lélegzett író asztala mellett és halálosan fáradt volt, de ő mindezt észre sem vette. Új, meg új tervek, új meg új problémák vetődtek fel lelkében, mintha száz agya lett volna; Tárkányi Györggyel még írja vala kátéját, mikor már velem gyűjteti az anyagot, hogy együtt írjuk meg a magyar protestáns egyházi beszéd történetét, Nagy Péter jellemrajzát, együtt csináljunk agendákat; közben sajtó alá kezdi rendezni vallástörténetét, prédikációit és fiával együtt újszövetségi kommentárt akar fordítani! Pedig nem tartozott az úgynevezett könnyű munkások közé. Meggondoltan, lassan, kritikával fogalmazott. Volt valami sajátságos nehézség benne: a nemes érc fajsúlya, a melyet a klasszikus római gravitásnak nevez. Szigorú bírāja volt önmagának; néha háromszor is újra írta prédikációit s nem egyszer megtörtént, hogy vasárnap hajnalban íróasztalához ült és elejétől végig írta hetek óta elkészített és megtanult beszédét.

Ez az ő bíráló, boncoló értelme! Mily elemében volt, ha valamit szét kellett szedni, valami téves felfogást meg kellett cáfolni, valami balgatag dogmát kellett összetörni, vagy hiú illuziót széjjel kellett tépni. Ilyenkor látszik rajta, hogy kedve ~~te~~ a saját erejében; mosolyogva forgatja a kalapácsot, mintha remekbe dolgoznék. De, amikor alkotni kellett, ez a kritikai képesség ellene fordul; beleköt minden sorába, kifogásolja a logikai rendet, bizonytalanná teszi a synthesist. Különösen az átmeneteket nehezítette meg. Végig nézem kosárszámra menő kéziratát és látom, hogy valahányszor átolvasta régi munkáit, mindig másképp osztotta be az átmenetet; a kikezdés dolgában mindannyiszor más véleményen volt. Az egyes periodusokon belül bámulatos biztossággal rendezi el a mondatokat s különösen ott, ahol alárendelésről, tehát analysisről van szó, de már a periodusai koránt sincsenek oly organikus kapcsolatban egymással és lépten-nyomon ingadozni látszik, hogy vajjon semikolont, kikezdést, három csillagot, arabs számot, vagy római számot írjon-e? Sokan mondták nekem olyanok, akik prédikációit tanulták, hogy az egyes gondolatcsoportjait könnyebben memorizálják, mint bárki másét, de az *egésznek* elsajátítása mégis nehéz. Igen, mert a szerző — hogy úgy mondjam — pavillon rendszer-

ben épített; az egyes részalkotmányok rendkívül átlátszó, egységes stylusban emelvék, de az egésznek egységét csupán egy nagyon elvont, gondolati tényező: a közös intellectualis sphaera adja meg. Hatalmas logikájában a centrifugalis erő praevalealt sokszor magával ragadó hatalommal; csoda-e, ha legyőzte vagy legalább is megnehezítette a centripetalis igyekezetet? Ennek pedig oka az ő lelki szerkezetének a természetében rejlett. Szellemének alapvonása az analysis, amelyből következik az, hogy a tudományos tárgyalás első lépését bátrabban teszi meg: t. i. a tények megállapításában, a fogalmak tisztázásában, az összehasonlításban és a különbségek kiemelésében mester, de a kérdés synthetikus reconstitucióját, az egy elvből az egésznek levezetését sokszor olvasóira bizza. Ő az úttörő, az anyaggyűjtő munkáját végzi; a törvény megtalálása nála végső pont és nem kiindulás. Bár tehetsége és hajlama szerint encyclopaedikus, egységes rendszer pilléreit nem tudom felfedezni abban a szellemi termelésben, amit élete folyamán felhalmozott. Nem egy a priori systema kereteit akarta betölteni élete munkájának gazdag empiriájával, hanem minden egyes ágban a végső elvet kereste; ha megkapta, boldog volt, s nem törődött azzal, hogy e végső elveket egységre hozva, reáépítse újra azt a világot, amelyet keresésük közben lebontott róluk. Rendszere inkább methodusában van, mint a végső elvek szerves kapcsolásában. Épen azért nem volt dogmatikus, hanem kritikus; talentuma nem speculatív, hanem empirikus; nem a systematika theológiát miveli nagy szeretettel, hanem a történelmet; nem Hegelt és Schleiermachert tartja az újkori theologia megalapítójául, hanem Kantot és Baurt.

Tárgyát a szigorú analysisben rendesen maga darabolta fel s kritikája útjában állott a rendszerezésnek. Sohasem szeretett ex thesi fejtegetni; csak azzal tudott beszélgetni, akivel vitatkozhatott. Terhére volt az olyan ember, akinek nem volt külön véleménye: sohasem oktatott, hanem cáfolt. Lelkét mindig az foglalkoztatta, hogy kinek nincs igaza, s folyvást arról beszélt, hogy ez is, az is, miben tévedett. Szellemi antipodusa s amellet egy legjobb barátja Molnár Albert volt, a teljesen synthetikus, művészi talentum. Molnár Albert nem szeretett vitatkozni; szemléleteit zavarták az ellenmondások. Mindig fejtegetett, szőtte szemléleteinek aranyszálait. Molnár Albertnek hallgatókra volt szüksége, dr. Bartók Györgynek ellenfelekre.

Egykorúak még most is emlegetik azt a nagy debattot, amelyet a Bethlen-collegium curiáján vívott meg reggeltől estig, egy

izromban, az intézet két legkiválóbb növendéke: Bartók György és Molnár Albert a lélek hathatatlanságának problémája fölött. Mintha hallanám ezt a két ellentétes talentumot. Egyik az ihletések, a művészi intuíciók és a divinativ meglátások embere, másik a metsző értelem, a kérlelhetetlen kritika és a kemény logika megtestesítője. Molnár Albert mindent bebizonyított, Bartók György mindent megcáfolt, a hallgató diákság ezt is, azt is elhitte, hanem a harc mai napig eldöntetlen maradt. És érdekes, hogy Bartók György Molnár Albertről mindig azt mondta: inkább aesthetikus, mint theologus; Molnár Albert pedig Bartók Györgyről úgy nyilatkozott, hogy inkább historikus, mint theologus. Pedig theologus volt mind a kettő a legtisztább, legértékesebb fajtából, csak hogy az egyik speculált, a másik kritizált, az egyik a művész volt, a másik a bíráló, — de mindakettő nagy volt.

Talentumának természetéből következik, hogy szellemi erői közül legkevésbé a phantasia volt kifejlődve. Megvetette az ábrándokat és az illúziókat; a romantika valósággal fölbosszantotta és képes volt egy Shakspeare ellen keményen kitörni, amikor az átlépte a realitásnak, vagy legalább a valószerűségnek korlátait. Kevésre becsülte és nem tudta olvasni Jókait; a lírát általában nem szerette s bár életében egyszer verset írt és a zsoltárokat ügyesen írta át a kötött formába, (hiszen nem is a nyelvben rejlett a nehézség) egész életén át szépirodalommal és műbölcsélettel nem foglalkozott. Nagy könyvtárában a görög római klasszikusokon kívül alig akadt egy-két szépirodalmi munka s az is a bölcselő költészet terméke. Gyermekkorában sem tanulta szívesen a verset, de sokat emlegette, mily szenvedélylyel tanulta a Bodola Sámuel racionális hittanát, hónapokkal megelőzve a penzumot. Százakra menő prédikációiban alig citál költeményből, s akkor is Lessingből, Kölcseyből, Eötvös Józsefből, mert az ilyesmit gondolatszegénységnek tartotta. Magistere volt a classica literatúrának, irodalmi működésének első decenniumában inkább ezzel foglalkozott, de aesthetikai kérdést föl nem vetett, meg nem oldott. Horatiusról írt tudós tanulmánya, amelyet élete végén átdolgozott, gazdag nyelvészeti és irodalomtörténeti aparattal tárgyal a Horatius *ethikájáról*, világnézetéről, de keveset szól a *művészetéről*. Nem a műélvezet beszél ebből a műből, hanem az erkölcsi felháborodás a Horatius ethikai sivársága és kihívó önállótlanúsága felett.

Azt hiszem, hogy az elmondottakban megrajzoltam a Dr. Bartók György szellemének „intelligibilis karakterét.“ Ebben a lelki orga-

nismusban praedisponálva volt az ő egész tudományos élete. Bármilyen körülmények közé is kerül, mássá nem lett volna, s mivel a tudományos milieu, amelybe a gondviselés vezérelte, kedvezett alaptermészetének, annál színesebben és erőteljesebben kifejlődhetett az ő érdekes egyénisége.

22 éves volt, mikor az érettségi vizsgálatot letette, „mindenben kitűnő“ sikerrel. Professzorai közül P. Szatmári Károly és Mihályi Károly voltak nagyobb hatással reá. Ez időről maga mondja latin nyelven írott önéletrajzában: *Gymnasia enim nostra praecipue tempore eodem, carebant institutis ad gymnasii proposita omnino idoneis. Imprimis studium linguarum graecarum erat neglectum, cum scientiae naturales plus iuste clorentur.* Ezután a régi szokás szerint, *per quatuor semestres iura studere cogebamar, tempore eodem philosophiae studia colentes.* Mire a jogot elvégezte, hazajött Lejdából Dr. Kovács Ödön s egy új, fényes lap kezdődött úgy a Bethlen-kollegium, mint a Bartók György életében. Valami benső, nemes barátság fejlődött ki professzor és tanítvány között, hiszen alig volt egy év korkülönbség közöttük, bár Kovács Ödön hat évvel járt előbb. Kovács Ödön megindította azt az új, termékeny irányt, mely a teológiát, mint a vallásos élettapasztalások tudományos feldolgozását, egyfelül a szabad vizsgálódás módszere mellett a modern világkép szerves alkotórészeül fogta fel, másfelül pedig a keresztyén kegyes tudat alaptételének fölállítással a vallást gyakorlati kérdéssé tette, elismervén a szívnek, az érzelemnek örökkévaló jogait. Schleiermacher szelleme ihlette és termékenyítette meg az enyedi theologusok lelkét s új lelki élet támadt ott, ahol eddig sivár racionalismus, vagy orthodox supranaturalismus járta. Ennek a szellemnek gyümölcse a Bartók György első tudományos dolgozata *Lessing*, mint theologus, a Kovács Albert által szerkesztett Egyházi Reform 1872. évfolyamában.

Lessingnek kritikai munkásságát mutatja fel e dolgozatban, amint korának vaskos dogmatizmusát és szupranaturalizmusát megdöntve, a józan ész és nemes érzület vallását követeli. Második Luthert lát benne, aki bevégezte, amit az első kezdett: a tekintély elvét megtörte s a protestantizmus életelvét: az ész szabadságát megvédte. Az igazság örök forrása felől az iszapot akarta eltakarítani; ez iszappal együtt arany szemeket is elhányt, de azok még nincsenek elveszve. Lessing tanainak inkább a negativumait ragadja meg, amelyekben saját meggyőződését látja kifejezve. Vallja Lessinggel együtt, hogy a biblia elemi tankönyv csupán, amelyet

megtanulva, magasabb szellemi táplálék után nyulhat az emberiség. Ez pedig az észvallás, mint legmagasabb philosophia.

Mikor a dolgozata megjelent, már útban volt Tübingen felé és Pesten fogadta a Ballagi Mórék meleg gratulációit. Mi vezérelte éppen Tübingenbe, nem tudom megállapítani. Lehet, hogy a Kovács Ödön tanácsa, ki felkereste a Baur katedraléját; lehet, hogy az a „trecenti floreni“, amelyet stipendium gyanánt nyert a tübingai egyetemről, mert elvégre a nagyenyedi 300 frtos stipendiummal csak így tudott megélni. Tübingának akkor nem voltak valami híres professzorai; kivéve Teuffelt és Schwabet, a két klasszikust, no meg a nagyon unalmas Sigwartot, a philosophust; a többiekre aztán talált a néhai tübingai professor: a zseniális, de züllött Tafel bon-mot-ja: „ordentlicher Professor ist der, der nichts Ausserordentliches, und ausserordentlicher, der nichts Ordentliches leistet“.¹ A dogmatikát és újszövetségi biblia theológiát Beck Tóbiástól hallgatta, akinek prófétai lelkesedése és hatalmas, masszív rajongása sok hallgatót vonzott maga köré a jámbor sváb kedélyek közül, de akinek babonás bibliahite, mystikus theosophiája a bibliában levő mennyei igazságok transcendentalis realitásáról² és ez igazságok természetfölötti nemzési processusáról a Kovács Ödön tanítványát legfőnnebb csak csöndes részvételre indította. Ethikát és exegesist *Palmertől* vett, aki gyakorlati theologus s természetesen, igen rossz előadó volt, de a Palmer jámbor, bibliás hite, orthodox s hozzá alantjáró, bár nagy gyakorlati értékű theológiája³ egyáltalán nem konvénált a fiatal kritikusként. A theologusok közül csupán Roth vallásphilosophiája tett reá mélyebb benyomást; a többi theol. tárgyakat vette ugyan, de nem hallgatta, hanem egész erejével a classica philológiájának és a philosophiának feküdt Bámulatos szorgalommal és csinnal írta tele kötetekre menő „Kollegheft“-jeit, pontosan részt vett a seminariumokon és rövid idő alatt egyike lett a legjobb klasszikusoknak, aki a nyelvet nem csak érti, de bírja is. Szorgos sanscrit tanulmányokkal egészíti ki nyelvtörténeti ismereteit és hogy a költői nyelvet is hatalmába kerítse, terjedelmes metrikai kutatásokat végez. Lelke egész ifjú hevével merült el a latin és görög világba és ez elmerülésben meg telt annak szellemével. Homerost és Aristophanest, Platot és a tragikusokat egykép feldolgozza és szöszedeteiből látom, hogy

¹ Th. Ziegler: D. Fr. Strauss. Strassburg, 1908. T. I. p. 40.

² O. Pfeleiderer Die Entwickl der prot. Theol. Freiburg. 1897. 191.

³ Hering: Lehre von der Predigt. 263.

az Iliász sok ezer szava közül alig ismeretlen előtte 3—4 száz. Minden idejét erre szenteli; az utolsó félévben lát neki Sigwart hatalmas metaphysikájának. Ime, aki theologusnak készült, philologus lett, bizonyágául a kiváló professorok vonzóerejének. A negyedik félév végén benyújtja doktori dissertációját (kéziratban) *Lessings philosophische und religiöse Grundanschauung* címmel és szóbeli vizsgálatra áll a philosophiai tudományokból mint fő-, és a görög-latin nyelvből és irodalomból, mint melléktárgyakból, amelynek sikerülte után 1874 augusztus 21-én a phil. tud. doktorává és a szabadművészetek mesterévé avatják.

Tehát a Lessing szellemének aegise alatt öltötte fel a doktori talárt. Ez előtt két évvel róla írta legelső tudományos művét, most pedig egész világnézetét ismerteti. Életének legtermékenyebb, legüdébb lustrumát ennek a nagy geniusznak szenteli és hogy nemcsak ismerője, de congeniális megértője is volt, bizonyítja az, hogy később is mindegyre visszatér hozzá, sőt élete utolsó karácsonyestvéjén a bölcс Náthán gyűrűpéldázatának csodálatos mélységeit tárja fel. Mélyen rejlő oka ennek az, hogy Lessinghez őt lélekrokonság fűzte. Gondoljunk csak arra a férfiúra, akinek kritikai szelleme megtermékenyítette a philosophia történetét, akinek genialis gondolataiból, mint megannyi erőtől dúzzadó csirák-ból, a német philosophia virágkora: az ethikai idealizmus sarjadt ki, aki megajándékozott a legnagyobb gondolatok egyikével: a fejlődés gondolatával és ezzel megadta a historiai világfölfogás alapkategóriáját; — nem arra vall e minden vonásuk, hogy a Bartók György-féle lelkek az ideált fogják felismerni benne? Lessing is egy egész életet töltött emberfeletti munkában és szakadatlan küzdelemben és örökös kritikában. Rendszert nem adott, csak igazságokat. Feladata volt a fogalmak tisztázása, az előítéletek és dogmák összerombolása, a határvonalak meghúzása. Szelleme logos tomeos; a disztíngválás herosza ő. Egyik legnagyobb kiábrándítója az emberiségnek, de legnemesebb főpapja is. Az illuziókat széttépte, de ideálokat adott helyette; a dogmákat összetörte, hogy a principiumok uralkodhassanak. Az ő alapgondolata az volt, hogy a világ életének minden mozzanata egy örök ideál megvalósulásának különböző fokozata és az egyesnek értékét épen az adja meg, hogy mit realizál ebből az ideálból. A legfőbb ideál pedig a jó önmagában és önmagáért, tehát a világfejlődés célja és becse az *ethikai érték*.¹ Ennek a fejlődésnek mindenik lépése

¹ W. Weindelband, Geschichte der neuern Phil. Leipzig, 1805. I. 557.

megannyi *kijelentés*, amely nagy szellemeken át szól hozzánk és általuk visz előbbre. A különböző historiai tények és okmányok pedig, mint pld. a Biblia, elemi tankönyvek csupán, amelyeket kitanulva, magasabbra vágyik az ember. Mily korlátolt tehát az orthodoxusok felfogása, akik a keresztyénség időleges formáját abszolútnak tekintik s kánonul véve, azzal akarják mérni a fejlődés egész menetét, — pedig ha a vég épen olyan mint a kezdet, akkor nincs fejlődés közöttük. Ez a felfogás azért tartja igaznak a keresztyénséget, mert a bibliában van, mintha valamely geometriai theorema azért lenne igaz, mert Euklides mondotta. A lelket így a betű alá helyezzük és ráfüggesztjük az örökkévalóságot egy pók-hálósálra. De viszont nincs igazuk a racionalistáknak sem, akik a dogmák és a keresztyénség bibliai formájában jelentkező ésszerűtlenségek kimutatásával magát a keresztyénséget is megdönteni vélik, mert dogma és vallás, theologia és keresztyénség között genetikai különbség van. Amaz fogalmi képződmény, emez szeretet, élet. Amaz elmélet, emez gyakorlat. Legyen bármily ferde az elmélet, a gyakorlati igazságot nem érinti, mint ahogy nem bánja a paralitikus, ha a villamos szikrának gyógyító hatását *érzi*, hogy vajjon Nollet-nak, vagy Franklinnak van-e igaza, vagy egyikőjüknek sem?

Ez a tan elhatározó befolyással volt Dr. Bartók Györgyre. Elfogadta és aláírta igazságait, sőt ezt cselekedte tévedéseivel is. Most még nem vette észre, hogy a Lessing keresztyénsége desztillált észvallás és nem realis történeti hatalom, amely Jézusból árad; tiszta, nemes morál, de nem vallásos élet. Magával ragadta a Lessing kritikai ereje és ethikai enthusiasmus. Betelt a lelke ezzel a ragyogó, hideg fénnel és szeme ott csüngött azon az ethikai ideálon, amelyet Lessing tűzött ki örök célul, hogy szakadatlan munka és szakadatlan fejlődés útján törekedjék feléje az ember, bár tudja, hogy soha el nem éri egészen, de érezze, hogy épen ez a törekvés az, amiben értéke és boldogsága rejlik. Ime, Bartók György a Lessing vezetése alatt útban van Kant felé.

1874. szeptemberében jött haza Tübingából olyan kvalifikációval, amilyennel akkortájt alig dicsekedett valaki, és nem kapott sehol semmiféle állást. A miniszteriumban gratuláltak bizonyítványához, de nem alkalmazták, mert az államnak a szegény katolikusokon kellett segítenie. Ő is érezte azt, amit külföldről haza-

jövet annyian éreznek: míg odakünn lázasan tanultak, idehaza befújta lábuk nyomát a feledés homokja, üresen maradt helyük fölött összecsapott a létért küzdők árja. Végre is késő őszön alkalmazta Nagy Péter püspöki titkárul és házi tanítóul havi harminc forint fizetésért, amelyet kiegészített a ref. kollegiumban viselt köztanítóságért járó pár forint. Hiszen lett volna üres eklézsia elég, de ő nem akarta eltékozolni magát. Bartók György ez ideért szível-lélelkel professzornak készült. Megmaradt ideiglenes állásában, de el nem temette magát. Habilitáltatja magát az egyetemen, amely adminisztratív akadályok miatt egy egész évig elhúzódik, úgy, hogy a miniszteri jóváhagyás csak 1875. szeptember 30-án érkezik le. Szász Béla, akkori dékánus, aki pedig promotora volt, csak október 6-án értesíti a megerősítés leérkeztéről. Az előadások akkor már javában folytak és így nem hirdethetett kollégiumokat. 1876. első felében jut hozzá az egyetemi kathedrához és kezdi meg előadásait — szokatlan érdeklődés mellett — „Kant filozófiájának rendszere és befolyása az újabbkori filozófiára“ címmel, heti két órán, egyszersmind filozófiai történeti szemináriumot is tartva ugyancsak két órán.

Gondosan kidolgozott kurzusából látom, hogy mily alapos-sággal dolgozott. Keze között a tárgy a *kriticizmus történetévé* nő, amelynek fejlődését a görög filozófia kezdetétől kíséri. Elérkezve Kantig, második jellemző vonásul azt találjuk, hogy benne nem a theológus vizsgálja Kantot, a kritikust, hanem ép megfordítva, a kritikus vizsgálja Kantot, a theológust. Kantnak dogmatikus korából fennmaradt theológiai, állambölcseleti, kozmológiai nézeteit épen oly részletességgel tárgyalja, mint a Kritik der reinen Vernunft igazságait. A gyakorlati ész bírálatánál a tárgyalás menete egyszerre ketté szakad: a fiatal privátdocentst meghívták Enyedre papnak és Kovács Ödön sürgeti, hogy állását minél előbb foglalja el.

1876. május 5-én választották meg Nagyenyedre második papnak és ezzel új korszak kezdődik a dr. Bartók György életében. A nyelvész és a speciális filozófus kezd háttérbe szorulni benne, hogy annál inkább kiválják a theológus. Mesebéli munkerejével feküdt neki lekipásztori kötelességei teljesítésének; egyházközsége ügyeit rendbeszedte, intenzív cura pasztorálist végzett, a tanügyet fokozott buzgósággal szolgálta. Belevegült az egyházi és közéleti harcokba és tagja volt annak a vezérkarnak, mely az enyedi Bethlen-kollegium érdekeit körömszakadtáig védte. E harcokban elszánt, harcias természete még szigorúbbá, keményebbé,

sőt hajthatatlanná vált; közmondásos intranzigenssége azonban nem a tehetetlenség makacssága volt, hanem etikai fölényéből és igazságának világos tudatából származott. Pártjának organumául és a modern theológia közlönyéül alapította az Egyházi és Iskolai Szemlét, amelynek szerkesztője, kiadója, sőt egy ízben szerzője volt. 1876. június 7-én jelenik meg az első szám, tehát nagyenyedi papságának első heteiben. Ebbe az évfolyamba egyetlen nagyobb cikket ír: A vallásos oktatás gimnáziumainkban címmel, amely egyik legszebben írott dolgozata. Tulajdonképpen a *vallástörténet apológiája* ez a cikk, mert amellet tör lándzsát, hogy a gimnáziumokban nem *dógmákat*, fogalmi képződményeket tanítsanak, melyeket elmúlt századok spekulatív szelleme alkotott és amibe még az iskolázott értelem is alig tudja beleélni magát ma, annál kevésbé a fejletlen s ilyesmi iránt érzékkel nem bíró gyermekifjú, hanem mutassák fel magában a történeti fejlődésben azt a hatalmat, amelyhez mindig áhitattal vágyódott az ember, még pedig úgy, hogy vezessék bele a gyermeket múlt idők népeinek szellemi világába, mert csak így fogja lelkében átélni azt a fejlődést, amelyen az emberiség nagyban végig ment. Így a vallástanítás tisztán vallástörténeti lenne, még pedig összehasonlító, genetikai módszerű, amelynek végső étappeja volna a názareti Jézus vallása, mint a fejlődés eszménye, célja, abszolút tökélye. De ne a tradíciók és dogmatikák élettelen, csodás Krisztusképe álljon a gyermek előtt, hanem az eleven, történeti személy, kibontva a supranaturalis hiedelmek fényes ködéből, de emberi fenségének egész megragadó hatalmával. Adjuk oda az Isten-Jézust, hogy nyerjük meg az Ember-Jézust; dobjuk el a csodákat, hogy megérthessük a lélek csodatévő erejét!

Vallástörténeti programnak gyönyörű dolog, de katekhetikainak határozottan téves. Nem is katekhetikai fejtegetést akart írni, hanem propagandát a vallástörténet mellett. Mert a cikk végén említi, hogy ilyen irányú könyv csak egy van: a Szász Domo-kosé, amely pedig nem más, mint az A. Réville Manuel-jének „rosszul sikerült átdolgozása.“ Elsőrangú föladat tehát ilyen könyvről gondoskodni, ha másképp nem, úgy a theol. könyvtár útján. A következő évben megjelent a Kovács Ödön vallástörténete.

A Szemlében éppen Bartók György bírálta szegényes theol. irodalmunknak eme legkiválóbb termékét. E bírálat szakszerű ismertetése a könyvnek, néhol az egyéni vélemény szembeállítással, amelyből Bartók Györgyöt kész vallástörténésznek ismer-

jük meg. Különbben is most már minden erejével a theológiának tanulmányozásához fordul, de a philosophus sokkal erősebb volt benne, hogysen egyszerre lemondhatott volna róla: tehát vallás-philosophus lett. Mikor megjelenik a Strauss öregkori hitvallása: *Der alte und neue Glaube*, Bartók György teljes fegyverzettel fordul ellene és mutatja ki, hogy Strauss nem különböztetett theologia és vallás között, mikor a keresztyénséget idejét múlta világfelfogásnak nevezte; hogy nem végzett lelkiismeretes lélektani bűvárlatot, mikor a vallást az emberi szellem lényegtelen, primitív nyilvánulásának mondja; hogy nincs tisztában az ismeret határaival és útjával, módjával, amelyen egy ily dogmatikus világgépet föl lehet állítani; hogy ellenmondásba keveredik, mikor materiális világnézet alapján az erkölcsi élet értékét és az altruizmus jogát meg akarja menteni; szóval, hogy az új hit semmivel sem tudományosabb a réginél, de sokkalta sívárabb és szegényebb. Talál erre is az, amit Baur a „Leben Jesu“ első kiadására mondott: nincs benne semmi új, a tudományt gazdagító, vagy a kutatás új útját megnyitó gondolat, csupán tükröt tart a kor elé, hogy ez lássa, miképen gondolkodik miveltjeinek átlaga az élet legnagyobb kérdéseiről.

Ezzel a dolgozattal kezd egy új mozzanat fellépni a Bartók György theologiai gondolkozásában az apologetikus vonás. Eddig főképen polemikus volt, folyvást azt mutatta ki, hogy az ellenfél téved, most azt bizonyítja, hogy mi az ő igaza. Eddig támadott, most véd. Lelkében csodálatosan tükröződik az az észrevétlen fordulat, amely a theologia történetében a 70 és 80 évek között végbement. A kritika romboló, negatív munkája a végsőkig haladt; elvégezte föladatát, tehát beszüntette a munkát. Különbben is a negatív munkát csak azért végezte, hogy tisztán kapja meg a drága pozitívumot; csak azért metszett, hogy megmentse az életet; csak azért tördelt, hogy kicsíszolhassa a békasóból a gyémántjegecet. Így alakul át a modern theologia a polemikából apologiává és nemsokára sokkal erősebben védekezett kifelé, mint támadott befelé. A dolog természete szerint Bartók Györgynek is ebbe az áramlatba kellett sodródnia. Most már az a kérdés, hogy micsoda örökkévaló valláserkölcsi értékeket hordoz a keresztyénség és a Jézus nélkül való élet mily sívár és nyomorult.

Igehirdetésében is kezd ez a gyakorlati gondolat dominálni és lelkében mélyül, szilárdul az egyéni hit, mely keresztyén élet-tapasztalásokon nyugszik. Ifjúsága elszállt, az élet megpróbálta,

sőt megtépte lelkét. Küzdelmeiben keresett valami sziklaszilárd pontot, ahol békesség és erő lakozik. Hovatovább mind erősebben érezte, hogy önmagunknak igazságot nem szolgáltatathatunk; az ítélethez a mértéket nem a mi személyünk adja. Nagy csapások érik, de a lelke egyre acélosabb, erősebb és alázatosabb lesz. Az ő kemény, hajthatatlan lelkét mély tapasztalások járják át s még keményebb, még hajthatatlanabb lesz a — hitben. Az ő metszően világos értelme előtt feltárulnak a gondviselő Isten kezenyomai, amelyek lelki fejlődését, a belsőember kialakulását nyomról-nyomra vezették s többé el nem feledi ezt a látást soha. Ott, az élet kellős közepén, férfiúi küzdelmeinek és fájdalmainak viharában élte át az Úr békességét, tapasztalta a váltságot. Ezért oly férfias, oly kemény az ő keresztyénsége. Nem élvezte, hanem szenvedte az üdvöt. Nem ifjú rajongás, beteges érzélgés, költői elragadtatás volt neki a vallás, hanem férfikorának nagy mysteriuma, jellemének rejtett erőforrása, életének titkos hatalma. Nem lírai hangulatokban volt az ő váltsága, hanem küzdelmekben, munkában, áldozatban. Csupa aktivitás az ő keresztyénsége: Krisztusé mindenestől, kötelességeivel, ideáljaival, magasabb szenvedelmeivel, szent haragjával együtt. A mostanában dívó pietista s épen ezért lutheri sentimentalizmussal szemben ő a kálvini voluntarizmusnak a képviselője.

Mély áhitattal olvassa és fordítja Schleiermacher vallásos elmékedéseit, melyek „az emberi szív szent titkairól beszélnek, hogy feltárják előttünk a lélek mélységeit és felemeljenek ama magasabb világba, hol megszentelődik a földi lét örömeivel és fájdalmaival együtt.“ Lehetetlen megindulás nélkül olvasni e sorokat, annyira megérik mindeniken, hogy a fordító lelkén szűrődtek át s útközben az ő hitvallásává váltak. E mélységes hitet, nemes mysticizmust lehelő igéknek mindenike élettapasztalássá vált benne és meggazdagította a lélek legdrágább javaival.

Tehát Bartók György a bölcselet magántanára, a classica literatura magistere szívvel-lélekkel theologus már. Pectus est, quod theologum facit, és a Bartók György kebele tele volt már szent tapasztalásokkal, prófétai tüsszel, lángoló hitbizonyossággal. Prédikációi szárnyalnak és gyűjtanak, a szószékben áthevül és drámai erővel fedd, buzdít, büntet vagy vigasztal az ő bizonyágtevő lelke.

1879-ben írja utolsó philosophiai művét: Az erkölcsi élet legfőbb kérdéseiről¹ s ebben is már inkább theologus, mint

¹ Tájékozás az újabb theologia körében. Budapest, 1879.

philosophus. A négy 8^o terjedő tanulmány első fejezete a reformációról, mint erkölcsi generációról tárgyal, amelyet a hit által való megigazulás elve involvál. Azonban a reformáció csak propagálta az elvet, de nem volt módjába azt a gyakorlati életbe átvinni, mert a bekövetkezett masszív orthodoxia a hit fogalmát a dogmák elhívésében kereste s visszaesett a katolicizmusba, lévén a tankeresztyénség épen olyan kevésbé erkölcsi, mint cselekedet keresztyénsége. Amit tehát a reformáció a maga egyházi dogmatizmusában nem tudott megoldani, sorban megkísérti az empirismus, a racionalismus, Bentham és az utilitarizmus, a materialismus, a socialismus és jezsuitizmus, de egyiknek sem sikerül, mert mindenik gyógyíthatatlan eudaemonismusban szenved s ezáltal az ethikai értéket devalválja.

Kantnak volt csodálatraméltó műve, hogy az udaemonismust megdöntötte, kimutatván, hogy az erkölcsi, mint a gyakorlati ész a priori törvény adása *feltétlen* érvényű, mert magából az észnek szerkezetéből következik, továbbá, hogy az akaratnak más indoka nem lehet, mint a törvény iránti tisztelet és materialis cél meg nem határozhatja, csak ez a formalis úgy cselekedj, hogy akaratod maximái általános törvényadás elvei lehessenek. Mivel pedig ez a gyakorlati ész én vagyok, e törvényeket egész fenségükben, egész érvényükben én adom magamnak és ebben áll erkölcsi méltóságom. Ha pedig az erkölcsi parancs *kell*, akkor lehet is, tehát felismert erkölcsi célokat függetlenül az érzéki világtól, megvalósíthatom. Tehát az erkölcsi életnek alapjai egy felsőbb, intelligibilis világban rejlenek, amelynek törvénye a szabadság.

És itt igen érdekes dolgot tapasztalunk, azt t. i. hogy Bartók György bizonyos theologiai érdekekért, amelyeket akkor még nem tudtak kiegyeztetni a kanti felfogással, elítéli Kantot. Kifogásolja rigorizmusát és meg akarja vele szemben védeni a szív nemes érzelmeit, „a fellángoló szeretetet, részvétet, könyörületet“ és azt mondja: „Egy megmagyarázhatatlan, ösztönszerű sejtelem, a szívnek egy titkos vágyódása néha sokkal jobb tanácsot adnak, mint aminőt az ész adhatna“¹. Tévedése onnan származott, hogy a Kant formalis szabályát materialisnak vette. Kant csak azt mondotta ki, micsoda feltételek mellett erkölcsi a cselekvés; akkor t. i., ha a szellem a priori törvényének megfelelőleg csupán e törvény iránti feltétlen tiszteletből származott. Vagy a modern terminológiával: az erkölcsinek *önértéknek* kell lennie, amely függetlenül minden

¹ I. m. 320.

külső céltől vagy eszköztől, önmagának ésszerű voltában bírja abszolút becsét. De az ösztönszerű sejtelmek, a szívnek titkos vágyai is *lehetnek* ésszerűek, sőt azoknak *kell* lenniök, hogy értékeseknek mondhassuk.

A dolgozat azonban még mélyebbre hatol. Felveti az akarat-szabadság problémáját és sorba kíséri a modern philosophusok erre adott feleleteit. Rendkívül finom dialektikával szedi szét az indeterminizmus különböző megoldási kísérleteit és elénkbe állítja az indifferentizmus végső következményeit a maguk meztelenségében, a melyért Kantot is felelőssé teszi, mint aki az erkölcsit, az intelligibilis világ nyilvánulását, *causalitás* felé helyezte. Szigorúan követeli az okság elvének az erkölcsi téren való elismertetését és a szabadságot úgy fogja fel, mint az Isten által belénk oltott (immanens) erkölcsi törvények az érzéki világ bünt szülő kísértéseitől független teljesítését. Az erkölcsi szabadság tehát *eszmény*, amelynek megvalósítása közben realizálódik az erkölcsi világrend. Az erkölcsi világrend megvalósulásának eredménye a *cultura*, a mely alatt az összes szellemi s így vallás erkölcsi javaknak a teljességét értjük, vagy a bibliai terminussal: Istennek országát.

E fejtegetésekben látszik leginkább a Bartók György dialektikája. A legelvontabb kérdéseket bámulatos könnyedséggel szedli szálaire s hogy e szálakba belebonyolódik, nem az ő hibája, hanem a problémáé, amelyet a jelen fogalmazásában nem lehet definitive megoldani. Miközben Kantot cáfolja, sőt még azt is kimutatja róla, hogy morálja utilisztikus és vele szembe állítja Scholten vezetése alatt saját meggyőződését, tulajdonképpen a kanti állapotra helyezkedik észrevétlenül vissza, csak a kanti formalizmust theologumenákkal tölti ki. Mert tény, hogy a causalitas a való világnak sine qua non-ja, de az is igaz, hogy a *kellő* világnak, az erkölcsinek éltető elve a szabadság. A kényszerűség mellett, mint tény mellett, ott áll a szabadság, mint *ideal*. A fejlődés legmagasabb fokán ez a szabadság kényszerűséggé lesz, amikor az ember a benne levő értékest: a szellemet megvalósítja, hogy az ideal tényé váljék. „Úgy az egyén, mint a társadalom fejlődésének végső célja az intelligenciának, az önmagában értékesnek megvalósítása s ez által elérése, biztosítása az erkölcsi szabadságnak.“ Ezt a *kanti alapokon* adott megoldási módot theologiai terminológiába átírhatjuk s akkor lesz az intelligencia = a bennünk levő isteni erő, istenképiség; az ideál: istenországa, az erkölcsi szabadságra való lassú fejlődés: a megszentelődés útja. Tehát a theol.

erkölcsstan legdrágább alapjait Kant adta meg s örökségének hű megtartása ennek a tudományágnak életfeltétele. Bartók Györgynek ép azért nem rójjuk fel hibául, hogy a kanti alapokat *elvben* elvetette, mert *tényleg* — megtartotta.

Az a nagy harc, mely egyházi közéletünk legjobbait két táborra osztotta, hovatovább elkeseredettebbé vált. Kiméretlen erővel mérték össze fegyvereiket az ellenfelek, tehát mindenki viaskodott, mert szint kellett vallania mindenkinek. Egyházi közéletünk, mely különben is a debreceni unióval nagy rázkódtatáson ment át, fel volt dűlva: a kedélyek izgatottak, sőt elkeseredettek. A Szemle, mint ellenzéki sajtó, fokozottabb buzgalmat fejt ki a maga igazának védelmében és ez az idegölő újságíró-munka felemészti a szerkesztő minden idejét. Egyházközsége dolgát mintaszerűen látja el; új meg új egyházközségeket adminisztrál és épít meg, igazgatja a gyülekezet iskoláit és lelkipásztorkodik a fegyházban. Dolga csak akkor apad, amikor 1883-ban beszünteti a Szemlét. Most már minden erejével egyházának él.

Öt év repült el a nagyenyedi második pap feje fölött és ez idő alatt egyetlenegy dolgozata nyomtatásban meg nem jelent. De hogy sokat dolgozott ez idő alatt is, mutatják felhalmozott prédikációi, amelyek közül az eredetiek apróra kidolgozva, az idegenek pedig rendkívüli műgonddal fordítva, no meg az a körülmény, hogy amikor 1888-ban Keresztes József, a hű barát és régi fegyvertárs elköltözik „meg nem mérhető veszteségére a protestáns theol. irodalomnak”¹, mint kész tudós veheti át az újszövetségi bibliai tudományokat. Elnézem azt a hatalmas kurzust, amelyet az újszövetségi bibliatheológiából nagyrészt Baur után összeállított és azt a szorgalmas exegetikai munkát, amelylyel a Páli nagy leveleket, a János evangéliumát, Márkot, tanítványaival együtt földolgozza és tűnődve kérdelem magamtól, micsoda munkaerő lakhatott ebben a kálvinista papban, aki máról-holnapra kész biblikussá válik. Pedig Bartók György nem tartozott azok közé az emberek közé, akik egy-két könyvnek az átolvasása után képesek volnának a berlini akadémia előtt is „mélyenjáró” előadásokat tartani; ő még ahhoz az apró szemfényvesztéshez sem folyamodott, hogy második kézből citáljon és forrástanulmányokat szimuláljon derék tankönyvek fordításával. Bár ő maga — kritikai természeténél fogva — új eredményekkel nem gazdagította a tudományt, de legalább az eddig elért magaslatra a saját fáradságos munkája árán küzdötte fel magát.

¹ Kovács Ödön-Évkönyv p. 112.

Bartók György elszánt Baur-követő volt. Manapság ez annyit jelent, mint egy olyan elavúlt tévedésnek áldozata lenni, a melyből már rég kiábrándultak az emberek. Ma nincs Magyarországon bevallott Baur-követő és a német theológiában is a bauri hagyományokat az imént elhunyt Pfeleiderer Ottó ápolta, öreg barátjával Holtzmann Henrikkel, abban a kis, de komoly tudósokból álló társaságban, a melyet a tudományban a Protestantische Monatshefte és a gyakorlati egyházi életben a Protestantenblatt képviselnek. Velük szemben áll a Ritschl Albert hiveinek hatalmas tábora, a mely az elméleti ágában a Zeitschrift für Theologie und Kirche, gyakorlati kérdésekben pedig Rade Márton Christliche Welt-je körül csoportosul s a német tudományban ma határozottan dominál. A Bartók György tudományos álláspontjának igazolása megkívánja, hogy kissé közelebbről megtekinthessük a dolgot.

Baurig a történelem nem volt igazi tudomány, hanem vagy üres racionalizálás, vagy meddő pragmatizmus. A történeti adatokkal vagy szembeállították a jelen kor tudatát s a kettő között kétségtelenül mutatkozó ellentét következtében a hagyományt a benne foglalt *történeti* tényekkel együtt elvetették, jobb esetben észszerűsítve egyszerűen átfirták, mint Paulus a Jézus életét, vagy pedig az egyes *tények* fölött pro és contra veszekedtek, aminek az lett az eredménye, hogy a fától nem láthatták az erdőt, t. i. ismerték az adatokat, de nem tudták, hogy mi az a történelem, micsoda törvények alapján képződő szellemi életnyilatkozat. Hegelnek csodálatos intuíciója látta meg először, hogy a világtörténelem a fejlődő szellem életnyilatkozatainak eleven összessége, amelynek belső törvényeit ő a szellem logikai működésében találta meg. Baur lángelméje innen folytatta a munkát. Mivel a történelem nem adatok sorozata, hanem eleven szellemi folyamat, akkor ennek a szellemi folyamatnak meg kell állapítani quasi a physiologiát, hogy a multnak lelkéhez férközhessünk. Általában ránknézve minden történetit az írónak öntudata közvetít, ennél fogva azt kell megállapítani, hogy mi az, amit az író öntudata e feldolgozásban az obiectiv tényekhez adott. Nem azt kell keresnünk, hogy mi ennek vagy annak az elbeszélésnek a realitása önmagában, hanem azt, hogy milyen viszonyban áll az elbeszélés az illető író gondolkodásmódjával, mert ez a viszony ránknézve az egyetlen obiectuma a történet-tudománynak. Az író gondolkodásmódja megállapítandó a viszonyok alapos ismeretéből, mert minden ember korának gyermeke, ennél fogva az uralkodó szellemi áramlatok valamelyikének

hatalma alatt áll.¹ Mihelyt pedig egy ilyen áramlatnak közös elvét keressük, az ideában találjuk meg, amely az eseményeket egységbe szorítva uralta. Baur idáig szigorú kritikai felfogás alapján áll, csak innét kezdve tér át a hegeli spekulációra, mikor azt mondja, hogy az ideák élettörvénye a thesis, anthithesis és synthesis rhytmusában rejlik, amely megadja a szellemi fejlődés menetének logikumát, ennél fogva a történelemírás kulcsát is. Így találta meg Baur a keresztyénség történetében a két ellentétes elvet: a petrinizmust (judaizmus, patrikularizmus) és a paulizmust (pogány ker., universalizmus), amelynek egységeképen a katholicizmus állt elő.

Baur körülbelül azt akarta a történelemírásban, amit Kant a philosophiában végzett. Felvetette az ismeretelméleti kérdést: mennyiben megbízhatók a történelmi ismereteink és úgy találta, hogy az egész őskeresztyén irodalom a megrajzolando múlt képebe — öntudatosan, vagy öntudatlanul — a saját korának állapotait és fölfogását viszi át, mint ahogy quattrocento festői a szent történetek alakjait saját koruknak legdívatosabb ruházatába öltöztették.² Arról volt tehát szó, hogy azt plusquamperfectumot, amely a perfectumnak volt a proiectioja, az utóbbira nézve megvilágosító eszközül fogadják el és ebből úgy konstruáljuk meg visszafele az egész folyamatot, hogy a perfectum, mint egy előbbi fejlemény eredménye megérthető legyen azokból a nyomokból, a melyek fönmaradtak a perfectumnak plusquam perfectumból való kivonása által.

A bauri kritikának, mint minden reformatiori műnek, az új elvek propagálása adja meg inkább az értéket, mintsem ennek az elvnek következetes keresztülvitele. Nem arról van szó, hogy az egyes tudományos eredmények megállapításával Baur mennyire találta el az igazságot, bár Heinrich Holtzmann, egyik legnagyobb élő biblikusunk, kimutatja, hogy a tudomány mai álláspontja tulajdonképen sokkal inkább igazolja, mintsem desavouálja Baurt,³ — hanem arról, hogy Baur *szempontot és principiumot* adot, amelyet hálával ismer el a legnagyobb antagonistá : Harnack⁴ is és amelyet

¹ Baur Fr. Chr. Die Tübinger Schule. Tübingen 1850. p. 9.

² Ueber Fortschritte u. Rückschritte der Theologie unseres Jahrhunderts, H. Holtzmann Strassburg, 1878. p. 21.

³ Baur und die neutest. Kritik der Gegenwart, H. Holtzmann Prof. Monatsh. 1897. p. 177.

⁴ Harnack A. Die Chronologie der altchrist. Literatur bis Eusebius I. 1897. p. VII.

többé a bibliai kritika figyelmen kívül nem hagyhat, ha tudomány akar maradni. Ez a szempont pedig az, hogy a keresztyénség történeti képződmény, amelynél a megismerés elve a kritikai re-constructio. Heroszi cselekedet volt ez Baurtól, amellyel megmentette a keresztyénséget, mert kimutatta annak történeti voltát. Azt, hogy a XX. század embere vallásos *lehet*, nagyrészt Baurnak köszönheti. Így lesz az Úr kezében a nagy kritikus nagy — apostollá. Baur nélkül dogmák uralkodnának fölöttük történelmi igazságok helyett. Már pedig: „a történelem olyan igazság, amelyet Isten csinált, a dogma olyan igazság, amelyet emberek csináltak. Ép azért az önmagát megértő protestantismusnak életérdeke, hogy a dogma a történelem szerint alakuljon s ne a történelem a dogma szerint.¹ Azt, ami Baurnál tévedés, túlzás, vagy scholasticismus, a tudomány meg fogja cáfolni, sőt nagyrészt meg is cáfolta már, de ez is a Baur érdeme, mert ő tette lehetségessé a bibliai tudományban a tudományos igazságok megállapítását. A ritschlianusok Baurnak tartoznak hálával azért, hogy a tübingai iskola felett diadalt arathattak.

Bartók György a Baur vezetése alatt dolgozta át az új szövetséget és különösen a páli theologia tett reá mély hatást. Baurnak a hatása ez, aki visszafele haladó útjában csak Pálig érkezett el és nem tudott a Jézus közvetlen, személyes bűvkörébe jutni. Bartókot is a Pál eleven személyisége ragadja meg; átéli küzdelmeit, újra kialakítja theológiáját, amelynek központja a feltámadott, a megdicsőült Krisztus. A megdicsőült Krisztus pedig Bauréknál *elvont* Krisztussá lön, aki mint személytelen keresztyén ideálok speculativ egysége nem hat az élő személy történeti reálitásával és közvetlen erejével. A Bartók György Krisztusa is inkább az alexandrinusok és hegelisták *logosa*, mintsem a synoptikusok názareti Jézusa volt. Ezzel együtt jár bizonyos transcendens vonás a theológiában és bizonyos általánosság, elvont magasság az igehirdetésben.²

Az új szövetségi bibliai tudományokkal kapcsolatosan előadta az egyházi szónoklattant az egyházi beszéd írással együtt. Ezt a kurzusát is kidolgozta és amint látom, a Bassermann és Rothe R. nyomain. Igen becsesek e kurzusnak apró megjegyzései, amelyek a régi erdélyi prédikáció irodalomra vonatkozik. E jegy-

¹ Pfeleiderer O. Das Urchristentum. Berlin, 1887. p. VI.

² Pl. Schleiermachersnél is. Lásd Kraust: Lehrbuch der Homiletik, 62.

zetek megadják a kereteket, amelyen belül el kellene helyezkednie erdélyi egyházi beszédirodalmunk történetének.

1892 március 31-én meghívták Szászvárosra második papnak. A 7—800 lélekből álló egyházközségnek ketten voltak a papjai a felejthetetlen emlékü Sylvester Domokossal, akinek egyénisége teljes ellentétben állott a Bartók Györgyével. A gravitással szemben ő a *serenitas* volt; finom költői lélek, aki érzelmeinek és ábrándjainak élt. A színek és a hangulatok embere, aki csupa szívből áll, poétai játék ránézve az egész élet, minden ő tragédiáival együtt s maga csöndes szemlélője és könnyed tolmácsolója e küzdelmeknek. A két ellentétes természet között példás összhang uralkodott, amelynek legmélyebb oka a kölcsönös nagyrabecsülésben rejlett. A szászvárosi hívek egyik vasárnap a Sylvester Domokos színpompás, finom művészi látások aranszálaiból szőtt beszédeiben gyönyörködtek, másik vasárnap pedig a Bartók György mélyen járó, súlyos gondolatait, acélból való logikája és az ő testamentumi prófétákra emlékeztető zordon ragyogásának hatalma alá kerültek. Egy poétának és egy bölcsnek a lelkén át szólott hozzájuk az örök evangélium, — micsoda gazdagság ez igehirdetői karakterekben !

A szászvárosi évek külső képe épen ellentéte az enyedieknek. Csöndesség, béke mindenütt; a leglelkiismeretesebb papi szolgálat és buzgó egyházépítés is alig veszi igénybe a napnak egy-két óráját. Minden egyes alkalomra kidolgozza beszédjét, első és utolsó imáit s mégis az ő nagy munkaereje parlagon hever. Enyeden a hajnali óráktól késő éjjélig munkában volt, mintha üzték volna, most ki-kiül délutánonként a gyümölcsösbe és csöndesen évődik családjával, barátaival, vagy elmélkedik örök problémái fölött, amelyek mindenüvé elkísérték.

Ez idő alatt dolgoztatja ki lassan, igazán a *nonum prematur in annum* elvét követve vallástörténetét. Régóta gyűjtögette az anyagot hozzá. Az első indítást a tübingai Rothtól vette, akinek bámulatos szorgalma még neki is imponált. Az enyedi évek alatt folytatta tovább a munkát, különösen a Kovács Ödönnel való szellemi közösségnél fogva és amikor mint szászvárosi pap 1896-ban szabadságot nyer, hogy elárvelt nagyenyedi theologiai akademián a vallástörténetet, vallásfilozófiát, etikát és philosophiatörténetet előadja, rendszeresen kidolgozza vallástörténetét. Ezen a munkán aztán folyvást javít, változtat egész élete végéig. Ez lett volna az ő legfőbb műve, az ő igazi „Lebenswerk“-je, ha a gondvisc-

lés megengedi vala, hogy befejezze. Körvonalait oly grandiozusoknak tervezte, hogy elért volna benne egész munkás életének összes tudományos eredménye. Tulajdonképen az emberiség vallásos kulturájának akarta a történetét adni, amelynek óriási koncepciójában a theologia és vallásbölcsezet egész ismeretvilágát elhelyezte volna. A vallástörténetben a kijelentés történetét kereste, ennél fogva a keresztyénség története lett volna benne az igazi főrész. „A népek vallásának története az ember szellemi tevékenységének egy isteni kéz segítségével megrajzolt festménye — mondja a bevezetésben — amelybe minden kor, sokszor minden emberöltő beleszötte a saját lelki világát, vágyait, óhajításait, reményeit és küzdelmeit. És e kép mégis nincs befejezve. Új évezrek munkájára vár. Ennek a képnek hatása kibeszélhetetlen. A végtelen erő, mely a szellemvilágot örök tevékenységben tartja, egy bámulatos processuson, vagy életfolyamaton keresztül fokról-fokra és mind magasabbra emeli a gyarló, gyenge embert s lassú haladásában a kitűzött célokat elérni kényszeríti, hogy a végesség korlátai között haladva, birtokába vegye az örökkévalót. Tehát a vallás örök fejlődés, az ember közeledése Istenhez. Nem esetleges képződményű conglomeratum, hanem isteni *educatio*, amely a kijelentések szakadatlan láncolatán keresztül neveli az embert, míg eléri a tökéletességet a Jézus alapította istenországában. Micsoda óriási út ez! Alig tudjuk végigtekinteni, pedig mily szűk a mi világhistoriai láthatárunk. Midőn az ember belelépett a történelembe, már volt kifejlett nyelve, kész fogalmai, társadalmi szervezete, szokásai, hagyományai. Volt vallása is. De micsoda küzdelmet kellett ezekért megvívnia a praehistorikus kor sötét, kifürkészhetetlen világában, hiszen a történelem mécsvilága 7 ezer esztendő tényérnyi közét világítja meg, pedig ember háromszázezer év óta küzd és szenved ezen a földön.“

Ezeket az óriási kereteket kezdette kitölteni az ő hangyaszorgalma. A civilizálatlan népek vallásának ismertetése után, amelyben a Réville történeti ismereteit a Müller Miksa nyelvészeti és ethnografiai tudásával együtt használja föl, rátér a turáni népek vallásának ismertetésére. Ezt a részt dolgozta ki legteljesebben és legszebben azért, hogy a magyarok ősvallásának rejtelmes nyomait megtalálja. Legalább ötször dolgozta át ezt a részt és mindig más kiindulással, de a finnek vallása és a Kalevaala című fejezet kevés változást szenvedett. Ebben feldolgozta azt az anyagot, amelyet az északi tudósok buvárlatai az utóbbi ötven esztendőben felhalmoz-

zetek megadják a kereteket, amelyen belül el kellene helyezkednie erdélyi egyházi beszédirodalmunk történetének.

1892 március 31-én meghívták Szászvárosra második papnak. A 7—800 lélekből álló egyházközségnek ketten voltak a papjai a felejthetetlen emlékü Sylvester Domokossal, akinek egyénisége teljes ellentétben állott a Bartók Györgyével. A gravitással szemben ő a *serenitas* volt; finom költői lélek, aki érzelmeinek és ábrándjainak élt. A színek és a hangulatok embere, aki csupa szivből áll, poétai játék ránézve az egész élet, minden ő tragédiáival együtt s maga csendes szemlélője és könnyed tolmácsolója e küzdelmeknek. A két ellentétes természet között példás összhang uralkodott, amelynek legmélyebb oka a kölcsönös nagyrabecsülésben rejtett. A szászvárosi hívek egyik vasárnap a Sylvester Domokos színpompás, finom művészi látások aranyszálaiból szőtt beszédeiben gyönyörködtek, másik vasárnap pedig a Bartók György mélyen járó, súlyos gondolatai, acélból való logikája és az ő testamentumi prófétákra emlékeztető zordon ragyogásának hatalma alá kerültek. Egy poétának és egy bölcsnek a lelkén át szólott hozzájuk az örök evangelium, — micsoda gazdagság ez igehirdetői karakterekben !

A szászvárosi évek külső képe épen ellentéte az enyedieknek. Csöndesség, béke mindenütt; a leglelkiismeretesebb papi szolgálat és buzgó egyházépítés is alig veszi igénybe a napnak egy-két óráját. Minden egyes alkalomra kidolgozza beszédjét, első és utolsó imáit s mégis az ő nagy munkaereje parlagon hever. Enyeden a hajnali óráktól késő éjjelig munkában volt, mintha üzték volna, most ki-kiül délutánonkint a gyümölcsösbe és csendesen évődik családjával, barátaival, vagy elmélkedik örök problémái fölött, amelyek mindenüvé elkísérték.

Ez idő alatt dolgoztatja ki lassan, igazán a *nonum prematur in annum* elvét követve vallástörténetét. Régóta gyűjtögette az anyagot hozzá. Az első indítást a tübingai Rothtól vette, akinek bámulatos szorgalma még neki is imponált. Az enyedi évek alatt folytatta tovább a munkát, különösen a Kovács Ödönnel való szellemi közösségnél fogva és amikor mint szászvárosi pap 1896-ban szabadságot nyer, hogy elárvult nagyenyedi theologiai akademián a vallástörténetet, vallásfilozófiát, etikát és philosophiatörténetet előadja, rendszeresen kidolgozza vallástörténetét. Ezen a munkán aztán folyvást javít, változtat egész élete végéig. Ez lett volna az ő legfőbb műve, az ő igazi „Lebenswerk“-je, ha a gondvise-

lés megengedi vala, hogy befejezze. Körvonalait oly grandiozusoknak tervezte, hogy elért volna benne egész munkás életének összes tudományos eredménye. Tulajdonképen az emberiség vallásos kulturájának akarta a történetét adni, amelynek óriási koncepciójában a theologia és vallásbölcsészet egész ismeretvilágát elhelyezte volna. A vallástörténetben a kijelentés történetét kereste, ennél fogva a keresztyénség története lett volna benne az igazi főrész. „A népek vallásának története az ember szellemi tevékenységének egy isteni kéz segítségével megrajzolt festménye — mondja a bevezetésben — amelybe minden kor, sokszor minden emberöltő beleszötte a saját lelki világát, vágyait, óhajlásait, reményeit és küzdelmeit. És e kép mégis nincs befejezve. Új évezrek munkájára vár. Ennek a képnek hatása kibeszélhetetlen. A végtelen erő, mely a szellemvilágot örök tevékenységben tartja, egy bámulatos processuson, vagy életfolyamaton keresztül fokról-fokra és mind magasabbra emeli a gyarló, gyenge embert s lassú haladásában a kitűzött célokat elérni kényszeríti, hogy a végesség korlátai között haladva, birtokába vegye az örökkévalót. Tehát a vallás örök fejlődés, az ember közeledése Istenhez. Nem esetleges képződményű conglomeratum, hanem isteni *educatio*, amely a kijelentések szakadatlan láncolatán keresztül neveli az embert, míg eléri a tökéletességet a Jézus alapította istenországában. Micsoda óriási út ez! Alig tudjuk végigtekinteni, pedig mily szűk a mi világhistoriai láthatárunk. Midőn az ember belelépett a történelembe, már volt kifejlett nyelve, kész fogalmai, társadalmi szervezete, szokásai, hagyományai. Volt vallása is. De micsoda küzdelmet kellett ezekért megvívnia a praehistorikus kor sötét, kifürkészhetetlen világában, hiszen a történelem mécsvilága 7 ezer esztendő tényérnyi közét világítja meg, pedig ember háromszázezer év óta küzd és szenved ezen a földön.“

Ezeket az óriási kereteket kezdette kitölteni az ő hangyaszorgalma. A civilizálatlan népek vallásának ismertetése után, amelyben a Réville történeti ismereteit a Müller Miksa nyelvészeti és etnografiai tudásával együtt használja föl, rátér a turáni népek vallásának ismertetésére. Ezt a részt dolgozta ki legteljesebben és legszebben azért, hogy a magyarok ősvallásának rejtelmes nyomait megtalálja. Legalább ötször dolgozta át ezt a részt és mindig más kiindulással, de a finnek vallása és a Kalevaala című fejezet kevés változást szenvedett. Ebben feldolgozta azt az anyagot, amelyet az északi tudósok buvárlatai az utóbbi ötven esztendőben felhalmoz-

tak. Ehhez az anyaghoz Bartók György a Nielsen christianiai professzorral való személyes érintkezés révén jutott. A turáni népcsaládból még a kínaiak érdekelték nagyobb mértékben és különös gonddal a taoizmus erkölcsstanát dolgozza ki. Azután az árjak vallása következik a zendek, Zoroaszter, a Védák vallásában, utánuk a két legnagyobb árja képződmény: a brahmanizmus és a buddhizmus. E két utóbbit a szászvárosi első fogalmazás óta nem írta újra, ennél fogva a legújabb kutatás eredményei nincsenek fölhasználva benne. Élete végefelé egészen újra írta a görögök vallását, de a germánokéhoz nem tudott eljutni. Ugyancsak részletesen dolgozta ki a semi népek vallásalakjai közül a babylonioit és az aegiptomit, de már Izrael vallására nem került rá a sor. Pedig a tervébe bele volt illesztve. Szorgalmasan kezdte olvasni Delitzsch, Jeremiás, Gunkel, Winckler, Benzinger hatalmas műveit, amelyben az ó-testamentumot vallástörténeti szempontból dolgozzák fel és illesztik bele az egyetemes fejlődés keretébe, de tanulmányozásában írásbeli rezultatumhoz nem tudott jutni. Sokszor panaszolta, hogy az öreg Décsey professzor tulságos jósága miatt theologus korában nem tanulta meg a héber nyelvet és ezt a fogyatékkosságot egész életén keresztül érezte. Az ő szövetségi bibliai tudományok mezejéről nincs egyetlen dolgozata sem s bár a profetizmust különösen a gyakorlati igehirdetés szempontjából át megtanulta, ez az egyetlen pontja a theologiai tudományok nagy területének, ahol az ő munkás lelke nyomot nem hagyott.

De az ő vallástörténete nem végződött volna a semi népek vallásával, mert megakarta írni a Jézus vallásának történeti alakulását és ennek az alakulásnak bölcseletét. Egy munkája maradt kéziratban, amelyről első pillantásra nem lehet tudni, dogmatörténet, a theologia története, vagy a modern theologia apológiája akar-e lenni. Csak most, élte egész munkásságának áttekintése után látom, hogy az ő vallástörténetének utolsó könyve lett volna ez a mű, amely a keresztyénség lényegét tárgyalta volna, még pedig a történelmi fejlődés hosszmetzetében, úgy, amint ezt a Harnack *Das Wesen des Christentums*, vagy a Bousset *das Wesen der Religion* című könyve teszi. A szüntelen analizáló kritika azonban nem engedte meg, hogy ennek a föladatnak bár alapvonásait megrajzolja; a keze között szétaprózta a kérdést az ő éles elméjének bonckése és mi bámuljuk az ügyességét, a melylyel dolgozott, de úgy tetszik, mintha célja nem az lett volna, hogy faragjon valamit, hanem maga a faragás; nem alkotni akart, hanem — dolgozni.

Ezt a könyvet már élete utolsó évében írta. Jellemzi, hogy az egésznek Jézus áll a központjában, akinek fölséges személyét megrajzolni és életét megírni alkonyodó életének utolsó erőprodukciója lett volna. Végig tanulja a Jézus összes élettörténetét és kezdenek már tűnedezni szemei előtt azok a fényes vonalak, a melyekből a Jézus csodás személye kialakul. Ott van, ott ül már az egykori philosophus a názáreti Jézus lábainál; prédikációihoz alapigéjét a synoptikusokból vesz és e tűnődő, alkotó munka közben, amikor a teremtő erő felbolygatja szellemének egész birodalmát: egy új rendezkedésnél, a végsőnél, az öregkor életnézetének kialakulásánál kezd egész világa a történeti Jézus, mint központ körül helyezkedni el.

A szászvárosi évek alatt írja meg vallásoktatási tankönyveit is. Gyermekének tanítása közben újra átélte az egész üdvtörténetet és ami az ő bölcs és kritikai lelkén átszűrődött, elmondotta a kis gyermekeknek. Tankönyvei nagy gonddal készült elemi kompendiumok inkább, mintsem a tanulók lelkét tápláló olvasmányok. A naiv mesemondás hangja, a mely tankönyveink majd mindenikéből hiányzik, hiányzott az övéből is; Bartók György megírhatta a legtömörebb encheiridiont, de a gyermekvilág csapongó, szeretlen, phantasztikus világában, a miniatűr vágyak és apró gondolatok lilliputi-birodalmában mindig igen nagy, igen súlyos maradt az ő vaspáncélos gondolkozásmódja. Nem is ezek a tankönyvek sikerültek jobban, hanem legutolsó munkája, amely halála napján hagyta el a sajtót és a melyen ott csillog a halált okozó vércsepp; — kátéja. Mivel a káté a keresztyén kegyes tudatnak történelmi alapon impregnált fogalmakkal való elemi kifejezése: a jó káté megírásához épen az ő bámulatos logikájára volt szükség, amely a fogalmakat a legélesebben körülhatárolja és penetráns erővel különböztet lényeges és lényegtelen között. Ez a kis káté tenger munkának és törődésnek az eredménye; benne van a mai modern hittudat minden pozitívuma, egy keresztyén élet resultatuma, ennél fogva lesz idő, amikor ezt a kis kátét úgy fogják tekinteni, mint anyaszentegyházunknak a 20-ik század elején kelt konfessziós könyvét.

Aki tanított valaha, az tudja, hogy tanítás közben lesz biztos a tudás, mint a hogy hirdetés közben lesz bizonyossággá a meggyőződés. Amíg a gyermeki lélekhez kereste az utat, tulajdonképpen az önmagáéhoz találta meg. Az ő mély és erős hite tankönyvei írása közben lett szilárdabbá, mintegy igazolván a jézusi

szót: amit az Úr elrejtett a bölcsék elől, megjeleníti a kisdedeknek. Amít legnagyobb philosophusoktól nem tudott megtanulni, megjelent neki, amikor a gyermekek kedvéért gyermekké vált.

A szászvárosi éveken bizonyos őszi hangulat ömlik el. A küzdelem, a melyet az enyedi főiskolaért vívtak, az ellenfél teljes győzelmével végződött. A kolozsvári theologia falai már emelkednek a földből s az intézet nagy akaratú teremtője hatalma tetőpontján áll. Mindenki erről az alkotásról beszél, amely ragyogó auspiciumok között indul neki az életnek, hogy büszke hivatását teljesítse. Vele szemben az enyedi almamater egyre jobban sorvad. A Bethlen Gábor kollegiuma felett ott suhogtatja szárnyait a könyörtelen halál. Sűrű egymásutánban jár vissza régi ekléziájába a szászvárosi második pap: mindegyre temetni hívják. Sorra kibúcsúztatja legjobb barátait: Lőte Lajost, Keresztes Józsefet, Hegedüs Jánost, Józsa Zsigmondot, Makkai Domokost. Végül Kovács Ödönt síratja el, a legnagyobbat, a vezért. Az ő halálával megvan pecsételve a nagyenyedi theologia sorsa. A régi gárdából nem élt már senki csak a legkeményebb, a leghajthatatlanabb: Bartók György, aki elvonultan, szászvárosi remeteségében nézte az alkotást és várta a — hajnalt.

A bekövetkező események sokkal közelebb vannak hozzánk, hogysen részleteznem kellene. A Szász Domokos óráiási egyénisége hirtelen kidőlt s Atlasz buktával összeomlott az a világ, a melyet ő tartott vállain. Az egyházkerület bizalma dr. Bartók György felé fordult, ki cincinnatusi magányában elvonultan, procul negotiis élt és várt. Az elődnek legnagyobb ellenfele lőn az utód, akinek más föladata nem lehetett, minthogy megszilárdítsa és bevégezze azt a munkát, amelyet a halál Szász Domokos elhunytával megszakított vala. Ezt a hivatását is betöltötte. Munkáját nem fogják külsőleg felmérni és térképen megrajzolni, mert nagyrészt a Szász Domokos nevén szereplő alkotások, de az, aki mindent lát és a hűséget, az igazságot méri, aki az áldozatnál nem a külső értékét, hanem a szívet nézi, bizonyynyal hű és igaz szolgának ítéli őt. Az erdélyi egyházkerületnek lehettek nagyobb, népszerűbb püspökei, de igazabb egy sem volt nála.

Püspöksége ideje alatt egy új vonás kezd Bartók Györgyben dominálni: a gyakorlati theologus. Ami ideje megmaradt adminisztratív teendőinek végzése után — pedig az igazgatótanácsi és püspöki ügydarabok iktatószáma 10,000 körül jár és e tenger akta mindenikét megismeri, elintézésére személyesen befolyani szi-

gorú kötelességének tartotta — azt mind gyakorlati művek írására fordította. Az ő főpásztorsága alatt egyházi életünkben legnagyobb fontosságú, történelmi mozzanat az új zsinati törvények megállapítása volt. Még eleven emlékezetünkben van, mily határozatlanság, a fogalmak mily kuszáltsága és ingatagsága uralkodott a zsinatot megelőző időkben még a törvényhozó urak részéről is épen a legradikálisabb kérdésekben: mi az igazi zsinat-presbyteri rendszer kriteriuma, mennyiben van a történelmi hagyományoknak, a specialításoknak létjogosultsága? E kérdések tisztázására írta meg egyik nagy munkáját *A református egyházak presbyterialis szervezését*, amelylyel egyszerre legjelesebb egyházjogászaink sorába emelkedett. Épen ez a vonás volt Bartók Györgyben a leginkább meglepő és legimponálóbb. Akkora elfoglaltság mellett, mint a mekkora az ő vállaira nehezedett, vallásbölcsestől hirtelen egyházjogász lesz és hivatott tudós ebben a szakban is, mint a másokban. Ezen a könyven élesen látszik szerzője szellemének bélyege. A kérdés tisztázása, a helyes felfogás megállapítása, a közkeletű tévedések kimutatása lebeg cél gyanánt a szerző előtt. Rövid elméleti alapozás után, amelyben a protestantizmus egyházalkotmányi axiomáját, *a községi, vagy presbyteri elvet* deriválja az egyház lényegéből, áttér a történelmi fejlődés vizsgálatára és a törvények empirikus keresésére. Sorba veszi a szervezkedés első kísérleteinek kimutatása után, a Zwingli, Kálvin és Laskó egyházalkotmányának kialakulását, különösen kiemelve a községi elv uralomra jutását, amely nem az egyházi és világi elem mesterkedő egyensúlyozásában, hanem a presbyteri hivatal komolyan vételében áll, amennyiben a presbyteri hivatal fogalmába nem viszik bele az egyházi és világi megkülönböztetést, csak a gyülekezeti megbízatást követelik. Sorban jönnek aztán a francia, a skót, a hollandus, a német és a lengyel református egyházak alkotmányaiban megnyilatkozó sajátosságok rendszeres és összehasonlító feltüntetése, mindenütt az egyetemes egyháztörténelem távlatába való beállítással, hogy aztán áttérjen a magyarországi református egyházak presbyterialis szervezésére, kimutatva ennek sajátos alakulását a 16-ik, 17-ik, 18-ik és 19-ik század egyháztörténelmi harcaiban és változásaiban. Különösen értékes a 19-ik század etappejének megírása, amelyik egy szempontból nézi és adja az egész múlt század egyházalkotmányi küzdelmeinek és fejlődésének a képét. Amint a fejlődés szálai átérkeznek a jelenbe, úgy válik az opus doctum — publicisztikai művé, ami nemhogy levonna értékéből, de egyenesen

növeli azt. A napi kérdések megoldását akarja elősegíteni, amikor könyve vége felé, amelynek éles vitatkozó stylusán és metsző kritikáján látszik már, hogy — *röpirattá* vált, kimutatja, hogy az erdélyi szervezet ép oly presbyterialis, mint a magyarországi; hogy az unió nem specialitásról való lemondást, de a specialitással való meggazdagodást kell, hogy jelentse; kimutatja, hogy az erdélyi egyház zsinata oly souveraine, hogy határozatai a fejedelmi megerősítés is országos törvény erejével bírnak; hogy a paritás a francia egyház alkotmányból átjött mesterséges surrogatum az egyházi és világi elem egyensúlyozására, de fából való vaskarika, ha a gyűléseket, mint alkotmányos életaktusokat nézzük; hogy az igazgató-tanács nemcsak nem torzszülött, de igenis a legáldásosabb és legpraktikusabb intézmények egyike, amely a presybteri elvvel semminemű ellenmondásban nem áll, végül, hogy az erdélyi generalis kuratori intézmény mennyiben igazolható nemcsak a történelmi tradíciókkal, de a gyakorlati hasznavethezőség szempontjából is. A könyv végén levő függelék már a zsinati alkotmánytervezet kritikája, még pedig éles kritikája.

Az egész művön látszik, hogy a tényekben rejlő törvényszerűséget keresi és nem akar doctrinaire rendszert csinálni. Mert ha egyházalkotmányi rendszert csinált volna, akkor mindenképp előttről különböztetett volna gyülekezet, mint liturgialis fogalom és egyházközség, mint jogi fogalom között és az utóbbiról állította volna, hogy minden jognak a tulajdonosa. Azután megállapította volna, hogy miféle jogi actussal válik ki az egyházközségből a hivatalos, a presbyter, és ezt az actust (megbízást, mandatio) következetesen keresztül vitte volna az egész vonalon. Kétféle módon lehetséges ez. Vagy úgy, hogy a presbyteriumok közvetlen választásával alakítanak meg minden hatóságot, mint pl. a zsinatot, olyképen, hogy a presbyteriumok szavaznak *minden* egyházi hivatalosra; vagy úgy, hogy a presbyteriumok megalakítják az egyházmegyét és ezzel minden közvetlen ténykedésük absolut véget ér, mert az egyházmegye önmagából alakítja meg a kerületet, a kerület önmagából a konventet, illetve a zsinatot. Ezt az egyházzervezetet az elmélet alakította ki; amit a gyakorlati élet és a történelem alakított, az különbözik ettől, mert sokszor nem a logikai következetesség, hanem a gyakorlati élet konkrét érdeke szabta meg az alakulás mikéntjét. A Bartók György könyvének, mint egész gyakorlati egyházkormányzásának az adta meg sajátos jellemvonását, hogy a történelmi fejlődés képződményeit nemcsak elismerte, de el is tudta ismertetni.

Nemcsak az egyházi adminisztrációt, hanem egész egyházpolitikáját rendkívüli alaposággal és tudományos kritikával megállapított principiumok szerint végezte. Ezeket a principiumokat egy nagyon becses könyvben: *Vallás és Élet, Egyház és Állam* címmel adta ki, amelyet úgy kell tekintenünk, mint az ő főpásztori sáfárságának programját, az ő püspöki konfesszióját. Félig theologiai, félig politikai munka; legrendszeresebb minden írásai között és az erdélyi református püspökség egyházpolitikai irányát, illetve föladatait századokra megállapítja. Fejtegetéseit a legmagasabb philosophiai régiókban kezdi és a napi kérdések casualis problémáira adott felelettel végzi. Ezek a végső feleletek nem igen látszanak szerves összefüggésben lenni; mint ahogy a kör sugarainak végső pontjai minél tovább futnak, annál távolabb esnek egymástól, de egységük mégis megvan, mert egy központ szétvetődésének tekintendők: úgy ezek a kérdések is egységüket a kiindulási pontból nyerik, amelynek levezetéséből származnak. Az, amit az első részben a *vallásról*, mint értékadó eszméről, vagy mint a „tökéletes“ ideájának az emberi szellem életében való munkaságáról mond: rendkívül becses. Ritschlék ugyan próbálgatták a vallásos életet értékítéletek alapján álló szellemi folyamatnak venni, de ezeknek az értékítéleteknek nem kapták meg értékadó alapját. Nézetem szerint a vallás végső kérdései nem a metafizikába, hanem az axiológiába nyúlnak vissza; az axiológiának pedig, mint minden philosophiának, az adja meg törvényei érvényességét, hogy az ismeretelmélet azokat a szellem szerkezetében a priori meglevőknek kimutatja. Nos, Bartók György pár lapnyi fejtegetésében épen azon fáradozik, hogy a vallásnak, mint a „tökéletes“ érték eszméjének átéléséből származó szellemi folyamatnak az intelligencia a priori szerkezetében rejlő alapjait s ezzel együtt szükségképeniségét kimutassa. Úgy találja, hogy a vallás az egész életet átölelő és megszentelő hatalom, amelynek értékadója, normatívuma: a tökéletesség eszméje, tehát magában foglalja a szellemi világ összes abszolút értékeit és megvalósulásában szakadatlan fejlődést mutat fel. Amely vallásban nincs meg a fejlődés, vagy pedig nem követi az erkölcsi abszolút normáját: nem igazi vallás. Ha a vallás alatta marad az igazság értékadásában a tudománynak, ha a vallás és az abszolút jó eszméje között ellenmondás van és az erkölcs magasabb lett, mint a vallás: a vallás eltorzult, mert szükségképen követelnie és megvalósítania kell az intelligencia örök értékeit. Már előre megjegyzem, hogy később, midőn a katolicismusnak lehetetlen

voltát ki kell mutatnia, egyszerűen csak az elmondottak alapján utalhatott volna arra, hogy a katolicismus sem az igazság, sem az erkölcs abszolút voltát el nem ismeri és ennél fogva kat. állásponton lehetetlen a tudomány épügy, mint az erk. autonomia. Másik lépése szerzőnek az éles különböztetés vallás és egyház között. Az egyház csupán társaság és így eszközi jelentőségű, mint minden societas; értéket és tartalmat épen a vallásos élet bensősége és elevensége ad, amely nélkül az egyház caput mortuum, a fejlődést megköthő hálózat. A katolikus egyház proton pseüdosza az, hogy vallást és egyházat egynek vesz, ennél fogva egy jogi szervezetnek tulajdonítja mindazt az értékadó hatalmat, ami kizárólag a *vallás* birtoka. Így lesz aztán abszolút értékadó az egyház és abszolút norma az egyház parancsa. Igaz csak az lehet, amit az egyház is annak tart, jó csak az, amit az egyház parancsol. — Ha már most az egyház eszközi jelentőségű és értékét a vallástól nyeri, akkor ebből az államra nézve, mely nem egyéb, mint uralkodóvá lett társadalom azzal a célzattal, hogy a törvények kikényszerítésével etikai célzatát megvalósítsa, az következik, hogy egyfelül az állam teljes jogvédelemmel tartozik az egyháznak, amely jogvédelem első törvénye az, hogy mindenki szabadon gyakorolhassa vallását, másfelül pedig souveraine jogait az egyházra is kiterjeszti, amennyiben nem engedheti meg, hogy az egyház, mint hatalmi intézmény, az állam érdekén és akaratán kívül álló célokat szolgáljon. Egyház és állam mint *etikai* tényezők egyértékűek, de mint jogi hatalmak az állam feltétlenül az egyház fölött áll. Természetes dolog, hogy az állam minden egyes egyházat két szempontból értékelhet: először, hogy mennyiben oldja meg valláserkölcsi feladatát, másodsor, hogy mennyiben végez nemzetalkotó munkát. A nemzetalkotó munkának leghatalmasabb tényezője a *közoktatás*, épen ezért az államnak eminens érdeke, hogy a közoktatás a nemzeti miveltség szolgálatában álljon mindenestől fogva. Ennél fogva minden olyan államban, ahol a nemzeti politikával ellentétben álló korporációk, nemzetiségek stb. vannak, az iskoláknak állami kezelésbe való vétele a legsürgősebb lépés. Polyglotta államban nemzeti kultúra s ezzel együtt nemzeti politika mindaddig nem lehetséges, míg az iskolák államosítva, azaz nemzetivé téve nincsenek. És ha áll ez általánosságban, mennyivel inkább áll Magyarországra nézve, amelynek majdnem fele az államon kívül eső központok felé vergáló nemzetiségek konglomeratuma. Nemzetiségi iskolákkal Magyarországot soha nagygyá nem tesszük, még — magyarrá sem. — Ami a pan-

szláv, vagy pangermán politika nemzetiségi tekintetben, az a *klerikalizmus* egyházpolitikai tekintetben. A klerikalizmus világpolitikai tényező ; ma inkább, mint valaha. A klerikalizmus az a politikai irányzat, amely minden állami hatalmat a római egyháznak, mint világhatalomnak akar alá rendelni és a pápaságban az egyetemes souveraine eszméjét akarja megvalósítani. Ez óriási erejű irányzatnak okát Bartók György csupán a tudatlanságban látja és egyetlen panaceát ajánl ellene, amelynek csalhatatlan erejében rendületlenül hisz : *a tudományt*. „A szabad kutatás minden előítéletől ment, elfogulatlan vizsgálódás és a kritika boncoló késének szakavatott alkalmazása a vallástudomány egész területén és a valláserkölcsei élet minden részeiben, szóval csak a tudományos theologia döntheti meg a klerikalizmusnak hamis alapokra épített bástyáit.“ Épen ezért a katolikus theologiai fakultások a tudományok tűzpontjában, az *egyetemen* legyenek kénytelenek saját képzelt igazai érdekében megvívni a harcot.¹ Természetes, hogy ez csak akkor lesz igazán lehetséges, ha a protestáns theologia is az egyetemre kerül. Már pedig oda *kell* kerülnie, mert a theologia is épen olyan tudomány, mint bármi más. Nyelv és vallás az emberi szellem legősibb, legdrágább és legeggyetemesebb életnyilatkozata, az egész kulturának két leghatalmasabb terméke és hordozója ; ez az a két sarkpont, amely körül az emberiség egész lelki világa forog, fejlődik és halad. Épen azért nagy tudatlanságra és babonás elfogultságra vall mindig az a tény, hogy némely egyetemen a vallástudománynak nincsenek tanszékei. Mivel pedig a protestáns theologia a vallástudományt a teljes szabadság, a feltétlen kritika, szóval a tudományos vizsgálódás összes követelményének megfelelőleg műveli, vagy legalább is kell, hogy művelje, a protestáns theológiának a tudományegyetemen époly feltétlen létjoga van, mint a természettudománynak, vagy a logikának. — A könyvnek azok a legszebb helyei, ahol a protestáns theológiának tudomány voltát védi a szerző. Mintegy kitérés ez a tárgyalás menetében ; mindjárt utána jönnek a további gyakorlati kérdések : az egyházi

¹ A tudomány emberét semmi jellemzi inkább, mint ez az állítás. Mintha a klerikalizmus a kultúra kérdése volna, s nem a *hatalomé!* Klerikalizmus mindig lesz, amíg a földön egyház s az egyházban a papok *emberek* lesznek. Róma, Debrecen, Mekka — csak a címke más ; klerikalizmus az az árnyék, amelyet minden emberi alkotás s így a legfenségesebb : az egyháztörténelem, mint kulturát alkotó hatalom, örökre vetni fog. A legszebb templomnak is van egy oldala, amelyik sötét, penészes és — egészségtelen.

vagyon és az állam, az egyházi vagyon tulajdonosa, amelyekben a *ius advocatiæ*nak a *ius circa sacra*ban olyan correlatióját akarja megállapítani, hogy az államnak nemzeti szempontból való teljes ingerenciája mellett az egyházak függetlensége, autonómiája meg ne csorbuljon. E fejtegetésekben látszik leginkább a Bartók György rendkívül erős nemzeti politikája. Az egyház egészen eltörpül lélekének két uralkodó eszméje: a vallás és nemzet mellett. Izzó fajszerepére, amelynek nagyon ritkán, de annál megragadóbb erővel örökre emlékezetesen adott szóbeli kifejezést, e könyv megírásánál elfeledtette vele a főpásztort, hogy a nemzetnek hű és bölcs fia szabadon megnyilatkozhat. Ez a könyv a nemzeti politika igazolása az egyházi politikával szemben; több annál a nemzeti politikának örökkévaló valláserkölcsei alapokra való fektetése akart lenni. Ha valaha kétségbe fogják vonni a református egyház nemzeti irányát — s ki tudja, nincs-e közel ez az idő — erre a könyvre, mint koronatanura fogunk hivatkozni. Akkor talán elolvassák...

Amennyire lángolt a nemzeti eszméért, épannyira került és megvetette a politikát, különösen azért, mert a politikában az ethikai értékek devalválódását látta. Megalkuvás és elfogultság nélkül nincs politika, már pedig a megalkuvás és a pártfegyelem szabta meggyőződés nem erkölcsi. Épen azért a politikai élet főszereplői közül ahhoz ragaszkodott az ő kemény lelke egész hűségével, akiben a törhetetlen elvhűség, kálvinista egyenesség, férfias erély, szóval a legnemesebb ethikai értékek a legnagyobb koncepcióval, a tudós alaposágával és a lángész dilucidációjával párosultak. Politikája e nagy férfiú csodálatában és tetteinek, gondolatainak csendes helyesléséből állott. Mikor aztán ledőlt a küzdelem teréről ez az ő bálványa, hozzá való ragaszkodása még fokozódott; tragikumában a saját elhagyatottságának és elárulásának tükörképét látta. Az igazságot nem lehet ingyen szolgálni, csak áldozatokkal; nem hiába, hogy ez a legnagyobb emberi méltóság, de meg is kell fizetni érte. Az igazság hőseinek küzdelme sohasem éposz, hanem mindig — tragédia.

Különösen került a politikát a szószéken. Delictumnak tartotta, ha valaki politikát mert prédikálni és nem evangéliumot. Pedig nem volt könnyű ezt neki megállania, aki prédikátorsága első éveiben folyvást *motivumokat* akart adni az erkölcsi életfolytatásra, az erkölcsi élet pedig a maga gyakorlati kialakulásában a család, egyház és nemzet socialis kategóriájában foly le. De mindig megmaradt ethikusnak és philosophusnak, még a szószéken

is, és épen ezért soha alantjáró beszédet nem mondott. Igehírdetői pályafutását végig tekintve és átvizsgálva ennek a pályafutásnak irodalmi lecsapódását, kéziratban maradt prédikációit: egyéniségének egész alakulását mintegy tűkörképben látjuk. Ez a pályafutás szakadatlan fejlődés volt: gondolatvilágának örökös koncentrálódása az *egy szükséges* dolog körül és e koncentrálódás közben annak az egy szükséges dolognak egyre konkrétebb, személyibb, közvetlenebb megelevenedése. Ez a kristályosodás egész életén át tartott és az ifjú, meg a férfikor explosiv erejű motivumaitól az öregkor elcsittító, békességet adó quietivumaiig vezetett. Az enyedi szószéken fellegekben járó, a retorika minden műfogásait fölhasználó beszédei a lét és nem lét, az élet és halál, az erkölcsiség és vallásos világnézet végső kérdéseit lobogó hévvel kutatják, bizonyítják, védik és vulkánikus erővel ostoroznak, buzdítanak, — püspöksége utolsó éveiben meghitt hangú homiliákban fejtegeti az Írás örök igazságait, amelyekben az emberi szívnek vágyai boldog kielégülést, sebei áldott gyógyulást, harcai elpihenést nyernek. Thematikus beszédek és írásmagyarázatok, retorika és atyai beszélgetés, végső kérdések transcendes régiói és az emberi szív szűk, de végtelen mélységekbe nyiló világa, a maga apró, de örök fájdalommal, félelmével, sebeivel és reményeivel, a vért forraló harci riadó és a bölcs vigasztalás, ime az ő ígehírdetői pályafutásának kezdő- és végpontja, amely átöleli egy prófétai lélek minden vívódását és minden szent látásait. Bartók György, a kritikus, prédikációiban akaratlanul is lyrikussá vált. Ezekből a beszédekből olvashatjuk ki, hogy minek érezte ő az életet; mit tartott a legfőbb jónak, hogyan gondolkozott a szívről, a földről, az örökkévalóságról. Lelkének egy-egy darabja él minden beszédében és mindeniken érzik, hogy az a lélek tépelődött, fájt; minden beszéd egy önmaga felett nyert diadal emlékjele. Hanem az a diadal: pyrrhusi diadal volt. Dante járt némi szomorú fák között, ahol a letört ág helyén vér bugyant ki; a Bartók György prédikációinak is mindenike egy-egy ilyen verző sebből támadt. Egyetlen komor hang húzódik végesvéig e beszédeken: *az élet komoly harc, nehéz küzdelem*. Egy ellenséges világ közepette élünk, ahol minden ellenünk tör s csak kétségbeesett tusák árán tudjuk napról-napra megtartani azt a kis szilárd pontot, amelyen megállhatunk a hullámok ostromával szemben. Ebben a szakadatlan küzdelemben minden pillanat megannyi diadal ugyan, de megannyi veszteség is. Testi életünkkel egy mulandó világban gyökerezünk,

amelynek vastörvénye fölöttünk is uralkodik: egymás után veszítjük el szeretteinket, száll tova ifjúságunk, erőnk, egészségünk, s míg jobb kezünk egyre lankad a nagy küzdelemben, bal kezünkől hovatovább felemészítjük kenyerünk javát. Bizony az élet nem élvezet, nem boldog szórakozás, de — és épen itt mélyül ki az előbbi pesszimista gondolatmenet keresztyénséggé — nem is halálos tusa, amelyben előbb-utóbb elesünk, ki hőszileg, ki gyáván, hanem nagy kötelesség, felséges küldetés, hogy az örökkévalóságot megragadjuk és életünkkel belevigyük e világba, mint annak egyetlen, abszolút értékét. Így lesz az élet erkölcsi feladattá, így lesz a halálos küzdelem örök diadallá, mert benne és általa az örökkévalóságot ragadjuk meg. Aki az igazságért küzd, elbukásban is diadalmaskodott és az emberi tragikum emberi megdicsőülés lesz; akinek szíve szeretettől buzog, minden fájdalommal boldogabb és szentebb lesz, mert a szeretet annál nagyobb, minél nagyobb áldozatot hozunk s bár az áldozat minél nagyobb, annál fájdalmasabb, de viszont a szeretet minél nagyobb, annál boldogabb. A boldogságnak keresztyén alapjai a fájdalomban vannak. Így dicsőül meg az élet épen bajaiban, így lesz Isten munkatársává az ember, mikor e világnak a saját szíven át örökké való értékeket ad. Az örökkévalóság megragadása pedig sem nem hangukat, sem nem szemlélet, vagy érzület, hanem *erkölcs*. Élni, megvalósítani az erkölcsi törvényt, ez a Bartók György keresztyénsége. Az erkölcsi törvénynek pedig inkárnációja, a testté lett íge a Krisztus, tehát az ő bátor, szigorú követése az igazi keresztyén élet. Kezeség erre az Atya örök szerelme, ki kegyelemmel karol át bennünket és fiával együtt magához vezérel. Ezért a Bartók György prédikációinak végső szava az imitatio Christi; az önző vágyak, nemtelen szenvedélyek kiirtása, az idvesség sisakának, az igazság kardjának és a reménység paizsának a felöltözése és ebben a transformációban az örökélet megnyerése. Ifjú- és férfikorában az örökkévalóságra való *törekedés* feküdt mindenek előtt a lelkén, öregkorában ennek az örökkévalóságnak a *bírása* töltötte be inkább a lelkét. Ebben a keresztyénségben nincs semmi érzelmes, pietista, vagy mystikus elem; kemény, katonás, mint az, aki élte. Az unio mystica cum Christo az ő prédikációiban sehol elő nem fordul; Krisztus eszménykép, amely megítél és kötelez, vonz ugyan, de mindig csak — távolról. Örökösen közeledett a Jézus felé, de soha sem férközött oly közel hozzá, hogy lábait átkarolta volna és palástjába sirta volna könnyeit. Épen azért a kedély emberei, a

pietista lelkek sohasem találtak beszédeiben elég épülést, mert hidegen hagyta érzékeny szívüket philosophiai mélysége és erkölcsi rigorizmusa. Csak természetes tehát, ha beszédeiben rendszeren speciális témákat dolgozott fel, amelyek vagy valamely részleges erkölcsi törvénnyel, vagy pedig valamely speculativ kérdéssel állanak kapcsolatban. Nem hódolt annak az iránynak, amelynek szabályát Francke, a híres pietista prédikátor abban állapította meg, hogy minden beszédben benne kell lennie az egész keresztyénségnek és az egész üdvrendnek; aki életében egyetlenegyszer hallott prédikációt, meg kell tudnia abból, hogyan üdvözölhet.¹ Indult ő ugyan neki sokszor általános témának, de az ő analitikus értelme előtt részeire oszlott a kérdés és speciális intelmekben végződött. Nagyszerűen ki tudja fejteni, mi van a textusban, mit jelentenek az egyes fogalmak, de nem igen ért ahhoz, hogy egy-egy szempont alá befoglalja az egész keresztyén életet. Ha a művészet: a természet egy temperamentumon át nézve, akkor a prédikáció maga az élet egy keresztyén igazság szempontjából nézve. Prédikációiban épen ezt a hatalmas synthesist, amely az egész világot újraretemti egy értékítélet szempontjából, ezt nélkülözük leginkább.

De hiányzik még a Bartók György beszédeiből más valami: a konkrét szemlélet, a kazualitás. Alkalmi beszédeit kivéve, prédikációit bárki, bárhol elmondhatja, a létező viszonyokkal, a konkrét helyzettel oly kevésbé számol. Bizonyos általános elvont magasságban jár mindig; mintegy lebeg a tárgy fölött és így nem érzi a realis életnek lüktetését, melegét, színét és tapintatát. Bámulatos abstraháló képessége fölragadta a földről és phantasiája nem volt elég erős, hogy „új világot alkosson mindenhatósága“ — odafönn. Épen azért nem a prédikációírásban a legnagyobb; lapozza végig valaki kézirateit, meg fogja látni, hogy ő maga is érezte azt. Legnehezebben prédikációit írta s bár nagyon sokat termelt, önálló prédikációja aránylag kevés van és ezekben is sokszor ismétli önmagát. Prédikatori működésének legértékesebb gyümölcsei azok az átdolgozások, amelyekkel valóban gazdagította irodalmunkat. Írásművészte, nagy intelligenciája ezekben ragyog leginkább. Nem egy átdolgozása az eredetinel színesebb, fordulatosabb, melegebb hangú és az értelmet mégis plasztikusan kidomborító. Szerette Schwarzot, akiben Zwingli szellemét érezte, mert a keresztyénség

¹ Paul Drews, Die Predigt im 19. Jahrhundert. Giessen, 1903. p. 8.

humanizálását akarta; Schweizert, akinek tiszta, világos spekulációja és bámulatos concipiáló képessége ragadta el; Révillet, akinek remes racionalismusa és mély kedélye nagy vallástörténeti tudással párosult; Coquerelt, akinek festői erejét, drámai előadását és szárnyaló képzeletét finom exegesis és az emberi szívnek penetrans ismerete táplálta anyaggal. De legtöbbször mégis Hausrathhoz fordult, a heidelbergi professzorhoz, akihez leginkább volt congenialis, mert azt találta fel benne, amire *vágyott*, amit akart: úgy az orthodoxiától, mint a racionalismustól ment, erős történeti és bibliai alapokon nyugvó, tiszta, építő keresztyénséget. Hausrath mondja, hogy a vallás az Istentől való függés érzése és nem okoskodás a bibliáról. Az a vallás, amely okoskodó nézetekből állana, hasonló volna ahhoz a zenéhez, amelyet a kontrapont-ról adott helyes paragrafus alkotna.¹ Bartók György is erre törekedett, bár nem mindig érte el. Hiszen élete végén megírván prédikátori hitvallását, — egyetlen hely egész kézírathalmazában, ahol önmagáról beszél — így szól: „Három évtized óta vagyok lekipásztor; a szószéken is mindig az igazságot kerestem, de attól mindig szorgalmasan óvakodtam, hogy olyan kérdéseket vigyek a szószékre, amelyek a *tanszék*re valók. A szószéken nincs helye a *theológiának*, hanem a *vallásnak*, nincs helye annak, ami változik, talán el is mulik, hanem annak, ami megmarad, mert örökkévaló; nem az egyház *dogmáit* kell hirdetnünk, hanem a *Krisztust*, akinél örökreleire búzó víznek forrása vagy on és akinek beszédei el nem mulnak soha. A szószékben nem vagyunk sem liberalisok, sem orthodoxok, hanem mindannyian követségben járók a Krisztusért, nem hirdetvén egyebet, mint amit láttunk és hallottunk, hogy a vágyódó, a sóvárgó, a nyugtalankodó és tusakodó lelkeket felemeljük oda, ahol az élet hullámverésének zaja fölött a lélekbe csendül a főlemelő szó: jertek ide, akik megfáradtatok és meg vagytok terheltetve, én megnyugosztalak titeket.“ — A Hausrath tömör, de azért színes és fordulatos stylusa, kissé epikai előadásmódja, leíró természete leginkább konveniált a Bartók György masszív, súlyos, de azért erőteljesen lendülő stylusához.

A Bartók György egész élete munkásságának hű és összefoglaló tükre az ő kis encyklopaediája: Theologiai tudomány és lekipásztori képzés. Mint az ő tud. pályafutása, úgy ez a kis könyv is kezdődik a történeti theologia előkészítő tudományainak: a

¹ Dr. A. Hausrath: Religiöse Reden u. Betrachtungen Leipz. 1873. p. XVII.

nyelvészetnek értékelésével, hogy a vallástörténeti és exegetikai tudományokon át a bölcsészeti theológiához jusson, ahol a theologia módszerének, ismeretelméletének, kriteriumának, a hit és tudomány viszonyának ismertetése és kutatása után áttérjen a gyakorlati theológiára, amely kiszélesedjék egyházpolitikává, gyakorlati propagandává, a napi kérdések világában folytatott akcióvá. Az egész könyv vége, célja egy keresztyén református papi ideál megalkotása, amelyet lelke legmélyebb ihletéseiből és legszentebb reményeiből rajzolt meg. Hisz az ő életének is ez volt a célja új nemzedéket teremteni s az új nemzedékben szebb jövődőt. Erős hitű, szeretettel teljes, kötelességtudó és evangéliumi igazságoktól áthatott papi nemzedék menti meg az anyaszentegyházat, a magyar nemzetet. Örökkévalóság csak a szívben van és nem konfessziókban, tanokban, intézményekben, vagy rendszabályokban. Ha megnyertük az új nemzedék szívét, megnyertük az egész világot. A szív az örökkévalóság symboluma.

* *

Dr. Bartók György kritikai szellem volt és épen ezért tartom igazán nagy theologusnak. Mert végzetes tévedés az, hogy a kritika megöli a hitet. Nem. A kritika *megmenti a hitet*. Az a theologia, mely a kritikát megveti, skolaszticizmusba süllyed, de akinek hite a kritika éltető levegőjében izmosodott meg, az olyan kősziklára épített, amelyet hiába csapkod a vihar. A kritika a kétely ellen biztosít, a kételyt némítja el. Kritika nélkül észlény bizonyosság birtokába nem juthat. Ha csak szívet adott volna az Isten, a kritikára nem sok szükség lenne. De értelmet is adott legdrágább ajándéka gyanánt s megvessük az ész isteni törvényét: a próbát? Meg vagyok győződve róla, hogy a világot hívővé csak kritika árán tehetjük. Azt kell bebizonyítanunk ennek a kételkedő, hitetlen világnak, hogy a keresztyénség nem illúzió, a vallás nem ábránd, az evangelium nem rajongás. Csak az fél a tűzpróbától, akinek kezében polyva van, de aki nemes ércet tart a kezében, boldogan lép a tüzes kohó elé: jöjjetek és lássátok, hogy erősebb az arany a legizzóbb hőnél. Akik félnek a kritikától, azok még nem keresztyének, vagy már nem keresztyének. E szentelt csarnokban, a hitnek eme templomában követelem a kritikát. Követelem azért, mert bizonyossá akarom tenni az embert; követelem azért, mert nincs olyan *elhívés*, amelynek ne volna kiábrándulás a vége, de ha egyszer a kritikát kibirta, akkor immár nem idegen

tekintély alapján hisz, hanem azért, mert az igazság belenőtt szellemi organizmusába és eleven darabja lett életének, tehát meg nem tagadhatja, el nem árulhatja, hanem kénytelen azt vallania a kereszt haláláig, mert másképp nem tehet. Miért van az, hogy a nagy megtérők a legnagyobb hitvallók? Azért, mert a megtérés küzdelme kétségbeesett kritika az új ellen; Jeremiás menekült az Úr ellen, aki ráerőszakolta parancsát; Pál véres kézzel birkózott a keresztvétség ellen, a Kálvin szirt lelke villámütéseket érzett, a Luther álmatlan éjszakái halálos vidal, rettentő kritika volt és — Jeremiásból lett a legnagyobb próféta, Pálból a legnagyobb apostol, Kálvinból, Lutherból a legnagyobb reformatorok, míg akik Krisztusban az ő csodatételeiért hittek, a kereszt alatt mindnyájan elszakadtak tőle.

Épen a Bartók György élete megragadó példa arra nézve, hogy a kritika mint tesz keresztvénné. Aki halotta őt prédikálni — különösen míg testi erői nem lankadtak meg — soha sem felejtí el azt a belső meggyőződést, azt a szent hevületet, azt a bizonyágtévő erőt, amellyel, mint egy szent kénytelenséggel hirdette az ígét. Érzett minden szaván, hogy azért hitt, mert maga látja a Jézust és maga tapasztalja, hogy ő a világ megtartója s nem a más beszédeinek hitt. Aki látta őt az élet küzdelmeiben megállani és érezte azt a belső, derült békességet, amely az ő szívéből áradt akkor is, amikor legjobban villámlott az ég: annak észre kellett vennie, hogy Bartók Györgynek, a kritikusnak és tagadónak sokkal bizonyosabb, szilárdabb hite van, mint az igazhitűeknek és a kegyeseknek. Aki látta őt dolgozni és tanuja volt annak, hogy élete minden percét, szívének minden vércsepjét, agyának minden gondolatát miként vitte örök eszmények oltárára, ha kellett titkon, ha kellett mellőzve, élete utolsó évtizedéig hátra tolva és mégis egy főpap áhitatával és egy remete puritánságával áldozván, míg ez áldozatban önmagát emésztette föl: az nem modhatja, hogy a kritika sivárrá teszi a lelket és megrabolja az oltárt, hanem be kell vallania, hogy ebben a férfiúban a kritika mennyei erővé, kegyelmi ajándékká változott. Oh, az ő tusakodó, halálos munkában eltöltött élete! Mily megrázó apologiája a kritikának! Mily megrázó apologiája a — hitnek!

Dr. Ravasz László,
theol. tanár.

II.

Nagy Károly h. igazgató évmegnyitó beszéde.

Tudomány és élet; elmélet és gyakorlat.

Méltóságos Elöljáróság!
Nagytiszteletű Tanárkar!
Nemes ifjúság!
Mélyen tisztelt Közönség!

Az elhangzott emlékbeszéddel, mely néhai püspökünket, Dr. Bartók Györgyöt, mint *theologust* méltatta, intézetünk jellegéhez képest áldoztunk a kegyelet oltárán. Az egyházkerület első papjában, kerületünk hajóját vezető kormányosában méltattuk a *tudóst*, a gyakorlati munkásság emberében az elméletekben buvarkodót.

Igy illet hozzánk. Hiszen magunk is olyan tudományos intézet vagyunk, melynek feladata munkásokat nevelni a gyakorlati életre és éppen a vallás erkölcsi élet szolgálatára. Vallásunk alapkaraktere pedig azt hozza magával, hogy nekünk a kegyelet is több s valami más, mint akár pusztá érzélgés, akár emlékezés. Ami kegyeletünk nemcsak a múltat illeti, de a jövőt is; nemcsak az egyént, hanem a típust is s annak szól, ami ezeket összefoglalja: az örök jellennek, a *szellemnek*, amely tudományt és életet, elméletet és gyakorlatot szétszakíthatatlan egységbe fog össze.

Dr. Bartók György püspök — mint e lelkiismeretes jellemrajza bizonyítja, — élő és tanulságos példája annak, hogy *minő viszonyban van* — helyesebben: *kell, hogy legyen* — egymással *a tudomány és az élet, az elmélet és gyakorlat általában; s hogy különösen a papi- és tanári életpályára készülőknek nézve minő jelentősége van az elméleti tudományos készültségnek az illetők gyakorlati munkásságára nézve?*

Ennek a kérdésnek helyes megvilágítása most a tanév megnyitása alkalmából annál fontosabb reánk nézve tanárookra és tanulókra egyaránt — mert nincs a világon egyetlen pálya sem, melynek gyakorlati munkásai elitélőbben és kicsinylőbben nyilatkoznak a pályájukra való elméleti-tudományos előkészítés gyakorlati értékéről, mint a papi pálya. S bántó élességgel éppen hazánkban s főleg a mi református felekezetünknel.

Csaknem megdöbbenők azok a nyilatkozatok, amelyeket úton-útfélen a gyakorló papság egy nagy részének szájából erre nézve hallunk s amelyek most, a munkában lévő *theologiai tanszervezés* kapcsán a szokottnál is hangosabbak. Ezek röviden oda mennek ki, hogy a gyakorló papságban semmi, vagy édes kevés hasznát veszik annak, amit a theol. cursus alatt tanultak és nem tanították arra, amire az életben legnagyobb szükségük lett volna.

A felesleges tudományok közt leggyakrabban halljuk emlegettetni a biblia nyelvi-magyarozatát, a vallástörténetet és bölcseszetet, az összes didaktikai és paedagogiai studiumokat, de sorra jönnek a többi bibliai tudományok, sőt a dogmatika (melléktudományaival) és ethika s az egyháztörténelemből is legfennebb a hazainak ismerik el valamelyes értékét, mint amely „egyházunk viharos múltjának és küzdelmeinek ismertetésével erősíti a felekezeti öntudatot“ és a gyakorlati theol. tudományi ágak mindenikénél is kifogásolják az elvi, theoretikus és történeti részeket. De rekriminálnak azért, hogy nem tanítják a gyakorlati lelkészi feladatok adminisztratív részét, a szükséges jogi, gazdasági és socialis ismereteket; úgy, hogy igazában elvesztegetett idő és áldozat az a négy hosszú esztendő, mit a theologiai intézetekben töltenek, melyeknek nincsen kontaktusa az élettel, sem tanárainak érzéke az élet szükségéi iránt.

Viszont a professzorok szájában is mindennapi a panasz, hogy fáradozásaiknak nincs meg a kellő eredménye, nem sikerül a tudományok iránt érdeklődő papságot nevelniök, a tanulók csak immel-ámmal végzik kötelességeiket, bukdácsolnak egyik évről a másikra, egyik vizsga után a másikon át; a tudományos képzettség érdekeit nem védik, sem a zsinat, mikor a lelkészek minősítésébe a bizonyítványokat be nem veszi, sőt minden minősítési fokozatot megszüntet, sem a vizsgáló-bizottság, (különösen nem-tanár tagjai), mikor szegyenletesen kevés készülségű jelölteknek is megadja, ha „szavazattöbbséggel“ is az „elégséges“-t, mert hát papra és főleg *káplánra* van szükség az ekklézsiákban.“

E jobbról-balról, a gyakorló és theoretikus papok egymás ellen szórt vádjain túl, a per, a papok és laikusok körére is kiterjed. Az üres templomokért, a vallásos és erkölcsi élet elhanyaglásáért a papok a nép közönyét és materiáлизmusát okozzák; ezek pedig bennük a római augurokat gúnyolják, kik maguk is sokszor hit- és meggyőződés nélkül morzsolják le — inkább hetenként, mint naponként — az üres és mindkét félre unalmas formák, többé-kevésbbé jól jövedelmező robotját. De abban — sajnos — megegyeznek, hogy a pap és egyház hatása nem érzik meg a népéleten. Csoda-e már, ha ily körülmények közt, a fizetésemelési igények hangoztatásával karöltve jár a mind hangosabbá váló következtetés, mely egyházat, papot, vallást a közélet szempontjukól feleslegesnek tart s a vallást „magán-ügy“-nek nyilvánítva, intézményei költségeit is az önkéntes adakozás fedezésére kívánja útalni.

Hogy minő hatása van e hangoknak úgy az ifjúság pályaválasztására, mint a theologus ifjúság tanulmányi buzgalmára: könnyű belátni. Egy előre bukottnak kikiáltott vagy csak síralmasan tengődő ügy szolgálatára nem nagy lelkesedéssel ajánlják fel magukat az emberek s akiket külső körülmények — legtöbbször az anyagi szegénység — s a pálya közmondásos kényelme hoz a theológiára: azoknak egy része már szárnyaszegett ember, a másik a munkátlanságban helyezett kényelem vágya által megrontott. Hogy lehessen ilyen anyagból lelkes, küzdelemre elszánt, ereje fogytáig munkálni kész tábori képezni, főleg akkor, mikor a veterán bajtársaktól azt hallja, hogy az iskolai előkészületnek az életben semmi hasznát sem fogja venni?!

Reánk és a gyakorlati egyházi életre nézve tehát mindinkább életkérdéssé válik a tudomány és élet, az elmélet és gyakorlat egymáshoz való viszonyának tisztázása s a közöttük látongó űrnek — ha lehetséges — áthidalása, mindkettőnek javára.

Távol áll tőlem, hogy e „tátongó űr“ létezését kétségbe vonnám s magam is elég fájdalmasan ne látnám. De azt tagadom, hogy így *kellene* lenni. Az úgynevezett exact tudományoknál tényleg nincs is így. Ki hallotta pl., hogy egy orvos, mérnök lekicsinyelte volna a szakiskolájában tanult dolgok értékét gyakorlata szempontjából. De annál inkább úgy van az úgynevezett szellemi tudományoknál s legfőképpen a legmagasabbaknál: a bölcsészetenél és theológiánál.

Ennek oka, — amint én látom, — abban van, hogy úgy az elmélet, mint a gyakorlat — *felületes*. Felületes az elmélet, mert

a leggyakrabban csak töredékes részletismereteket ad — a túlterhelésig, de nem emelkedik fel oda, ahol az empirákon túl, az igazi tudomány: az összefoglalás kezdődik; a szellem egyetemes és egységes életnyilvánulása meglátatásáig: *a világnézetig*, melyen azután *életnézet* és *munkaprogramm* épülhet fel. Az elméletből hiányzik az összefoglaló *cél* gondolata. De — és éppen az előbbi folytán — felületes a gyakorlat és annak követelése is, amennyiben nem a szellem életében való személyes részvételt, hanem ennek intézményesen kialakult eszközét nézi célnak és gyakorlati munkája mezejének. Papságunk egy része felületes gyakorlatának és erre vonatkozó követelményeinek igazi magyarázata abban van, hogy nem a *vallást*, mint szellemi hatalmat, mint személyes vallás-erkölcsiiséget, hanem az *egyházat*, mint sociális institutiót nézi szolgálata legközvetlenebb céljának. Az egyházat — mondom — nem mint üdv- és hitközösséget, hanem mint sociális intézményt. Innen magyarázhatók azok a jelenségek, hogy egyfelől különös gonddal ápoltatik minden, ami az egyháznak külső, anyagi megjelenésére, erejére és hatalmára néz, másfelől hanyatlásnak indult minden, ami vallás-erkölcsi tartalmára vonatkozik. Az istentisztelet formái féltő gonddal őriztetnek, de a tartalma ? Már nemcsak a nyomtatott imák, hanem a nyomtatott prédikációk felolvasása is divatba kezd jöni. És milyen prédikációk! A legtöbb vallásos, hazafias és költői frázisok tarka keveréke, amelyből minden egységes gondolat hiányzik s mert nincs gondolat, mely megragadná és elmélkedésre indítaná a hallgatót: a szónok hanggal és gesztussal harcol a figyelem megtartásáért. A vallás-erkölcsi élet nagy kérdései, külső és belső tapasztalatok alapján való lélektani rajzai, az evangélium, a hit hatalmáról és erejéről való bizonyágtételek, az egyéni és sociális erkölcsi élet aktualitásai ismeretlenek a mi prédikációink legtöbbszörében. Csoda-e, ha így hatás nélkül marad az ígehirdetés s a templombajárás már nem lelki vágy, nem az ideálokkal való akaratedzés iskolája; csak a fáradt testek, de nem a fáradt lelkek megpihentetője, erősítője: szokás inkább, mint lelki szükség. S ha itt-ott felcsillannak is a prédikációkban a keresztyén élet- és világnézet egyes vonásai, de hány helyt kísérlik meg, hogy az elméleti keresztyénséget a lelkész vezetése alatt gyakorlattá tegyék, cselekvő keresztyénségbe vigyék át s a népélet tartalmává tegyék? A lelkész vezetése alatti belső misszió még ma is közírtózat tárgya. Ugyan-csak ebben van magyarázata annak a jelenségnek, hogy új toronyok, templomok építésére több gondot fordítunk olyan helyeken,

hol azok pap hiányában évenként alig ötször-hatször nyílnak meg, mint megfelelő papi állások szervezésére és iskolák fenntartására, amelyek közül még a régiak elállamosítása is némely vidékeken szinte divatos jelenség. Nem az ifjúság vallásos nevelése, annál kevésbé a felnőttek pásztorációja a főgondunk, hanem az egyház külső rendje, anyagi erősítése, amelyek pedig bármily szükségesek is — csak eszközök.

Ily körülmények közt csak természetes, hogy a cél nélkül maradottnak látszó ősi s legalább a nép alsóbb rétegeinél még mindig befolyással bíró intézménynek és munkásainak nemzetgazdászaink és sociologusaink szeretnének új célt adni s ezáltal a modern életbe hasznosítani e „holt lőkét“ Ha már van papi-„hivatal“ létminimummal ellátott diplomás munkanélküliekkel: adjunk nekik tisztességes fizetést, de munkát is, hivatalukat „nép“-hivatallá szélesítve ki, hol a nép gazdasági és sociális bajában vezetést és tanácsot nyerjen — és erre a feladatra képezzük a papokat a theológiákon, a felesleges elméleti tárgyak megszüntetésével, sociális-tanszékek felállításával és gazdasági cursusok bevezetésével.

Aki a dolgok idáig való fejlődésének genezisével tisztában van, az azt is látni fogja, hogy itt egy, a protestántizmusra nézve rendkívül veszedelmes elv diadalmos előnyomulásáról van szó: a vallási materiálizmusról, a vallásnak az egyházfogalom által való absorbeálásáról, — a középkori katholicizmus elvének a protestántizmus kebelében való térfoglalásáról; pedig az ez elleni reakcióképpen született meg a XVI. századi reformáció.

Ez ellen a törekvés ellen minden öntudatos protestánsnak sikra kell szállania. És pedig nem annyira negatív formában azzal, hogy protestálunk az ellen a törekvés ellen, mely a vallástudományból egyháztudományt, a papból nemzetiségi és sociális agitátort akar csinálni, hanem positiv formában azáltal, hogy a vallástudományt az élő vallásosság tudományává s a papot az élő vallásosság munkásává tesszük. Ami által egyben azt is igazoljuk, hogy az ilyen vallástudomány a gyakorlati élettel a legbensőbb kapcsolatban van, mngszünt közöttük a „látongú ür“ s hogy a papnak az élő vallásosság felköltése, fejlesztése, ápolása s cselekvővé tétele, világ- és életnézetté való kiképzése a hívőkben, nemcsak elég munkát ad egy egész embernek, hanem „hasznosság“ tekintetében is az államra és a társadalomra nézve is többet ér a tisztán közgazdasági kontárkodásnál.

Azt kell kimutatnunk és igazolnunk, úgy a theologiai kathed-

rakon, mint a gyakorlati papságban, hogy a *vallás mindig s ma is élethatalom, ha élő maga a vallásosság.*

Csak ennek érvényesítésével, ezzel az új reformációval válik lehetségessé, hogy tudományt és életet, elméletet és gyakorlatot közelebbi és megfelelő viszonyba hozzunk egymással. Nem a teológiai tanterv-revisio, új tárgyak behozása s némely régiék kidobása, hanem a tanítás és gyakorlat szellemének megváltoztatása, mélyítése fogja ezt eszközölni. Minden súly a föld közép-pontja felé gravitál; csak a felületességek távolodnak, a mélységek közelednek egymáshoz. Teológiai tantervünk, egyes apróbb részletkérdéstől eltekintve, annyira helyes és jó, hogy lényeges változtatás csak ronthat rajta. Csak a tanárok és a tanítás szelleme legyen megfelelő! Nem kicsinylem a tudományos munkálkodásban az aprólékosságnak látszó részletkérdéseket sem, de ez a tudós házi munkásságának s a tudomány művelőinek dolga. A tanítványnak s éppen a mi viszonyaink között, azt a kevesebbet kell adni, ami tényleg több, nagyobb és fontosabb: az egészet, az egységet, mely világ- és életnézetét kiképezi s annak alkatelemévé válhatik. Ha bejártuk és megismertettük az ifjú theologussal a vallásos életjelenségek egyes tájait és sikerült a vallásos életet a maga végtelennek tetsző változataiban, karakterisztikus személyek belső világába való bepillantással, tanulmányoznunk: akkor adjunk szárnyakat neki s emeljük oly magasra, ahonnan az egészet áttekintheti, a történelmi fejlődést beláthatja és megértheti, ahol az egymás ellen küzdő irányok harmonikus egésszé olvadnak össze s rész és egész a maga életével, törvényeivel azt az örök bölcsességet magasztalja, ki mindezt létrehozta s vezeti a maga atyai hajléka felé az egyént és emberiséget. Csak ebben a légkörben tágul a tüdő, növekszik a szemhatár, erősödnek a szárnyak, sokasodnak az erők! De itt aztán nem is unalom, hanem élvezet járni!

S ha végre önmagának is sikerült belépni az atyai házba, az által, ki „az egyedüli út“ oda; ha ott kapja a megbízó-levelet (írva a szívnek hústáblájára), a küldetést abból az atyai kézből, ki útravalóul Szentlelkének áldását is adja: mi más lesz akkor a gyakorlat is! Az egyetlen feladat: a lelkek Istenhez vezetése oly óriási munka lesz minden lelkipásztor részére, amely mellett más munkakörök betöltésére gondolni sem lehet. Mert hisz' e mellett nem a „tömeggondozás“, hanem a személy szerint való pásztoráció lesz a fődolog. Minden léleknek más a strukturája, más fajta a gyengesége, betegsége, kételye, kísértése, keresztje, öröme és bánata

s mindeniknek személyéhez alkalmazott orvosság, támogatás, vigasz és erő kell. E munkában hányszor fog tanácstalanul állani maga az orvos is, hányszor elfáradni, csüggedni, reményt veszteni? Mindennap szüksége lesz magának is újra meg újra felemelkedni az elvek, az eszmények tiszta légkörébe, honnan a célt újra világosan láthassa, az eszközök közt választást tudjon tenni s magának is erőt szerezzen, a minden erőknek forrásából. Hogyan lehetne ily gyakorlati munka mellett nélkülözni az elméletit, a tudományost? Ki a nép üterén tartja kezét: annak az élet mindennap új problémákat ad fel megoldásra, melyeknek sikerét oktalan kísérletezéssel kockáztatni nem szabad. E problémák pedig egytől-egyig olyanok, amelyek a legsúlyosabb vallás-erkölcsi kérdésekkel kapcsolatosak. Azok a nagy társadalmi, nemzeti és politikai kérdések is, melyek ma izgalomban tartják a népeket: súlyos, nagy vallás-erkölcsi kérdésekkel kapcsolatosak, — amint ezt a tudomány, az elmélet a leghatározottabban kimutatja. Ha a gyakorlat ez elmélet után indulva kíséri meg megoldásukat, ha papságunk kiveszi belőle az őt illető részt: munkáját úgy az egyesek, mint az egész társadalom hálás tisztelettel ismerik el és megfelelően honorálják.

De ha a hivatott orvosok részvétlenül vagy tehetetlenül állanak a beteg mellett: az végre is máshoz, végső kétségbeesésben kuruzslókhoz folyamodik. S akinek szeme van a látásra, láthatja, hogy minálunk a vallásos élet terén a kuruzslók, a szemfényvesztő bűvészkedők az utóbbi időkben nagyon elszaporodtak s nem eredmény nélkül üzik mesterkedéseiket, romlására az igaz vallásosságnak, a lelkek békéjének, a társadalom, nép és haza erkölcsi javainak, rajongás és babona hírébe hozva s így megtálatva és megvettetve — magát a vallást.

Mindezeket így látván, egy tudós pap emlékezetének hatása alatt és bizonyágtétele mellett hirdetem *Senki jó pap nem lehet, aki nem jó theologus!* Tudományosan kipróbált elvek és megállapított cél nélkül a gyakorlat csak felületes bukdácsolás, haszon-talan kontárkodás és kapkodás.

Azért követeljük s éppen a gyakorlati vallásos és egyházi élet érdekében ép' úgy, mint az állami és egyetemes társadalmi élet javára, hogy theologiai intézeteink *vallástudományi jellege* sértetlenül megtartassék. Amely pillanatban a protestántizmus ezt elejtené s papképzését a „gyakorlati ügyesség“ iskolájává tenné aláírta halálos ítéletét. Minden ilyen degeneráló törekvéssel szemben, legjobbaink azon törekvését kell felevenítenünk, mely a

szabad vallástudománynak a tudomány-egyetemen követel helyet s az egyházakat gyakorlati érdekeik istápolására, az időrendben ezután következő gyakorlati seminariumokra útalja.

Mig ez meg nem történik, theol. tanintézetünk ugyan helyzetükhöz képest igyekezni fognak mindkét feladatnak megfelelni, de világos tudatával annak, hogy a „kápláni évek“, főleg a papi nyugdíjintézet életbelépésével, eredeti rendeltetésüknek: a gyakorlati képzésnek visszaadandók s ha már két évre felemeltettek annál kevésbé jogos a kívánság, hogy a tudományos képzés a gyakorlati javára a theológiákon rövideget szenvedjen.

Igy állván a dolog, ifjú barátaim, mivel mi derék munkásokat kívánunk képezni és adni a vallásos élet érdekeinek, Isten országa, anyaszentegyházunk, hazánk és nemzetünk erkölcsi javai szolgálatára, munkálására: annál komolyabban fogjuk venni az Önök tudományos képzését, valláserkölcsei jellemük megizmosítását s az eszmények gyakorlati valószínűsítése iránti kötelezettségteljesítésüket. Be fogjuk járni együtt az emberiség vallásos életének egész mezejét, tanulmányozni fogjuk úgy személyes nyilvánlásaiban, mint tanná, élet- és világnézeté-, végre sociális közösségé való kiképződésében. Tanulmányozni fogjuk a maga sokféleségében, hogy anyagot kapjunk a vallásnak, mint egységnek vizsgálatához, lényege és nyilvánulásai törvényeinek és a szellemi élet más jelenségeivel való kapcsolatának megértéséhez. (Vallástörténet és vallásbölcsezet). S ha történelem és bölcsezet a vallásos fejlődés zárvékéhez: a keresztyénséghez vezetnek: azzal a részletességgel fogunk foglalkozni ezzel, amellyel a saját legdrágább kincsünknek tartozunk. Átkutatjuk előkészítettségét a zsidó vallásban, belemélyedünk tökéletes kijelentőjében: a Jézus Krisztusban nyilvánult alakjába s jelentkezésének azon formáiban, melyet fellépésének klasszikus irodalma őriz és képvisel. (Bibliai tudományok.) A keresztyénség története azután végig hordoz azoknak a törekvéseknek láncolatán, amelyekben a keresztyén vallást a világban megvalósítani megkísérlették: személyes életideálokban és sociális közösségben (egyház), tanban (dogma) kultuszban és erkölcsi rendben. A keresztyénség helyes felfogására és megvalósítására irányuló kísérletek küzdelmeikkel és harcaikkal napjainkba nyúlnak le s új számvetésre kényszerítenek a keresztyén vallás hit- és erkölcsi tartalma és lényege felől saját protestáns alapelveink és élő öntudatunk alapján (Ker. hit- és erkölcsstan). — Ha a megelőző történeti kutatások a hangya gyűjtő-szorgalmát követelték a tanulótlól: ide a

sas szárnyak ereje és sasszemek messzепillantó összefoglalása kívántatik. Itt az elvek és eszmények birodalmában járunk. Itt tüzetik ki a hit- és erkölcs célja, útja, eszközei; alkottatik meg a protestáns — keresztyén világ- és életnézet. — A gyakorlati theologia innen veszi a célt: az istenfiúság életében megszentelődött személyiségek munkája által megdicsőíteni az életet és világot; Istenben Istennek élni. Az Istenben való élet hitközösségéből (láthatatlan egyház) vezeti le az Istennek való életre nevelő institució (a látható egyház) fogalmát és feladatait: a kultuszt, a katekhézist, a pásztorációt, missziót (egyház-szolgálat) és egyházkormányzatot, amelynek mindeniknek a főcélta kell szolgálnia a paedagogia, didaktikai, psychologia legtokéletesebb eszközeinek alkalmazásával: az egyének Istenben való életét — az örökkévalóságot a múlt időben.

A legfelségesebb cél! De a legnehezebb szolgálat is! Csodé-e ha nehéz és fáradságos az előkészülete is?! Akinek a kényelem és munkátlanság az ideálja: nem ide való. De akit a mennyei hang hívott: az csak vessze kezét bátran a munkára. A keresztyén munkának abban van áldása, hogy sokasítja az erőket. Aki a kevesen hív: többre bízatik. Birtokunk növekvésével növekszenek feladataink. De a nagy feladatok edzik az akaratot és erőt!

A mi feladatunk: szent népet és királyi papságot nevelni, amely mindennap mennyei erőt hozzon le az égből, megszentelni vele ezt a földet. Mindenekelőtt — ezt a hazai földet. Amilyen lesz ami papságunk: olyan lesz egyházunk, népünk és nemzetünk. Micsoda óriási felelősség ez!

Ifjakhoz azonban méltó feladat! Ám a próféta int: „Elfáradnak az ifjak is és elesvén elesnek a legkülönbek is; de akik az Úrban bíznak, azoknak ereje megújúl, szárnyra kelnek mint a saskeselyűk, futnak és nem fáradnak el, járnak és nem lankadnak meg.“ (Ezs. 40. 30—31.)

Azért az Úrban bízva s áldását kérve munkákra:

Theol. fakultásunk 1908/9-iki tanévét — Isten nevében — megnyitóm.

III.

Az 1908—9. tanév történetéhez.

A lefolyt tanév, theol. fakultásunk 14-ik működési éve, bizonyos vonatkozásban *új korszak* kezdete intézetünk életében. Ez évben (1909 január 1.) vette kezdetét intézetünknek a vagyoni és gazdasági életre is kiterjedő autonomiája. Azoknak az évek hosszú során át huzódott tárgyalásoknak, melyeket néh. dr. Bartók György püspök indított volt meg a theol. fakultás vagyoni konszolidációja iránt, a kerület újabb nagy áldozatai révén, autonom vagyionkezelés lett az eredménye, mely bár a vezetőkre s különösen a tanárookra újabb adminisztratív terheket ró, de alkalmul szolgálhat az intézet anyagi megerősödése gyorsabb mérvben való haladásához. Egyébként ez év a csendes, de fokozódó és haladó munka éve volt, melynek részleteiről a következőkben számolhatunk be:

1. **Évmegnyitás.** Szept. 11—12. napjain megtörténvén a beiratkozások, 13-án d. e. 11 órakor tartottuk a tanév ünnepélyes megnyitását, kapcsolatban dr. Bartók György néh. püspök emlék-ünnepélyével, Kenessey Béla püspök ur, az Igazgató-tanács, a testvér intézetek, a gyászoló család képviselőinek, a teljes előljáróság, tanárkar, ifjuság és szép számu közönség jelenlétében. A megfelelő alkalmi énekek elhangzása után buzgó imát maga a *Püspök* ur tartott. Dr. Bartók György püspököt, mint theologust *dr. Ravasz* László ny. r. tanár méltatta, a megelőző részben közölt, nagy lelkiismeretességgel, gonddal és utánjárással készített tanulmány keretében, méltó módon áldozván vele intézetünk nemcsak a kegyeletnek, hanem értékes adalékot szolgáltatva a magyar prot. theologia történetéhez is. Tanulságait részint a *Püspök* ur vonta ki az ifjusághoz intézett beszéd keretében, utalva arra, hogy a lelkiismeretes tudományos kutatás, ime, bárhonnán induljon is ki, végre is a Jézus Krisztus lábaihoz vezet; részint a *h. igazgató* érvé-

nyesítette évmegnyitó beszédében, kimutatva, hogy tudomány és élet, elmélet és gyakorlat a legbensőbb összefüggésben vannak egymással s ön- és céltudatos eredményes gyakorlati munkásságot, főleg a vallás-erkölcsi élet mezején csak az biztosít, ha annak határozott elveket a folytonos tudományos kutatás szolgáltat. A lélekemelő szép ünnepegy mély hatást gyakorolt ugy a közönségre, mint főleg a jelenvolt ifjúságra. Vajha a közlött tanulmány szélesebb körben is éreztetné jótékony hatását!

2. Változás a szervezetben és kormányzatban. Az egyh. kerületi közgyűlés 1908 ápr. 11-iki 37. jksz. határozatával elfogadott új szervezet szükségessé tette a kormányzó-testület: Elöljáróságunk újjáalkotását is. Ezt, megfelelő előkészítés után, az 1908 nov. 7—9-iki ker. közgyűlés eszközölte, melynek választása (31. jksz.) folytán főgondnok lett: dr. *Vályi* Gábor ny. egyetemi tanár, gondnok: dr. *Gidófalvy* István kir. közjegyző, további három világi tag: *Hory* Béla ny. árvaszéki elnök, br. *Wesselényi* Ferenc orsz. képviselő és gr. *Bánffy* Miklós Kolozsvár vármegye főispánja; egyházi tagok: *Sándor* János nyug. esperes, *Deési* Gyula esperes, *Benedek* Károly esperes, *Vásárhelyi* Boldizsár és *Tóthfalusi* József lelkészek. Az öt tanár-tagból ez idő szerint csak négy hely volt betölthető, miután az ötödik tanszék ez idő szerint üres. — Elöljáróságunk az új szervezetében is vezetőtagjai sorában üdvözölheti két legrégebb munkás tagját: dr. *Vályi* Gábor és dr. *Gidófalvy* István személyében, kiknek nemes egyénisége s kiváló buzgalma kezesség arra nézve, hogy intézetünk ügyei vezetésük alatt az óhajtott sikerrel intéztetnek. A világi tagok közül a két új: br. *Wesselényi* Ferenc és gr. *Bánffy* Miklós nagy családi tradíciókkal s egyszersmind ifjú erővel álltak szolgálatba, kiknek előkelő társadalmi helyzetük és széles látkörük lehetőségessé teszik, hogy áldásosan működjenek közre intézetünk felvirágoztatásán. Egyházi tagjai is Elöljáróságunknak részint gazdag élettapasztalatokkal, részint ifjú tetterővel tudomány és gyakorlat iránt egyformán kiváló érzéssel megáldva fognak közremunkálni a jövő papsága nevelés ügyének korszerű fejlesztésén. Legyen működésükön Isten áldása!

Az új Elöljáróság 1909 január 1-én kezdte meg működését az intézeti tisztségek 1908/9—1911/2. ciklusra való betöltésével. Igazgató lett: *Nagy* Károly; gazdasági felügyelő és könyvtárnok: *Pokoly* József; internátus-konviktus felügyelő: dr. *Ravasz* László, ugyancsak ő, előljárósági jegyző is.

Az Elöljáróság másnemű tevékenységéről az illető címletek alatt számolunk be.

3. Változás a tanárkarban. Tanárkarunk a Kenessey Béla püspökké választásával egyik büszkeségét vesztette el s üresen maradt az *újszövetségi bibliai tudományok* tanszéke, melyet — miután ez évben helyettesekként dr. Kecskeméthy István és Pokoly József láttak el — az egyh. kerületi közgyűlés bölcsessége dr. *Bartók* György nagyenyedi gimn. rendes tanárral, a bölcsészet tudorával, a bölcsészet és bibliai tudományok theol. m. tanárával töltött be 1908 nov. 7—9-iki ülésén. Tanszékét a jövő tanév kezdetén foglalja el s vele rendes tanáraink száma ismét teljes lesz, ötre emelkedik. — Dr. *Bartók* György intézetünknek s a Ferencz-József tud. egyetemnek jeles növendéke volt, ki, miután tanulmányait a lipcsei és heidelbergi egyetemeken bővítette, majd középiskolai tanári oklevelet, bölcsészeti tudorságot és theol. magántanári oklevelet szerzett, most, midőn a kerület bizalma rendes tanárrá választotta, jeles tehetségeihez méltó munkakört nyert. Mint néhai püspökünk fiát is nemes tradíciók kísérik, kötelezik. De talán még súlyosabbak azok a tradíciók, amelyek a vele betöltött tanszékhez, elődjéről maradvá, fűződnek. Ha általában áll az, hogy a főiskolai tanszékeken sehol sem a pusztá ismeretgyarapítás a fődolog, hanem a szellemi élet egyetemes törvényeinek megismerésén alapuló élet és világnézetnek s ez alapon képződő személyes jellemnek kialakulása: sokszorosan áll ez a theologiai tanszékeknél s ezek között is a systematika és gyakorlati theologia mellett főleg a bibliai s legkivált éppen az újszövetségi tanszékre nézve. Köztudomású dolog, hogy vallásos jellemek képzésére legalkalmasabb a kiváló vallásos személyiségek és ezek élet- és világnézetének hatása alatt állani. S hol kínálkoznék erre jobb alkalom, mint az újszövetségi irodalom tanításánál a Pál apostol, a János evangélista és... a *Jézus Krisztus* isten-emberi személyének és örökkévaló evangéliumának tárgyalásánál?! Mi pedig nemcsak tanítók, de tanításunk által főleg *nevelők* tartozunk lenni s annál inkább nevelők, minél többet kell pótolnunk a szülei ház, a középiskola és társadalom — fájdalom — legtöbbször nagyon elhanyagolt keresztyén vallás-erkölcsi jellemképzéséből. Az ismeretek rendre-rendre a feledés zsákmányává lesznek; maradandó csak az, amit sikerül a jellem alkotórészévé tennünk. Istenországának s így egyházunknak is elsősorban ker. vallás erkölcsi jellemekre van szüksége. Egy pillanatra sem szabad ezt felednünk s nem téveszt-

heti szem elől az ifjú új professzor sem. Nemesemlékű atyja s elődje tradíciói egyként erre kötelezik, — s ő meg fogja érteni e kötelezettséget. Örömmel és reménységgel várjuk az új munkást az Ur szőlőjébe!

Tanítói karunk tanítási céljainkhoz s anyagi erőnk növekedéséhez mérten ez évben is gyarapodott. Régi tervünket, a *modern nyelvek* gyakorlati taníttatását, az idén alkalmunk volt legalább megkezdeni. Igaz, hogy ez évben a francia nyelvre nem sikerült nyelvmestert találnunk, az angol nyelvet azonban egy kiváló és buzgó nyelvmester, *O. S. Roulston* egész éven át tanította a vállalkozóknak, heti 6 órán, szép sikerrel; a német nyelvet pedig a második félévben, heti 3 órán *Benke* Ferenc ref. hitoktató, ki a kellő gyakorlatot ennek tanításához a bécsi egyetemen töltött több évi tanulmánya kapcsán szerezte meg.

A második félévben kezdtük meg a *gyakorlati egyházi adminisztrációba* való bevezetést is, a III—IV. éves theologusainknak. E munkát egyházkerületünk Igazgató-tanácsának két kiváló tisztviselője teljesítette: ifj. *Péter* Károly egyh. ker. titkár és *Pünkösti* Pál egyh. ker. számvevő. Az első „Egyházi iroda- és ügykezelés“, a második „Az egyházi vagyonkezelés és ezzel összefüggő kérdések“ címen tartott heti 1—1 órai, gyakorlati példák feldolgozásával kapcsolatos előadást.

Mindkét irányban úttörő munka volt az idéni, de tervszerű beosztással állandósítva, hisszük, hogy nagy hasznára fog válni, az első: papképzésünk tudományos szintje emelésének, a második: a gyakorlati egyházi élet ma még sok hiányt mutató adminisztratív vezetésének.

Az ének-zene tanításában személyi változás nem volt ugyan, mert *Borsay* Samu helybeli honvédzenekari karnagy egész éven át ellátta a tanítást, de a második félévben — lemondván állandó megbízatásáról — csak mint óraadó, másnemű elfoglaltsága által engedett mérvben. Előjáróságunk e fontos képzési ágat nem hagyhatván bizonytalanságban, a helybeli református kollégium Előjáróságával kötött, az Igazgató-tanács jóváhagyásával, olyan szerződést, mely, az ottani ének-zene tanári állás rendszeresítéséhez szükséges állandó anyagi hozzájárulás fejében, állandó s — hisszük — már a közelebbi kerületi közgyűlés választása által jeles tanerőt biztosít fakultásunk ének-zene tanítása ellátásának s így — reméljük — ismét sikerülni fog fellendítenünk az utóbbi években hanyatlásnak indult ügyet.

4. A fakultás népszerűsége és az ösztöndíjak kiosztása.

Az 1908—909. tanévre *felvételért folyamodott* összesen 146 ifjú, 22-vel kevesebb, mint a megelőző évben, a mint már tavaly előre sejtettük. És pedig: a) theologus: 115 (régi: 89, új: 26) és b) egyetemi hallgató, tanárnövendék: 27 (régi: 18, új: 9), joghallgató: 2, hitoktató: 2, akik a felvételi kari-ülésem mindannyian fel is vették.

Nem fogadták el felvételi feltételeiket s okmányaikat visszakérve nem íratkoztak be: 1 új theologus és 2 tanárnövendék.

Beiratkozott szept. 10. és köv. napjain: a) *theologiára*: I. évre: 25, II. évre: 28, III. évre: 38, IV. évre: 23, — összesen: 114 theologus. b) *tanárnövendékeknek*: I. évre: 6, II. évre: 10, III. évre: 3, IV. évre 7, — összesen 26 egyet. hallgató tanárnövendék, 2 joghallgató az I. évre és 2 hitoktató. Együtt 143 ifjú. A II. félévben *beiratkozott* az I. évre: 1, és a III. évre: 1 theologus ifjú.

Kimaradt a tanév folyamán: a) theologus: I. éves 2, (más pályára ment) 1 meghalt. III. éves 4, (2 betegség miatt, 2 a fakultás Rendt. 35. §-a alapján), IV. évről csakugyan ez alapon 1. összesen: 8; b) tanárnövendék: IV. éves 2 (kiköltözöködött). Összesen: 10.

A *tanévet végezte* tehát intézetünkben: 108 theologus, 24 tanárnövendék, 2 joghallgató, összesen: 136 ifjú.

a) *A theologus ifjak*, az 1908. aug. 24-iki felvételi ülésen, az egyh. ker. közgyűlés 70—1906 jksz. határozat szem előtt tartásával, a következő kedvezményekkel vétettek fel az intézet konviktusába: 200 koronás nagyenyedi Bethlen-kollegiumi stipendiumban való részesedéssel és évi 300 K díjfizetéssel 15; 180 K Bethlen koll. stipendiummal és 300 K díjfizetéssel 1; 100 K Gecse—Baldácsy ösztöndíj mellett 300 K díjfizetéssel 18; 300 K díjfizetőknek 57. Künnlakónak vétetett fel: 21, *tanárnövendékek* közül állami ingyenes ellátást kapott: 18; tanárképezdei ösztöndíjat: 3; 400 koronát fizetett 3. A theologusok közül az I. félévben 100 koronás Gecse—Baldácsy ösztöndíjban részesült: Balogh Jenő, Dénes Dezső, Frenczel Béla, Gyenge György, Jakab Viktor, Káli Dénes (IV. éves). Bucsi Endre, Czirjék Mihály, Imre Lajos, Kése Attila, F Nagy Lajos, Szabó Károly III. éves; Gönczy Lajos, Jakó Dénes, Tavaszi Sándor, Tőkés Gyula, Zoltáni Pál II. éves és Mihály Jenő I. éves theologus. A II. félévben Balogh Jenő, Frenczel Béla, Gyenge György, Jakab Viktor IV. éves; Erdős Gábor, Ignác Lajos és Szabó Károly III. és Jakó Dénes II. éves theologusok helyére Tompa Zsigmond, Kis István, Deák Sándor, Pálfi

István I. éves, Czira Bálint, Nagy Lajos és Pál Dénes III. éves theologusok vétettek fel.

A theologus ifjak közül a nagyenyedi Bethlen-kollégiumtól járó 200—200 K-ás fejedelmi ösztöndíjat élvezték: az I. félévben: Kiss Mihály, Salga Zoltán, Szabó Ferenc, Váncza János IV. é. Farkas Albert, Gotthárd József, Muzsnai László, Vásárhelyi János III. é.; Szilágyi János, Hegyi András, Keresztély János, Mátyás Ernő, Nagy Győző II. é. Makkai Sándor, Máthé László és Tompa Zsigmond I. é. theologusok (évi 300 K-ás díjfizetés mellett). A II. félévben: az I. félévi eredmény alapján Nagy Győző és Tompa Zsigmond helyett Jakó Dénes II. és Szabó Károly III. é. theologusok.

A tanárnövendékek közül a 18 állami ingyenes helyet a m. kir. közoktatásügyi miniszter úr a következőknek adományozta: Bartha Károly (II.), Bauer Jakab (II.), Béczi Nándor (II.), Bodor József (IV.). Felszegi István (IV.), Fördös László (II.), Horváth József (II.), Kónya Imre (IV.) Kövendi Károly (III.), Kristóf Domokos (IV.), Prigyi József (III.) Szabó István (III.), Székely Endre (II.), Tőkés József (IV.), Varga Gyula (IV.), Varga Lajos (I.), Váczi Ferenc (IV). — Tanárképezdei (800 K-ás) ösztöndíjat élveztek; Szabó Gyula, Gálfí Miklós és később Kónya Imre IV. éves tanárnövendékek. Ez utóbbinak helyére a II. félévre Bóka István, I. é. tanárjelölteket nevezte ki a miniszter. Ezekon kívül a thologiai ifjak mindnyájan tandíjmentességet élveztek, a thel. fakultáson hallgatott előadások után, a legáció kedvezményében pedig mindnyájan részesültek.

5. **Tanügy.** Intézetünk rendes tanárai közül ez évben egy hiányzott a Kenessey Béla tanár püspökké választatása folytán. Tanszéke ez évi teendőit helyettesítéssel láttuk el, az újszövetségi irodalomtörténet előadását heti 3 órán *Pokoly* József tanárra, az újszövetségi biblica-theológiáét pedig dr. *Kecskeméthy* István tanárra bízván az Előljáróság.

Egyébként tanításunk az 1885-iki konventi theol. tanterv kereteiben folyt s fog folyni — úgy látszik — még legalább egy évig, miután a folyamatban levő theol. tantervrevízió ügye még mindig nem jutott dülőre az Egyetemes Tanügyi Bizottságban, annál kevésbé a Konventen. Az anyagot, váltakozó tanrenddel, két csoportban, két évenként adjuk elő; az idén feldolgozott rész kimutatását az V. fejezet alatt adjuk.

A tanév szept. 13-án vette kezdetét és — Istennek hála! — zavartalanul tartott június 20-ig. A szorosabb értelemben vett taní-

tás (előadások) az I. félévben: szept. 16-tól dec. 20-ig, a II. félévben: febr. 4-től május 16-ig tartott. Január 7—30-ig az I. félévi, május 17-től jun. 12-ig — leszámítva a pünköshti szünidőt — a II. félévi kollokviumok tartattak, febr. 1—2. és május 11—12. napjain a Püspök ur jelenlétében megtartott zárókollokviumokkal. A vakációk a Rendt. Szabályokban előírt időben és tartamig.

Tudjuk, hogy sokan kollokviumi rendszerünkkel és időbeosztásával elégedetlenek. Ezek közé számíthatják — ha úgy tetszik — egész tanárkarunkat is. Némelyek úgy tartják, hogy igen sok időt vesz el a tanításra rendelt időből, mely így körülbelül $6\frac{1}{2}$ —7 hónapra szorúl; mások a kollokvium idő alatti fegyelem-lazulást emlegetik. Az elsőre nézve meg kell jegyeznünk, hogy amíg a hallgatók tanulásbeli előmenetelének számbavételét a tanároktól megkívánják s amennyiben e követelményt komolyan veszik — a tanárnak pedig komolyan kell vennie —: rövidebb idő alatt ezt elvégezni lehetetlen. A 12—14 heti előadáshoz mérten, a 3 hétre terjedő kollokviumi idő, az egész félévnek nem egészen az $\frac{1}{5}$ részét teszi, ami jóval kevesebb, majdnem fele, a középiskolákban a tanulók kikérdezésére fordított időnek. Ámde — hallunk ilyen megjegyzést is — ez idő is jobban felhasználható volna, ha óráról-órára valamelyik hallgatóval való „visszapillantás“ alakjában történék a folytonos tanulás számbavétele, s az esetleges félreértések helyreigazítása, vagy hiányok pótlása. — Nos, hát van tapasztalatunk erre nézve is, mint egykori tanulóknak és későbbi tanároknak egyaránt, ami azonban ez eljárásra nem kedvező. Ha ez alapon kell a tanároknak „osztályzatokat“ adni, mindenkit meg kell kérdeznie legalább kétszer s akkor is milyen osztályozás lesz az .! Mert azt igen jól tudjuk, hogy a tanulók is számban szokták tartani, hogy ki felelt már és ki nem felelt még, sőt kombinálnak arra is, hogy ki következik s aki „lefelelt“, az már hagyhatja a tanulást másra. E mellett tudnak a tanulók — s minél nagyobbak, annál inkább — „gondoskodni“ arról, hogy a tanárnak mindig legyen mit helyreigazítania és pótolnia s ezzel megcsúfolják az időbeosztási tervezetet. Végül, ami a számbavételnek ezt a módját főiskolai hallgatóknál teljesen alkalmazhatatlanná teszi, ez az, hogy a tanárnak így nem nyílik alkalma a tanulónak az egész tudomány rendszerén való áttekintéséről véleményt alkotni. Pedig itt már igazán ez a fődolog. Végre a fegyelem lazulására vonatkozó észrevételre. Hát igaz, az egyes órák látogatása a kollokviumi idő alatt nem olyan, mint az előadások alatt. Rendszerint alig jönnek többen, mint akik éppen

akkorra kikérdezésre jelentkeztek. Pedig magunk is tudjuk s a hallgatók is mindjobban belátják, hogy a kérdés során lehet a legtöbbet s legkönnyebben tanulni. A nagyobb része el is járna önként ezekre — ha volna rá ideje. Csakhogy nem igen van. Mert tény az, hogy óráról-óra rendszeresen kevés ember készül. A kollokvium ideje alatt ennél fogva minden percre szüksége van — tanulásra. A munka ilyenkor megfeszített, némelyiknél — a szá-
nalomig. A lámpák a hajnali órákig égnek, a szemek elgyengülnek, az idegek kifáradnak, a túlterhelt agy gyengén működik s gyakran, különben jó fiúknak is, kevésbé sikerülnek a végső kollokviumok. Tanár és tanítvány olyan a kollokviumok végén, mint egy elcsigázott, vert had s aki már összes kollokviumait „letette“, a hátralevő időre gyakran haza kérezkedik a szülei házhoz, egy kis pihenőre. Melyik az az igazgató, aki az ilyen állapotban levő fiatal embertől az engedélyt megtudná tagadni? S ha megtagadja: megadja és jó lélekkel megadhatja — az orvos, kinek jelentése idevonatkozó részét ajánlom az érdeklődők figyelmébe. — Mindezekhez ráadásul be kell vallanunk azt is, hogy a kollokviumokon felmutatott tudás is megbizhatatlan. Amit egy hét alatt tanult — mert alig esik több idő egy-egy tárgyra — a másik alatt elfelejti. Mert az ilyen tanulás inkább csak a momentán emlékezésre dolgozik, de nem elég arra, hogy hussá és vérré váljék — s a vizsgálatra való tanulásnál csaknem egészen új az illető tudomány. Ezért a vizsgák is egy új, csaknem kimondhatatlan tortura, amellyel legtöbbször a tanév végén megbirkózni nem tudván, kénytelének szeptemberre halasztani.

S ha mindezek után talán valaki azt gondolná, hogy annyi baj mellett a kollokviumok e rendszerét talán a tanárok kényelméért tartjuk fenn hát illusztrálni fogom e „kényelmet“ is. Csak valamelyes komolyabb kollokvium mellett is gondolni sem lehet arra, hogy egy óra alatt a tanár négy embernél többet kikérdezhessen. Hisz' az 50 percből egyre így is csak 12 perc jut, pedig lelkiismeretes tájékozódás érdekében 3—4 kérdést csak adnunk kell s egyet legalább valamennyire kifejteni is, engednünk kell, ha nem akarjuk az ismeretes „jogi seminarium“-ok mintájára frappáns kérdések és feleletek könnyen eltanulható bűvészetévé tenni a kollokviumokat.

Nos, egy heti 2 órás tárgynál, egy-egy csoportra (két évfolyam) csak 50 embert számítva s négynek kikérdezését egy órára: a három heti 6 óra helyett 13 kollokviumi órát kell tartania

a tanárnak. De, ha vannak 3—4 órás tárgyaink: bizony vannak 60, sőt 80 tagból álló csoportjaink is. S ha hozzávesszük a sikertelen feleletek miatti újabb kérdésre s nem egyszer a sikertelen kollokviumok megismétlésére „ráadásul“ adandó időt: alig van tanár, ki a kollokviumi idő alatt hetenként két annyi órát ne tartana, mint előadások idején. És milyen órákat?! Míg az előadási órák — üdülés: a kollokviumiak valósággal gyötrők, amelyek a pót- és javító-kollokviumok révén a következő félév első hónapját is terhelik az előadásokon kívüli időben. Ilyen a tanár „kényelme“ e kollokviumi rendszer mellett.

Az őszinte lelkiismeretességgel rajzolt e képben elég okot találhat bárki is, hogy tanárainkat is az elégedetlenek közé számítsa, akár ha a tanulmányi menetet, akár ha az eredményt, vagy az ifjúság egészségi állapotára való befolyást, akár ha saját munkáját nézi a kollokviumoknál. S mégis... ez ügy feletti sokszori tanácskozás eredménye csak az, hogy minden rosszak közt ez a legkevésbé rossz — ha már meg kell maradnia a kötelező kollokviumnak. S ki vállalkozik az eltörlésére? Mert volna módja, a theol. alap- és lelkészképesítő vizsgák olyan berendezése mellett, amikor azok bármely időben tehetők volnának s minden tárgyra egy órányi idő fordíthatnák. De ez, részben a vizsgálobizottság mai összealkotása mellett, kivihetetlen, részben könnyelműbb ifjaknak a szülőket sujtó ártalmára lenne.

A helyzetnek a tanulókra vonatkozó javulását egyebek mellett attól a külső körülménytől is reméljük, hogy az internátus most berendezett villanyvilágítása mellett más világítási mód betiltatván, amaz pedig megszabott időhöz lévén kötve, kényszerülni fognak az ifjak tanulásukat az egész évre egyenletesebben osztani be, előnyére egészségüknek is, tanulmányi előmenetelüknek is, — amire ezuton is felhívjuk figyelmüket.

A tanítás egészének folytonosságát semmi kényszerítő körülmény nem zavarta meg. Egyes tanárok magán, vagy másnemű hivatalos ügyeik miatt ismételtén fordult ugyan elő eset, hogy előadásait megszakították, ami egyhuzamban legfennebb két hétig tartott. *Nagy* Károly igazgató két ízben volt két-két hétig távol, mint egyh. ker. főjegyző, püspöki vizsgálati körutakon vevén részt, mely idő alatt igazgatói teendőit, kollegiális szivességgel, dr. *Ravasz* László végezte el. Az egyik útja előadásait szakította meg, de a szakelőadás körébe vágó írásbeli feladat (Anselmus, Zwingli, Kálvin dogmatikai rendszere ismertetése kijelölt szakmun-

kák alapján) megfelelő elfoglaltságot adott és előmenetelt biztosított a tanítványoknak; a másik út kollokviumi időre esvén, külön órákon pótolta a mulasztottakat.

Itt kell megemlítenem, hogy dr. *Ravasz* László ny. r. tanár egy nagyértékű *specialis collegiumot* tartott a II. félévben heti 2 órán a III—IV éves theologusoknak: „A római levél gyakorlati magyarázata Kálvin idevágó dolgozatainak figyelembevételével“ címen, melyben e nagyfontosságú bibliai iratnak tudományos és gyakorlati exegesisét, homiletikai, katekhetikai elemzését és feldolgozását adta, az idevonatkozó klasszikus irodalmi termékek ismertetése kapcsán, az önként vállalkozó nagyszámu hallgatóság élénk érdeklődése mellett.

A *modern nyelvek s ének-zene* tanításáról és a *gyakorlati egyházi adminisztráció* előadásairól e fejezet 3. pontjában megemlékeztem. Itt most még csak annyit jegyzek meg, hogy az utóbbi előadások a III—IV. éveknek nézve kötelezettek voltak és hogy jövőre ezen előadások állandósítva s céltudatosan vezetve, ha az egyh. ker. által tervbevevett „Egyházi adminisztráció kézikönyve“, az érvényben levő szabályzatok és rendeletek tekintetbe vételével is, mihamarább megjelenve, ez előadásokhoz vezérkönyvül alkalmaztatik —: az egyházi közigazgatás szövevényeiben ifjú papi nemzedékünk már előre nagy jártasságot szerezhet a kiváló szakférfiak vezetése mellett. — A modern nyelvek tanítása körüli az a tapasztalat, hogy az év elején vállalkozók évközben kimaradnak, ismét arra int, hogy azt is kötelezővé kell tennünk a vállalkozókra, hogy valamelyik nyelv tanulásában minden theologusnak részt kell vennie.

Gyorsírást az önként vállalkozóknak merő buzgóságból *Salga* Zoltán IV éves theologus tanított.

A kollokviumok és vizsgák (Lásd az Értesítő VI. fejezetét is) alapján megállapítható tanulásbeli eredményt, szorgalmat és kötelesség teljesítést táblázatos kimutatásba foglaltuk, a melyet alább közlünk. Megkivánjuk jegyezni, hogy a tanárnövendékekre vonatkozólag most is meg kellett elégednünk a letett vizsgálatok eredményének kimutatásával, mert a kollokviumok egyfelől a szakok és hallgatott tárgyak nagyon eltérő száma, — másfelől a kollokviumok sikerének jelzésére használt „jelzők“-nek, teljesen a tanárok önkénye szerint változó alkalmazása és sokféle eltérése miatt áttekinthető kimutatásba nem foglalhatók össze. Az igazgató azonban félévenként számba veszi, amit a stipendiumok revisiója igazol.

Beiratkozott teológusok tanulmányi adatai az 1908—9. tanévről.

Évfolyam	I. év		II. év		III. év		IV. év		I—IV.		Theolo- giai alap	Első lel- készkép.	Második lelkész.	A három vizsgálatról együtt
	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.	I.	II.				
Jeles	5	7	8	9	4	7	5	6	22	29	7	5	—	12
Jó	6	7	7	5	10	12	1	3	24	27	8	1	11	20
Elégséges	2	3	1	8	3	6	4	6	10	23	8	5	11	24
Egy tárgyból elégtelen	—	1	2	2	3	1	1	1	5	4	2	2	—	4
Két tárgyból elégtelen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Több tárgyból elégtelen	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	összesen, vizsgáltak:			60
Nem kollokvált egy tárgyból	6	3	5	2	4	3	2	2	17	10	25	13	22	—
Nem kollokvált két tárgyból	2	2	2	2	4	3	5	1	13	8	Nem tettek vizsgálatot: a volt			—
Nem kollokvált több tárgyból	2	1	3	—	8	4	5	3	18	8	II. évesek	IV. évesek	s.-lelké- szek	—
Kimaradt	2	—	—	—	2	3	—	—	4	3	közül:			25
Meghalt	—	1	—	—	—	—	—	—	—	1	8	10	7	—
Összesen	25	24	28	28	38	36	23	23	114	112	33 ¹	23 ²	29	85

¹ 5. III. éves tette, betegség miatt elmaradott alapvizsgáját.

² 2-en korább végezettek tettek részint javító, részint betegség miatt elhalasztott vizsgát.

A tanárnövendékek közül alapvizsgájukat letették: Bauer Jakab (II.) jó, dicséretes; Fördös László (II.) jó, jó; Kövendi Károly (III.) jó, elégséges; Szabó István (III.) jó, dicséretes; Tereh Géza (II.) dicseretes, dicséretes.

E kimutatás eredményének ismertetésével s a bajok orvoslására tett intézkedésekkel az Igazgató évváró beszéde foglalkozik. Itt ahhoz még csak annyit jegyzünk meg, hogy a türehtetlen hanyagság leghatásosabb orvosszerűl a katonai szolgálat alóli mentesítésre szolgáló látogatási bizonyítványok szigorú kezelése kínálkozik. Előljáráóságunk az igazgató előterjesztésére máris kimondotta, hogy ily bizonyítványok: „jó sikerrel végzi“ jelzéssel, csak azoknak adhatók ki, kik kollokviumi kötelezettségüknek eleget tettek. Ha ez sem fog használni: ezen az úton még további lépések is állanak rendelkezésre. De előljáráóságunknak — a kerületi közgyűlés utasításához mérten is — eltökélt szándéka a könnyelmű hanyagságnak nemzedékeket megrontó hatását ellensúlyozni. Reméljük, hogy a következetesen és fokozatosan érvényesülő szigor meghozza gyümölcsét a gyors javulásban.

6. **Tudományos önművelés.** E tekintetben a tavalyi, nem valami megnyugtató jelentésemhez viszonyítottan, csak az *önképző-köri* munkásság tekintetében állapíthatók meg, az „Ifjúsági egyesület” jelentése alapján, igen mérsékelt javulást.

A *pályázatokra* nézve azonban még a tavalyinál is gyengébb az eredmény.

Kitűzve a következő pályázatok voltak:

1. Szóbeli nyílt pályázaton az első éves theologusok részére a *héber nyelvből*: Esaiás XL. (negyvenedik) fejezete. Jutalma 32 korona.
2. Szóbeli nyílt pályázatra, a *bibliai nyelvekből* a zsidókhoz írt levél és a katolikus levelek, továbbá a példabeszédek könyve. Jutalma a Szász Domokos-alapból 70 K.
3. A *bibliai theológiából*: A szentség fogalma az ó- és új-testamentumban. Jutalma a Szász Domokos-alapból 70 K.
4. *Systematika theológiából*: A szentháromság istenfogalom igazolása, különös tekintettel Kálvin ide vonatkozó irodalmi harcaira. Jutalma a gr. Teleki és Szász D.-alapból 70 K.
5. *Az egyháztörténelemből*: A kálvini reformáció befolyása a magyarországi protestántizmusra. Jutalma a Szász Domokos-alapból 70 K.
6. *A gyakorlati theológiából*:
 - a) Emlékbeszéd Kálvin János születésének négyszázados évfordulóján, szabadon választott textus fölött. Jutalma a Nagy Péter-alapból 40 K.
 - b) Egyházi beszéd a Márk. ev. XIVr. 66—72. versei fölött. Jutalma a Molnár Albert-alapból 40 K.
 - c) Prédikáció-műfordítás német vagy francia nyelvből. Jutalma a Nagy Péter-alapból 40 K.
 - d) A homiletikai seminarium legkiválóbb növendékének a Nagy Péter-alapból 30 K.
7. A legjobb harmoniumozónak nyílt verseny útján 70 K.

Az eredmény a szaktanárok referatuma alapján megállapítva a következő:

1. *A biblica theológiából* kitűzött pályakérdésre — jelenti Kecskeméthy István szaktanár — beérkezett egy pályamunka, jellegé „Szentek Legyetek stb.”

A mű alapos, lelkiismeretes munka eredménye, felfogása helyes, berendezése átlátszó, gondolkodása nyomon járó a mértéket bőven megüti. Ajánlom, hogy dicsérettel adassék ki neki a

pályadíj. A munka írója *Muzsnai László* III. é. theol. a pályadíjat megkapta.

II. *A bibliai nyelvekből* nyílt pályázatra egyedül *Muzsnai László* jelentkezett; de mivel teljesen lelkiismeretes és alapos készütségről tett bizonyosságot, Kecskeméthy szaktanár ajánlatára a pályadíj neki kiadatott.

III. *Héber nyelvi* pályázatra két első éves theol. jelentkezett: *Felméri Albert* és *Kiss István*. Mindkettő szép előhaladást tanusított; de *Kiss István* mégis nagyobb készséget tanusított. Ez alapon a pályadíjat *Kiss István* nyerte el. *Felméri Albert* 20 K szorgalomdíjat kapott.

IV. *A prédikáció-műfordításból* kitűzött pályatételre — jelenti dr. *Ravasz László* szaktanár — két dolgozat érkezett be; mind a kettő D. Dr. *Kirmss Pálnak* német nyelven írott egy-egy pünkösti beszédét fordítja le. Az elsőnek címe: „Isten sátora az emberekkel“, textusa Ján. Jel. 21. 3., jeligéje: „*Jövel Szent Lélek*“; a másodiknak címe: *A Szentlélek*, textusa Ján. ev. 3. 8., jeligéje: „*Ahová fújni akar, fú*”. Mind a két választás igen szerencsés volt. *Kirmss Pál*, a berlini *Neue Kirche* papja, egyike korunk legnemesebb és legértékesebb prédikatori egyéniségének. Alig van igehírdető, aki teljes modernsége mellett oly építő erővel beszélne, mint ő, aki Jézusnak központi alakját csodálatos elevenességgel domborítja ki. Beszédei egyszerűek és mélyek s a közvetlen vallásos tapasztalásnak oly egyéni s mindazáltal egyetemes érvényű kifejezései, hogy hatásukat soha sem téveszthetik el. Minden homiletikai bűvészkedéstől ment, de megragadó koncepciójú beszédei rövid, fordulatos, ötletes stílusban írvák, amelynek nemcsak szikrázása és csillogása van, hanem szívhez szóló nemessége is, sehol semmi frázis, vagy keresettség; nyoma sincs álpathosnak, vagy prosopopejának: *Kirmss beszélget* a szószékről s épen ezért belevon eszmemenetébe minket is.

Az első dolgozat szerzőjéről azt kell mondanunk, hogy *Kirmss*et megérti ugyan, de megszólaltatni nem tudja. Fordításában elvész az eredeti stílusnak numerusa, sajátos ereje és tisztasága. *Kirmss* frappáns fordulatai, epigrammatikus ötletei nem érvényesülnek benne s ezáltal a beszéd stílusa színtelenné, terjengőssé és zeneitlenné válik. *Kirmss* rendszeren váratlanul fejezi be mondatait, vagy pedig oly erővel zúdítja reánk, hogy hatalma alul nem tudunk menekülni. Néhol akkor mond legtöbbet, mikor elhallgatott, máskor meg akkor is mind beszél, mikor mi azt sze-

retnők, hogy hallgasson el, mert máskülönben gondolatainak meggyőző ereje elől nem menekülhetünk meg. Szerző mindezt nem tudja jól visszaadni. Azt kell hinnem, hogy a német nyelvet nem *érti* egészen, mert a fordításban sokhelyett eltéveszti az igazi értelmet: „kiszámíthatatlan“ helyett „hajthatatlan-t“ ír, a *Hülle* szót sátorral fordítja, nem ismeri a német optativus és megengedő mondat grammatikai formáját, nem tudja mi a különbség a *Gemeinde* szó jelentésében, ha az polgári, vagy egyházi vonatkozásban áll, nem látja synonymnak nuance-ait és nem képes az ellentéteket, a fordulatokat kiélelni. Az ékesszólást „szent szavak árjának“ fordítja, ezt a kifejezést: „a vallás cégére alatt“, így ülteti át: „minek a vallás lenni látszik“. A polysyndetonba belezavarodik és a syntaxist elrontja, valamint az anyaszentegyházat mindenütt „egyház“-nak fordítja, holott ez az eredetinek intenciója ellen vét. Mégsem lehet azonban teljesen figyelmen kívül hagyni, mert egyes részeket igen ügyesen és értelmesen fordít, stylusa bármily messze álljon az írásművészet követelményeitől. Mindezek alapján javaslom, hogy szerző szorgalma dicsérettel és 20 K szorgalomdíjjal jutalmaztassék.

A *második* dolgozat szerzője kész styliszta, akinek nemcsak gyakorlata, de finom művészi érzéke is van. Az eredeti szöveget nemcsak megértette, de annak minden mondatát stilisztikai tanulmány tárgyává tette, ami meglátszik azon a nyugodt öntudatosságon, amelylyel az árnyalatokat visszaadja. Egy-két helyen valóban bravuros ügyességgel dolgozott; mindvégig képes volt a Kirmss stylusának rendkívüli finomságát, átlátszó tisztaságát, nemes egyszerűségét és bibliai zamatát érvényesíteni. Az egész dolgozatban alig találunk egy-két germarizmust, de ezekért is bőven kárpótolnak azok a törülmetszett, magyaros szólások, amelyek az egész fordításnak az eredetiség bélyegét adják. Nézetem szerint hibája, hogy néhol túlságosan erős színeket használ, amelyek egymás hatását rontják, pedig a Kirmss ecsetje csak halvány színeket ismer. Egy-két hasonlatot csak jelentése szerint fordított le, pedig a szemléleten át kell a hasonlatokat fordítani; előbb meglátni s a látást leírni. Az átélés helyett mindenütt *megélést* használ, ami lehet ugyan speciális pszichológiai terminus, de homiletikai nyelvben csak az *átélés* használható, amely különben is kifejezőbb és színesebb a *megélésnél*. Azonban ezek apró hibák, amelyeket egy új átolvasás kiküszöbölhet. A fordítás maga irodalmi szinten álló, művészi munka, ennélfogva javaslom, hogy szerzőnek a díj dicsérettel adassék ki. — Ez alapon a pályadíjat *Révész* Imre II. é. th.

nyerte el; a másik fordító: *Czirjék Mihály* III. th. 20 K szorgalomdíjat kapott.

V. *A homiletikai semináriumban* elhangzott prédikációk közül egyik sem volt olyan, hogy feltétlenül meg kellene jutalmaznunk. Relatíván két ifjú munkája tűnt ki, amelyek a többiek felett bizonyos magasságban állanak. Mindkettő komoly, tehetségre valló munka, de az egyik kissé el volt sietve, a másik a nagy alaposságtól ellaposodott. Az előbbinek szerzője *Káli Dénes*, az utóbbinak *Váncza János*. Javaslom, hogy a pályadíj (30 K) adassék ki Káli Dénesnek, s a *Váncza János* buzgósága 20 K szorgalomdíjjal honoráltassék. — A javaslat elfogadásával a kítüzött jutalmat *Káli Dénes* IV. é. th. nyerte el, míg *Váncza János* IV. é. th. 20 K szorgalomdíjban részesült.

VI. *A két legszorgalmasabb diák* jutalmazására szolgáló 24—24 K-t *Salga Zoltán* IV. é. és *Szilágyi János* II. é. th.-nak ítélte oda a tanári kar.

VII. *A legjobb harmonium játészó* jutalmát, 70 K-t, nyílt versenyen *Pünkösti Zoltán* IV. é. th. nyerte el.

VIII. Az „*Ifjúsági egyesület*“ által 4 pályadíj volt kítüzve, de csak kettőre érkezett be pályamunka. „A keresztyén világnézet harca a racionalizmussal és materializmussal a XVIII. században“ cíművel *Imreh Lajos* III. é. th. nyert 33 K 33 f. jutalmat; míg a *Hóry Béla* alaphól évráró imával *Dénes Dezső* IV. é. th. nyert 10 K-t.

A többire nem érkezett be pályázat.

A fennmaradt pályadíjak 120 K, vagy amennyiben özv. *Molnár Albertné* önnagysága is átengedi az általa néhai férje emlékére kítüzött 40 K-át, 160 K a konviktus alapra tőkésítetik.

Tankönyvet nyertek — a Tiszántúli egyh.-kerület kegyes adományából, melyért e helyen is kifejezzük köszönetünket — *Révész Imre*: „Kálvin élete és a kálvinizmus“ c. díszmunka 1—1 példányát: *Kiss Mihály* IV. é., *Gotthárd József* IV. é., *Gönczi Lajos*, *Mátyás Ernő* II. é., és *Makkai Sándor* I. theologusok.

A pályázatok eredményét kielégítőnek alig mondhatjuk. Különösen szomorúnak tartjuk, hogy a Kálvin-jubileum évében éppen a Kálvinra vonatkozó kérdésekre nem érkezett pályamunka. E kérdéseket a jövő évre is fenntartottuk.

7. **Társadalmi élet és tevékenység.** A — különösen inter-nátussal kapcsolatos — iskola társadalmi életének fontosságára múlt évi jelentésemben útaltam. Az intézet szelleme a nyilvánosság

előtt ebben jelentkezik s a szabad tevékenység irányát is ez jelzi.

A nemzeti étellel való belső közösségünket a megújulás s ezzel kapcsolatos martiromság ünnepének: *márcz. 15-ének és okt. 6-ikának* méltó megünneplésével bizonyítottuk. — Egyházunk múltjából a protestantizmus születését jelző *okt. 31-ikét* ünnepeztük. Ünnepi szónokok voltak e sorrendben: *Nagy Károly* igazgató, *Vásárhelyi János* IV. é. theol. és *Dr. Ravasz László* th. tanár. Napjaink egyházi életében való részvételünk bizonyosága egyh.-kerületünk néhai püspökének emlékezetére szentelt „*Dr. Bartók emlékünnepe*nk.

E szakaszban volna helyén megemlékezni az ifjúság kebelében fennálló egyletekről is. Ezeknek azonban Értesítőnk kezdet óta külön fejezetet szentel s így itt megelégszem a IX. fejezetre való útalással. Külön ki kell emelnem azonban a „*Kolozsvári főiskolai Bethlen Gábor-kör*“-nek és a „*Theologus-Kör*“-nek működését.

A „*Kolozsvári főiskolai Bethlen Gábor-kör*“ ugyan nemcsak theologusokból áll, de mint megalkotásában, úgy fentartásában is theologusaink buzgólkodnak leginkább. Irodájuknak intézetünk adott — igaz, felette szerény — otthont s elnökük is intézetünk egyik tanára: *Dr. Ravasz László*. Munkássága is vallásos jellegű s központi felolvasó estéit is fakultásunk dísztermében tartotta. E „*felolvasó esték*“ két cyklusában a „*keresztynység lényegét*“ és a „*keresztynség értékeit*“ fejtegették a felkért felolvasók: egyetemi- és theol. tanárok s közéletünk más tudósai (*Kenessey Béla* püspök úr, *Nagy Károly*, *Kecskeméthy István*, *Pokoly József*, *Dr. Ravasz László* theol. tanárok; *Dr. Kolozsvári Bálint*, *Dr. Boér Elek* tud. egyetemi tanárok, *Dr. Bartók György*, *Dianiska Frigyes* stb.) — A helybeli ref. egyház presbiteriumának megbízásából ez rendezte a „*Protesztáns estéket*“ az egész téli idő alatt (adventtől húsvétig), a város négy ref. parokhiája központjain és vasárnap délutánonként az iskolás gyermekekkel a „*vasárnapi iskolákat*“ Programjukról, mint végzett munkájukról való beszámolójukról a „*Református Szemle*“ részletesen megemlékezett s itt csak azt kívánom konstatálni, hogy e nem közönséges fáradságot, buzgalmat és előkészületet igénylő munka oroszlán-részét is theologusaink java része végezte. Munkássága különböző irányainak tudomány-népszerűsítő, katechetikai és pásztoratív) közös jellemvonása volt az apologétikus és építő. Az egyes irányok

sikere is hely és közönség szerint, különböző. Külsőleg, — a közönség részvételét tekintve, — nem mindig állt arányban sem a rendezés fáradaival, sem a felolvasások belső értékével, amiben nagy része volt annak, hogy a rendezés — különösen kezdetben — nem számolt a közönség lélektanával s az itt elkövetett hibát később már hiába akarták orvosolni. E sorok írója e helyen sem hallgathatja el azt az ismételt kifejezett nézetét, hogy a *főiskolai* Bethlen Gábor-kör feladata, első sorban a *főiskolai ifjúságra* való hatás volna. Nem az az első, hogy a maga körén kívül álló felkért munkások által a nagy társadalom reformációján dolgozzék, — maga legfennebb a rendezés kifutó munkáját s az ornamentikát (szavaltat, ének) szolgáltatván — hanem az, hogy saját tagjait és elsősorban saját tagjai ráhatásával nevelje Bethlen Gábor szellemében. Maga a főiskolai ifjúság, a maga egészében nagyon rászorúl ily irányú művelésre. Fejteni tagjaiban a főiskolai tanulói erényeket: a tudományos munkálkodás iránti buzgalmat, a különböző tudományágak közötti kapcsolat tudatát s az egésznek protestáns élet- és világnézetben való összefoglalását s ezek által megszabni az egyéni jellemet és közéleti munkásságot, fejteni a prot. jellem aggasztóan elhanyagolt egyes vonásait: vallásosságot, szerénységet, takarékoságot, puritánságot, józanságot, testi-lelki tisztaságot, kollegiális közszellemet, családiasságot, stb. stb. s mindezt nézve felhasználni felolvasásokat, vitákat, szolid szórakozásokat, társalgást stb. — s csak amikor egymás közt sikerült eredményeket elérni, akkor indulni szélesebb mezőre. Ez azonban ehelyütt legfennebb, mint jó tanács foglalhat helyet, melyet vajha, megszívlelné a kör vezetősége!

A „*Theologus Kör*“ kizárólag intézetünk egyesülete, amennyiben tagjai csak fakultásunk theologus hallgatói lehetnek. Célja tagjai anyagi, szellemi és erkölcsi érdekei szolgálata. Tagjai vallásos kegyességének (nem kell e szótól félni!) fejlesztésére rendezik a „*házi áhítatosságokat*“ (ettől sem kell megijedni!) hetenként egyszer, az estvéli órákban, vacsora után. Ezeket — mint régi prot. eleinknél a családfő, maga körül gyermekeivel és cselédeivel — a napi élet feltűnőbb eseményei, bajai, törekvései, az iskolai vagy nagy társadalom előtérben álló kérdései, állítatnak a ker. világnézet mértékei alá, akár a megfelelő bibliai szakaszok alapul vételével, akár az ahhoz való felemelkedéssel, amit alkalmi ének és rövid fohász vezet és zár be. Arra hivatvák ezek, hogy minden szónoki allűrök nélkül megszokják a résztvevők bizalmasan ki-

cserélni a lelküket betöltő gondolatokat s az élet apró eseményeit is Istenhez való viszonyukban és az ő világrendje része gyanánt tanulják felfogni. Kerülve minden sablonos „methodus“-t, egyéniségük teljes érvényesítésével e munkát Nagy Károly igazgató, dr. *Kecskeméthy* István és dr. *Ravasz* László tanárok vezették nagy látogatottság és áldásos hatás mellett.

A tagok szellemi életének ez állandó szolgálata kiegészül azáltal, hogy a tanárok előadásai után készülő jegyzeteket — igazán számba alig jöhető haszonnal — e kör adja ki. Ez gondoskodik továbbá arról, hogy anyagilag és erkölcsileg is támogassa tagjait akár azzal, hogy szegénysorsu, de derék és megbízható tagjait mellékfoglalkozásokra (tanítóság, irnokság stb.) ajánlja, akár azzal, hogy vissza nem fizetendő segélyekkel, kamatmentes vagy kamatos rövid lejáratú kölcsönökkel pillanatnyi szükségeikből kisegíti, különös súlyt helyezve ennél egyfelől a szükség lelkiismeretes utánjárással való megállapítására, másfelől a kötelezettség pontos teljesítésére szoktató erkölcsi nevelésre — ami nem könnyen megy ugyan, de hatása sokakon máris megérik.

E kör egyik legszebb feladata keresni, fenntartani és ápolni az érintkezést és összeköttetést úgy a hazai összes prot. theol. intézetek növendékeivel, mint — amennyire lehet — a külföldiekkel is. Ez utóbbi téren ugyan csak az idők rendjén lehet kilátás valamelyes számbavehető eredményre, külföldre menő társaik közvetítésével — kiknek száma évről-évre örvedetesen gyarapodik — de a hazaiakkal való közelebbi érintkezés tekintetében oly jelentős lépést tett ez év folyamán, mely a legnagyobb elismerést érdemli s intézeti ifjúságunk élettörténetében sokáig egyik legszebb lap leend. Értem „*A magyarországi prot. theol. intézetek ifjúsága konferenciáját*“, mely ez év februárjának első napjaiban három napon keresztül intézetünkben tartatott meg „Theol. Kör“-ünk előkészítése, buzgólkodása és áldozatkészsége folytán. Most is feldobog a lelkem, ha e szép napokra gondolok. Az összes hazai prot. theol. intézetek képviselői — nem hiányzott egyik sem! — körülbelől 40-en gyűltek össze s kötöttek ifjú lelkesedéssel baráti frigyét s dokumentálták törekvéseiknek közösségét. És ezt ne kicsinyelje senki se! Ezekből az ifjából lesz egész Magyarország protestáns papsága! Ezek lesznek népünknek lelki vezetői; ezek lépnek egykor, nem is olyan messze mellénk, majd nyomunkba csatasorba! Büszkén, nagy reménységgel köszöntjük őket! Hogy püspökünk gyűlésük fővédnökségét elfogadta s Ferencz

József unitárius püspökkel együtt jelenlétével ismételten megtisztelte s üdvözlétüket az összes távollevő püspökök és főgondnokok — köztük br. Bánffy Dezső konventi elnök ur is — meleg hangon viszonzták: igazán megérdemelték. A díszelnökséggel megtisztelt Nagy Károly ref. és dr. Boross György unit. theol. igazgatók tanártársaikkal együtt nagy lelki örömmel és élvezettel vettek részt munkájukban úgy, mint vitáikban és nemes szórakozásaikban és bizonyoságot tehetnek róla, hogy ez igazán „nemes“ ifjúság volt.

A mi Kálvinunk szellemének adott hódolattal kezdték magas színvonalú „Kálvin-ünnepély“-ükkel, féltékenység nélkül ismerve el, hogy minden prot. felekezetnek van mit ünnepelni minden reformátorban, ha tán nem is az ő szorosabb táborához tartozik. S erre el is kötelezték magukat. Aztán sorra jött egy egész sereg nagy kérdésről való értekezés és gyakran meglepően magas színvonalú viták ezekről. A protestántizmus szelleméről, a bel- és külmisióról, a keresztyénségnek a szociálizmushoz való viszonyáról, a theologiai képzés hiányairól és az ifjúsági élet bajairól, a külföldi egyetemek látogatásáról és stipendiumokról stb. stb. Mennyi tanulságot meríthetett itt a figyelmes hallgató és szemlélő! Hogy tükröződött vissza mindenütt a theol. akadémia szelleme és iránya legértékesebb vonásaiban s az eltérő vélemények mellett is a hangnak előkelősége, a parlamenti formák respektálása, a vélemények türelmes tisztelete komoly veszedelemben egy percig sem forgott. Nem szenvedett kétséget, hogy minden intézet legderekabb tagjait küldötte képviselőül; de ha ezeket az ifjakat látta, hallotta az ember — a tanár — büszke önérzettel telt meg a lelke s megerősödött a jövőndőbe vetett bizalma. Végül munkálkodásuk koronájául megalkották „*a magyarországi prot. theol. ifjak szövetségét*“, elkészítették alapszabályait, rendezték a hivatalos lapjuk dolgát, megválasztották tisztikarát. E szövetség minden egy. kerület és theol. akadémia támogatására méltó. Nagy dolgok csirája lehet ez. Mert amily bizonyosan utópiának tarthatjuk a hazai prot. egyházak közeli szervezeti unióját: oly bizonyos, hogy annak előkészítése egyfelől a dogmatikai sajátosságokat kölcsönösen respektáló s egymás által való kölcsönös kiegészítést elismerő theologiai tudományosságnak, másfelől a közös célokban összeforró népléleknek van fenntartva. Mindkettő pedig a papság komoly munka által való előkészítésére vár. A jövőndő papsága pedig a mai theologusok! Ily szelemtől vezetve, fogadta

el a megalakult Szövetség állandó díszelnökségét intézetünk igazgatója, *Nagy Károly*, abban a reményben, hogy ha a theol. ifjúság buzgalma nem lankad, e szövetség sok drága gyümölcs melegágya leend. Adja is Isten!

Sokáig emlékezetes s további következményeiben áldásos lesz az a látogatás, melyben részesítette intézetünket és ifjúságunkat *Mott János*, a *keresztyén diákok világszövetségének titkára*. Ez az ember minden ízében amerikai, ki egy nagy ügynek nemcsak szolgálatát, de személyét is egészen odaadta. Innen, hogy hatása majdnem varázslatos. Egy napra a kolozsvári diákság életének központja volt fakultásnak díszterme, melyet a különböző fokú iskolák diáksága valláskülönbség nélkül állandóan zsufoolásig megtöltve tartott a d. u. 5 órától este 10-ig tartott három előadás alatt. Micsoda meggyőző erővel tudta bizonyítani annak fontosságát, hogy az egykor népek, nemzetek anyagi és szellemi életét vezetni hivatott diákság keresztyén jellemű, keresztyén életideál által lelkesített, keresztyén világnézetben élő és minden hivatásban a keresztyénség szelleme által megnevesített munkát teljesítő kell, hogy legyen, ha az élet nagy kérdéseit akár az egyén, akár a nemzet, sőt az emberiség szempontjából is diadalmasan megoldani akarjuk. Amerika nagyságának, Japán csodás emelkedésének titkát leplezte le ezekben, mély rokonszenvvel ajánlva a sokat szenvedett és nehéz viszonyok közt élő Magyarországnak a boldogulás e nem csodatevő, de biztos útját. Nem volt ebben semmi az orthodoxia dogmatizmusából, a pietizmus szemforgatásából; az élet keresztyénsége szólt benne, mint a hit hatalma és a jellem ereje. S midőn a diákságot a castitás, a testi-lelki tisztaság táborába hívta, mily megrázó erővel, csaknem vérfagylaló reálítással tudta rajzolni az ifjak lelkében e tekintetbe végbemenő kísértéseket, harcokat, eredményeket. Mindenki érezte az élet lehetőségét a bukásban is, a győzedelemben is. Valóságos mintája volt az építő prédikációnak — textus nélkül, de telve „igével“! E mozgalomban való vezető szerepéről a theologus diákságnak — ifjúságunk számára külön előadást tartott. Még gyöngyözött rajta a fáradtság verejéke, midőn a vasútra hajtattott s mi búcsúztunk tőle — a viszontlátásra — találkozásra a munka mezején!

Az „*akadémiai istentiszteleteket*“ úgy, mint a megelőző évben folytatjuk az idén is adventtől husvétig, vakációkat kivéve, minden vasárnap. *Kenessey Béla* püspök úr, *Nagy Károly* és dr. *Ravasz László* prédikáltak felváltva, az ifjúság és folyton növekvő

városi közönség részvétele mellett. Az új egyházi énekek népszerűsítése és terjesztése is szép haladást nyert ez úton. Célunk s eszközeink ugyanazok voltak ezzel, mint a megelőző évben. Sikerünk...? láttassék meg ifjúságunkon.

Ifjúságunk a kolozsvári társadalommal való érintkezésre az *Ének- és zene-egylet* szereplésével a karácsony előtti időszakban egy *hangversenyt* rendezett, melyen egy igen szép vegyeskari darab szerepelt a műsoron és dr. Lovassy Andor Torda-Aranyos vármegye alispánja volt a felolvasó. Ennek rendezésére — fájdalom — az egylet reáfizetett, főleg amiatt, hogy karmesterét a jövedelem tekintetbe vétele nélkül előre túlhonorálta.

Végre a nagytársadalom törekvéseivel való közösség érzetének kifejezésére s a humanus törekvések ápolására az április 2-iki „*Gyermeknap*“ alkalmából, a gyermekvédelmi törekvéseket, azoknak tervét, munkásait, eszközeit s az idevonatkozó törvényes rendelkezéseket Pokoly József tanár ismertette, miután tavaly Nagy Károly igazgató teljesítette ezt. Nemcsak a humanus érzés ébresztését kívántuk ezáltal szolgálni, hanem jövőnk papságunk közremunkálását is kívántuk ezáltal a nemes és nemzetileg is fontos ügy szolgálatának biztosítani.

8. Szorgalom, erkölcsi élet, magaviselet. E tekintetben a statisztikai, számszerű adatokból való következtetéseket már az igazgató *évváró beszéde* feltűntette. Árny és fény, mint az életben mindenütt, itt is váltakoznak. Úgy érezzük azonban, hogy a számszerű adatokból megállapítható „átlag“-mérték nem közelítené meg az igazságot. A statisztikai adatok itt közelebbi megvilágítást igényelnek. Nem akarjuk szebb színben feltűntetni ifjúságunkat, mint a milyen valósággal, sőt ott, ahol bizalmas családi együttlétben ítélkezünk, hajlandók vagyunk szigorúbb mértéket alkalmazni; de az igazságra kötelességünk reámutatni, a méltányos ítélet érdekében. Ez alapon azt kell megállapítanunk, hogy különösen a II. félévben, úgy szorgalom, mint tanulmányi eredmény tekintetében — igaz, a Rendszabályok szigorúbb kezelése folytán — sokkal kedvezőbb eredményt sikerült elérnünk, mint az I. félévben. Az a 29 ifjú, ki kollokviumi kötelezettségének nem tett eleget, még mindig elég nagy szám ugyan, mert a népességnek 27%-a, de ha a betegség által orvosilag igazoltak számát levonjuk, igazában alig marad 8—10 olyan egyén, akiket határozottan a „nem-kívánatos“ elemek közé kell számítanunk. Az ilyenektől megszabadítani intézetünket: erre már az idén komoly lépéseket tettünk, midőn

közülök hármat kilépettnek nyilvánítottunk. A többinek még van „kegyelmi ideje“ a megtérésre, de ezt komolyan fel kell használniok; különben ezek is hasonló sorsra jutnak. Nem lehet eltérni, hogy alapjában 8—10 ember egy egész intézet ifjúságának jó hírnevét kockáztassa, sőt megrontsa. Hiszen ezeket leszámítva, ifjúságunk egyike az országban a legderekabbnak. Többségében törekvő, ambiciózus, munkás, nemes idealizmus által vezetett. Az „elégségesek“ számát jóval meghaladja a „jók“ és „jelesek“ száma s theológusaink $\frac{1}{4}$ része általános „jeles“ osztályzatú azon szigorúbb számítás mellett is, mely csak egy „jó“ osztályzatot enged meg ahhoz. Az erkölcsi élet és magaviselet elleni kifogások is majdnem teljes mértékben ama 8—10 ember számára irandók. De még ezekkel szemben is csak magasabb és szigorúbb mérték szerint, mert amaz említett hármat kivéve, fegyelmi rendszabályaink súlyosabb intézkedéseit alkalmazni senkivel szemben sem kellett. Fegyelmi tanári-széki ülést egyetlen esetben sem kellett tartanunk. Az egyetlen házi perpatvarból származó inzultus esetét, az ifjúság egésze a maga kebelében megnyugvásra elintézte. Nem állítjuk, hogy könnyelműségek, hanyagságok, mulasztások nincsenek; de azt teljesen jó lelkiismerettel mondhatjuk, hogy a mi ifjúságunk túlnyomó nagy többségében a magyarországi főiskolai hallgatók átlagos niveanját messze felülmulja s habár a mi mértékünk természetesen jóval meghaladja követelmény tekintetében is a szokásost: komoly panaszra okunk nincsen. De azért biztatunk, ambiciónálunk, feddözünk, korholunk, az atyai szív jóindulatával, mert azt szeretnők, hogy a mi ifjúságunk szellemben, jellemében a magyar főiskolai ifjúság mintaképe legyen. Más pályákon az élet munkája, versenye, a hivatali fegyelem és ellenőrzés tovább nevel; nálunk ha a hivatás szerelme, a kötelességérzet és lelkiismeret nem sarkalnak és nem őrködnek: az élet csak degenerál. Azért kell nekünk ezekre oly felette nagy súlyt fektetnünk.

9. Egészségi állapot. Erre vonatkozólag intézetünknek nemcsak tudásban, de érdeklődő buzgóságban is kiváló orvosa, dr. Filep Gyula a következő jelentést teszi:

„Az egészségi állapot az 1908—1909. évben eléggé kedvező volt. Halálozás egy esetben, súlyosabb megbetegedés (hasi hagyomány) szintén egy esetben fordult elő. Összesen 281 orvosi vizsgálat végeztetett csak kizárólag ambulans betegeken. Leggyakrabban az emésztő és a légzőszervek hurutos bántalmai kerültek gyógykezelés alá. Ezeken kívül sok szemkatarus és ideges kime-

rültség és álmatlanság, különösen a semesterek utolsó hónapjaiban, aminek oka nyilvánvalóan a kollokviumokat és a vizsgákat megelőző erőltetett szellemi munkában keresendő. Ebből viszont az következik, hogy hallgatóink az elvégzendő munkát rosszul osztják be, minden megtanulni valót az utolsó hetekre hagyván.“

10. Vagyoni ügyek. Theol. fakultásunk vagyoniügyi autonómiáját, mint jeleztük, 1909 január 1-vel kezdte meg. Ugy a múlt évi számadását, mint ez évi költségvetését közvetlenül az Igazgatótanács látta el. Az 1909-iki költségvetési éve különben az 1908. évi ker. közgyűlés által megállapított normál-költségvetés keretében mozog, melynek bevétele 76.351·86 K; kiadása 73.995·60 K; feleslege 2356·26 K. — Azóta *két alapítvány* folyt be az intézethez.

A Szacsvey Sándorné szül. br. Wesselényi Jozefa urnő által 1899 július 17-én kelt végrendeletében hagyományozott s a hagyomány hasznélvezetére jogosult Szacsvey Sándornak 1908 dec. 29-én történt elhunya következtében, a végrendeleti általános örökös br. Wesselényi Ferenc, fakultásunk egyik érdemes előljárósági tagja befizette a boldogult urnő által hagyományozott 30,000 forintot, azaz 60,000 koronát. Az 1909 jun. 18-án tartott Előljárósági ülésben kiállított „Alapító-levél“ értelmében „ezen alapítványt soha elkölteni, megcsonkítani, avagy a fakultás másnemű tőkéei, illetőleg vagyona közé beolvasztani nem szabad, hanem „*Szacsvey Sándorné szül. br. Wesselényi Jozefa-alapítvány*“ — vagy röviden „*Wesselényi Jozefa-alap*“ néven örök időkre külön kell kezelni és csak az alapítvány kamatait lehet felhasználni; de ezt „teljes összegében“ „a fakultás... lelkészképzést szolgáló céljaira és szükségleteire, mint pl. tanári fizetésekre, lelkészjelöltek segélyezésére“ stb. Az alapítvány összegével egyidejűleg a boldogult hagyatékából ajándékba megkapta fakultásunk a nemeslelkű alapító urnő olajfestésű arcképét is, melyet mint *intézetünk első alapítványtevéjének* képmását kegyelettel őrizünk intézetünk dísztermében. Legyen áldás emlékezetén és — alapítványán!

A másik alapítvány azon kitüntető erkölcsi bizalomnak a kifolyása, mely az emberi szív egyik legnemesebb érzelmének, a kegyeletnek őrizőjévé és ápolójává teszi fakultásunkat. *Özv. dr. gr. Kuun Gézáné szül. br. Kemény Vilma ónagyméltósága 6000 korona alapítványt tett* fakultásunknál arra a célra, hogy annak kamataiból fenntartsuk és gondozzuk azt a sírt és síremléket, melyet b. e. férje s egykor a saját haló porainak őrzésére és emlékeztetere a kolozsvári mostani köztemetőben a „Lutheránus

sírkert"-ben készítettett. Az alapítvány évi jövedelme, a Kegyelmes Asszony halála után — élte végéig ugyanis maga élvezi — $\frac{2}{4}$ részben egy új 6000 K-ás alap képzésére lesz fordítandó, a sír-
emlék időnként szükségessé váló javítására és a sírhelynek eset-
leges új megváltására. Ennek létrejötte után egy további 10,000
K-ás alap létesítésére, amely arra szolgál, hogy ha hatósági
kényszeráthelyezés folytán szükségessé válna, az új temetőben ez
összeg erejéig új sír készíttessék s a mostani síremlék oda át-
helyeztessék. A harmadik $\frac{1}{4}$ része az eredeti 6000 K-ás alapítvá-
nyok a sír zöldjének dologi kiadásaira szolgál; míg a negyedik
 $\frac{1}{4}$ része egy a gondozás teljesítésével megbízott theologus ifjú-
nak lesz kiadandó. Ha a jelzett tőkék együtt vannak: a fel nem
használt kamatok, szegény jó tanuló és jó magaviseletű theol. ifjak
konviktsi segélyezésére szabadon felhasználhatók. A kötelezettsé-
gek teljesítése a fakultást, csak az alapítványi összeg és hozadé-
kai erejéig kötelezik. Kuun Géza grófnak, a nagy tudósnek és
egyben mélyen vallásos főúrnak s ez alapítványt tevő nejének, a
kegyelet élő megtestesülésének nemes emlékét őrizni és ápolni
mindig kedves kötelessége lesz fakultásunknak!

Vagyoni ügyeink közé sorozzuk a *fakultásunk épületére* vonat-
kozó dolgokat is. Előljáráságunknak állandó gondját képezi, hogy
minél célszerűbb berendezésével az ifjúság testi és szellemi nevelését
hathatósan szolgálja. Már a múlt nyáron közel 10,000 K költséggel
központi fűtésünk kazánházát újra rendeztük, szintjét felemeltük,
hogy végre a sok-sok költségbe került talajviz ellen védve legyünk
s új rendszerű kazánokat állíttattunk, melyen a tüzelőanyagban való
megtakarításával reméljük rendre-rendre a befektetett összeget tör-
leszteni. E nyáron gazdasági és internátus-felügyelői irodákat csi-
náltunk s a tantermek célszerűbb beosztásáról és berendezéséről
gondoskodtunk, nagy költséggel egész clostette- és mosdó-beren-
dezésünket kicseréltük, egy pár helyiség célszerűbb berendezésé-
vel internátusunk befogadó képességét is emeltük s az egész inté-
zetet villanyvilágítással láttuk el, — az egész mintegy 5000 K
költséggel. A jövő évre maradt az intézeti nagykönyvtár célszerűbb
elhelyezése és berendezése, mely célra ideiglenesen évi 1000 K-val
emeltük a könyvtárunk dotációját. *A konviktus és internátus ügyei-*
ről dr. Ravasz László felügyelő tanár a VIII. fejezetben számol be.

11. A genfi Kálvin-egyetem jubiláris ünnepélyén, melyre
testvéri meghívást vettünk s amely folyó évi július 7—10 napjain
folyt le, — az igazgató családi ügyek által akadályozva lévén —

dr. *Kecskeméthy* István által képviseltettük fakultásunkat, kinek ez út költségeire s ezzel kapcsolatos tanulmányúttjára 500 K-át folyósított Elöljáróságunk, felhíván őt, hogy a képviselet során keresse módját annak, hogy miként léphetne fakultásunk közelebbi érintkezésbe Kálvin-egyetemével esetleg stipendiumok, esetleg egy-egy theologus tanítványunk egymásnál való kölcsönös elhelyezése útján. Útjának és tanulmányainak eredményéről még csak ezután fog beszámolni s így annak ismertetését is jövőre kell halasztanunk.

De már most megemlékezhetünk arról a kitüntetésről, amely ez alkalomból a jubileum kapcsán osztott „honoris causa“ doktorságok során egyházkerületünket s közvetve fakultásunkat is érte. A magyarországi öt református püspök közt, ami püspökünk is megkapta a „doctor theologiae honoris causa“ tudományos kitüntetését. Innentől kezdve „*Dr. Kenessey Béla*“ püspökünket, fakultásunk korábbi tanárát és igazgatóját, most főfelügyelőjét e kitüntetés alkalmából, midőn melegen üdvözljük, kívánjuk, hogy tanári működésének a püspökségben megkapott elismerését és a vele járó tisztességet sokáig élvezze!

12. Évzáró ünnepély-összefoglalás. Fakultásunk évzáró ünnepélyét jun. 12-én d. u. 5 órakor tartottuk meg dísztermünkben, a Püspök úr, tanárkar és ifjúság jelenlétében. Ezen kihírdettük a pályamunkák már ismertetett eredményét, kiosztottuk a jutalmakat és kihírdettük a később közlendő (XII. fejezet) pályatételeket az 1908—1909. évre. Meghallgattuk az ifjúsági egyesületek beszámolóit (Lásd a IX. fejezetet!). Végül *Nagy* Károly h. igazgató mondott rövid évzáró beszédet (Lásd a XIII. fejezetet!), melyben a tanévnek különösen tanulmányi eredményéből levont következtetések alapján állította az ifjúság elé a tanulságokat és a jövő feladatait. Majd a szintén jelenlevő *Kenessey* Béla püspök úr intézett búzdító beszédet az ifjúsághoz. Végül *Dénes* Dezső IV. é. th. pályadíjnyertes évzáró imájával és énekkel zártuk be az 1908/9-ik tanévet.

Mindezt összevéve s intézetünk lefolyt tanévének **mérlegét** összeállítva, megnyugvással s a mindig jobb jövő alapos reményével zárhatjuk le számadásunkat. Ha egyházkerületünk igazán nagy áldozatokat hozott ez egyetlen főiskolájának fenntartásáért és korszerű színvonalon tartásáért: a közvetlen kormányzással és vezetéssel megbízott Elöljáróság és Tanárkar is igyekezett mindent megtenni, hogy jövő papi és tanári generációnk e féltve őrzött, ápolts és gondozott veteményes kertjét a fel-felburjánzó dudvaktól megtisztítsa, a nemes hajtásokat pedig érett gyümölcsözésre segítse.

Örömmel állapíthatjuk meg, hogy hatóságaink e törekvésünkben készséggel támogatnak s hogy a társadalom támogató érdeklődése is fokozódik. Ifjúságunk is — leszámítva egy folyton fogyó kis töredéket — nemes ambícióval, minden oldalú buzgósággal azon dolgozik, hogy pályájához mindenben méltó legyen. Vezéreiül maga a legkülönbeket és legderekbakat választja s ezek példával, támogatással, testvéri indulattal segítik a gyengéket. Oly környezetbe, szellembe, munkába kívánják vonzani, állítani a belépőket és társakat, amely maga is nemesítőleg hasson s nemessége által vonzzon. E munkában a tanárok és vezető-tanítványok kicsiny serege igazán csaknem erejét meghaladó munkát végez. A rendes előadások, nem csekély iskolai adminisztrációban, másnemű hivatalos és társadalmi munkában való részvétel mellett nincs egy hét, melyre egy-két felolvasás, predikáció, bibliamagyarázat, gyűlés stb. ne esne. Az élet lázas és valósággal emészti az embereket s épen a buzgóbbak, a lelkiismeretesebbek valósággal megemésztetnek, ellobognak, mint a szélnek kitett gyertyaláng. Már-már szükségessé lesz figyelmeztetnünk magunkat a „*sum cuique*“ elvére. Senki sem végezheti el a más elhanyagolt munkáját, ha még úgy agyonhajszolja is magát. Erőink korlátoltak. A hivatás épen a munkamegosztás szervezése. Vissza kell térnünk hivatásunk szűkebb munkaköréhez s a felsőség abban teljesítse hivatását, hogy mindenkit kényszerítsen saját munkájának becsületes elvégzésére. A sokfelé kapkodás végre is felületességre kell, hogy vezessen, ez pedig nemcsak a munkát, de végre a lelkiismeretet is megrontja. Pedig: „Mit használ, ha az ember az egész világot megnyeri is, lelkében pedig kárt vall!?” — Igen elaprózzuk, elforgácsoljuk magunkat és munkánkat s hosszabb életű alkotásokra nem marad időnk s erőnk.

Ily gondolatok töltik el lelkemet, ha akár a nagy társadalom életét, akár a mi kisebb iskolai társadalmunk életfolyását vizsgálom. Nem szeretném, hogy e megjegyzéseimből a vétkes közönyösség kovácsoljon tőkének magának, de azt szeretném, hogy a hivatásköröknek élesebbek legyenek a határvonalai s ezeken belül a munka — *intenzívebb*. Magunkra gondolok első sorban — ne bántsak senkit! — az iskolára, tanárra és tanítványra egyaránt.

Kezdünk szétszóródni; úgy érzem, hogy valami belső „magunk-összeszedésére“ van szükségünk, hogy összeszedhessük munkánkat is, — tartós alkotásokra!

Nagy Károly,
igazgató.

IV.

A fakultás előljárósága és tanári kara.

1. A fakultás előljárósága.

A fakultás az erdélyi református egyházkerület által tartatván fenn s annak tulajdonát képezvén, mint ilyen, annak legfőbb kormányzata és felügyelete alatt áll.

A főfelügyelet a fakultás törvényei értelmében a püspökre, illetőleg az ő helyettesére, a közvetlen kormányzás az egyházkerületi közgyűlés által választott Előljáróságra és a tanári karra van bízva.

Az Előljáróság újjászervezése az Igazgatótanács 4848—1908. sz. előterjesztésére az 1908. évi ápr. 7—9 egyházkerületi közgyűlés által 37. jzkvi. sz. alatt elrendeltetvén, az 1908. nov. 7—9 napjain tartott ehkerületi közgyűlés a következőképen alakította meg a theol. fakultás előljáróságát: Főgondnok, az előlj. elnöke: dr. *Vályi Gábor* nyug. egyet. tanár. Gondnok: dr. *Gidófalvy István*, kir. közjegyző. *Világi* tagok: dr. gróf *Bánffy Miklós* főispán, *Hory Béla* ny. árvaszéki elnök és báró *Wesselényi Ferenc* orszgy. képviselő. *Egyházi* tagok: *Benedek Károly* esperes, *Deési Gyula* esperes, *Sándor János* ny. esperes, *Tóthfalusy József* lelkész és *Vásárhelyi Boldizsár* lelkész. Tanártagjai: *Nagy Károly* theol. igazgató, *Kecskeméthy István* dr., *Pokoly József* és *Ravasz László* dr. ny. r. theol. tanárok, az utóbbi előljárósági *jegyző* is.

2. A fakultás tanári kara.

Nagy Károly, igazgató, a systematika-theologia és vallásbölcselet ny. r. tanára, egyházkerületi főjegyző, igazgatótanácsos, az egyh. ker. Tanügyi Bizottság tagja, orsz. zsinati rendes képviselő, a zsinat kérvényi bizottságának előadója, az erdélyi egyh. ker. Egyházi Értekezlet alelnöke, az Egyet. Konvent póttagja, liturgiai bizottságának előadója, az Egyet. Tanügyi Bizottság r. tagja, az Emke jegyzője, direktoriumának és ig. választmányának, a M. T. Irod. Társ.-nak választmányi tagja, a „Református Szemle“

felelős szerkesztője, a „Theologus Kör“ tanár-elnöke. Tanár 1894-, rendes tanár 1895 óta. Számos dolgozata jelent meg az általa szerkesztett „Reform. Szemlé“-ben.

Dr. Kecskeméthy István, bölcsészettudor, az ó- és újszövetségi írásmagyarázat és a héber nyelv r. tanára, egyh. ker. közgyűlési tag, orszgy. képviselő. Tanár 1895 óta. Rendes és választmányi tagja a Magy. Prot. Irod. Társaságnak, a Bethánia együletnek, a ref. ifjusági és budai nőegyletnek, rendes tagja a „Magyar Történelmi Társulat“-nak.

Pokoly József, az egyháztörténelem ny. r. tanára, egyh. ker. közgyűlési és orsz. zsinati rendes képviselő, a Theologiai Szaklap egyik szerkesztője, a Magy. Prot. Irod. Társ. alapító s a Magy. Történelmi és a Szepesmegyei Történelmi Társulat rendes tagja, választmányi tagja az Erdélyi egyházi értekezletnek, a fakultás könyvtárnoka, az ifjusági ének és zene-egylet tanár-elnöke. Tanár 1895 óta. Cikkei a Prot. Egyh. és Isk. Lapban és a Prot. Szemlében jelentek meg.

Dr. Ravasz László, bölcsészettudor, a gyakorlati theologia ny. r. tanára, a homiletikai semináriumok vezetője, az „Ifjusági-egylet“ tanár-elnöke, az egy. ker. Tanügyi Bizottsága tagja és vallásoktatási-ügyi előadója, a „Református Szemle“ egyik munkatársa, az Elöljáróság, tanári szék és theol. vizsgálóbizottság jegyzője. Tanár 1907 óta. „Dr. Bartók György püspök, mint theologus“ című értekezése mellett számos cikket, főleg értékes vallásos elmélkedéseket és szakbírálatokat a „Reform. Szemlé“-ben.

Dr. Filep Gyula, egyetemi magántanár, Kolozsvármegye tisztí főorvosa, az intézetben a közegészségtan tanára és intézeti orvos. Tanít az intézetben 1903 óta.

Borsay Samu, a honvéd zenekar karmestere, az egyházi ének és zene és a zeneelmélet óraadó tanára. Tanár az intézetben 1897 óta.

Péter Károly, egyházkerületi titkár, ref. lelkes a II. félévben a III. és IV. éveseknek az egyházi adminisztrációból tartott előadást az „Egyházi iroda és ügykezelés“ címmel.

Pütkösti Pál, az egyházkerület számvevője „Az egyházi vagyonkezelés és ezzel összefüggő kérdések“-ről adott elő a II. félévben a III. és IV. éves theologusoknak.

O. S. Roulston, képesített angol nyelvtanító. A jelen tanévben tanította az önként jelentkezőknek az *angol* nyelvet het 6 órán.

Benke Ferenc, hitoktató, tanított a második félévben az önként jelentkezőknek *német* nyelvet heti 3 órán.

V.

A theologiai szakon végzett tananyag.

a) A fakultáson előadottak:

1. *Theologiai encyklopédia*: Általános és különös rész. Heti 3 órán I. és II. éveseknek. Előadta: Nagy Károly ny. r. tanár.

2. *Újszövetségi irodalomtörténet*: Általános rész; apostoli levelek; a történelmi művek; prófétai irat; újtestamentumi apokryphék és az újtestamentumi kanon története. Heti 3 órán I. és II. éveseknek. Előadta: Pokoly József ny. r. tanár.

3. *Egyetemes egyháztörténet*: Az egyház megalakulásától a reformációig. Heti 4 órán I. és II. éveseknek. Előadta: Pokoly József ny. r. tanár.

4. *Héber nyelvtan*: Alak- és mondattan; a Genesis olvastása. Heti 3 órán I. éveseknek. Előadta: Dr. Kecskeméthy István ny. r. tanár.

5. *Görög exegesis*: I. félévben: Pál apostolnak a Galácia-belekhez intézett levele és a Jelenések könyve; II. félévben: a János evangéliuma. Heti 3 órán I—IV. éveseknek. Előadta: Dr. Kecskeméthy István ny. r. tanár.

6. *Szónoklati gyakorlatok*: Szabadon választott praedikációk előadása, elemzése és az előadásnak bírálata. Heti 2 órán az I—II. éveseknek. Vezette: Dr. Ravasz László ny. r. tanár.

7. *Homiletika*: A gyak. theol. encyclopaediája, az egyházi beszéd és homiletika története, különös tekintettel a kérdés magyar irodalmára; a homiletika elvi, tartalmi és alaki része. Heti 2 órán a II. éveseknek. Előadta: Dr. Ravasz László ny. r. tanár.

8. *Héber exegesis*: I. félévben a Predikátor könyvének, II. félévben Ámos proféciónak magyarázata. Heti 2 órán a II—IV. éveseknek. Előadta: Dr. Kecskeméthy István ny. r. tanár.

9. *Újszövetségi biblica-theologia*: Jézus korának eszmevilága; Jézus vallása; a zsidó keresztyénség; a Páli tanrendszer és a Jánosi

tanrendszer. Heti 3 órán III. és IV. éveseknek. Előadta: Dr. *Kecskeméthy* István ny. r. tanár.

10. *Keresztyén dogmatika*: Alapvető, elemi rész és a keresztyén hit speciális tartalma. Heti 5 órán III. és IV. éveseknek. Előadta: *Nagy* Károly ny. r. tanár.

11. *Magyar prot. egyháztörténet*: A reformáció kezdetétől 1848-ig. Heti 4 órán III. és IV. éveseknek. Előadta: *Pokoly* József ny. r. tanár.

12. *Cura pastoralis*: Történeti-, elvi-, anyagi-, alaki rész. II. félévben. Heti 2 órán a III. és IV. éveseknek. Előadta: Dr. *Ravasz* László ny. r. tanár.

13. *Liturgia*: Történeti-, elvi-, anyagi-, alaki rész. Heti 2 órán III. és IV. éveseknek. Előadta: Dr. *Ravasz* László ny. r. tanár.

14. *Homiletikai seminarium*: Egyházi beszédek és gyakorlati bibliamagyarázatok készítése, elmondása és bírálata. Heti 2 órán III. és IV. éveseknek. Vezette: Dr. *Ravasz* László ny. r. tanár.

15. *Közegészségtan*: Általános rész; különösen a fertőző betegségek és első segélynyújtás. I. félévben. Heti 2 órán III. és IV. éveseknek. Előadta: Dr. *Filep* Gyula egyet. magántanár intézeti orvos.

16. „*A Római-levél gyakorlati magyarázata Kálvin idevágó dolgozatainak figyelembevételével.*“ (Tudományos és gyakorlati exegesis, homiletikai, katekhetikai elemzés és feldolgozás, klasszikus magyarázatok ismertetése.) Spec. coll. a II. félévben III—IV. éven heti 2 órán. Előadta: Dr. *Ravasz* László ny. r. tanár.

17. *Egyházi ének- és zene*: Egyházi énekek éneklése, zongora és harmonium játék. Heti 6 órán I—IV. éveseknek. Tanította: *Borsay* Samu karmester.

18. *Angol nyelv*: Pernot: „Teaching by picture“ direct módszerű könyve alapján az angol nyelv gyakorlati oktatása. I—II. félévben heti 6 órán I—IV. éveseknek. Tanította: O. S. *Roulson* nyelvmester.

19. *Német nyelv*: Társalgás és irodalmi művek olvasása. II. félévben heti 3 órán az I—IV. éveseknek. Tanította: *Benke* Ferenc abs. theol.

20. *Egyházi iroda- és ügykezelés*: II. félévben heti 1 órán a III—IV. éven Előadta: Ifj. *Péter* Károly egyh. ker. titkár.

21. *Az egyházi vagyongazdálkodás és kapcsolatos kérdések*. II. félévben heti 1 órán a III—IV. éven. Előadta: *Pünkösti* Pál egyh. ker. számvevő.

b) A tud.-egyetemen előadottak:

1. *A filozófia története V. Bacon Ferenctől Kantig.* I. félév heti 4 óra I—II. éven. Előadta: Dr. Böhm Károly ny. r. tanár.

2. *Bevezetés az értékelméletbe.* I. félév, heti 1 óra. I—II. éven. Előadta: Dr. Böhm Károly ny. r. tanár.

3. *Didaktika.* I—II. félév, heti 3 órán I—II. éven. Előadta: Schneller István ny. r. tanár.

4. *Részletkérdések a személyiség paedagógiájából.* I—II. félév, heti 2 óra I—II. éven. Előadta: Dr. Schneller István ny. r. tanár.

5. *Lélektan.* II. félév, heti 1 órán I—II. éven. Előadta: Dr. Böhm Károly ny. r. tanár.

6. *Az erkölcsstan alapvető kérdései.* II. félév, heti 2 órán. I—II. éven. Előadta: Dr. Böhm Károly ny. r. tanár.

E tárgyak hallgatása az I—II. éves theologusokra kötelező volt, valamint a kollokvium is.

Az egyetemen nem-kötelezetten hallgatott tárgyak nincsenek felvéve.

VI.

Theologiai alap- és lelkészképesítő vizsgálatok.

1. *Theologiai alapvizsgálat* e tanév folyamán háromszor tartatott.

Egy *javító- és rendkívüli vizsgálat* volt 1908. szeptember 15-ikén. *Javító* vizsgálatot tett 1—1 tárgyból 3 ifjú, egy „jó“ és 2 „elégleges“ eredménnyel. — A *rendkívüli* vizsgálatra minden tárgyból 8 ifjú állott, kik közül 3 „jó“, 1 „elégleges“ eredménnyel tette le a vizsgálatot, 3 egy tárgyból és 1 több tárgyból kapott „elégtelen“ osztályzatot.

Javító alapvizsgálat tartatott 1908. dec. 17-én. *Javító* vizsgálatot tett a szptben 1 tárgyból „elégtelen“ osztályzatot nyert 3 ifjú, kik közül 2 „elégleges“-re javított, 1 akkor is „elégtelen“ osztályzatot nyervén, a törv. és rdszab. 50. §-a értelmében a vizsga megisméltésére útasítottatott.

Az évi *rendes theol. alapvizsgálat* 1909. június 15-én tartatott, vizsgálatra állott 5 régibb — és 20 ez évben végzett II. éves theologus, összesen : 25. Ezek közül a vizsgálatot letette : „jeles“-en : 7 (Gönczi Lajos, Hegyi András, Kerestély János, Mátyás Ernő, Révész Imre, Szilágyi János és Tavaszi Sándor); „jó“-l : 8; „elégleges“-en : 8. Egy tárgyból „elégtelen“-t kapott s így 3 hónap után lehető javító vizsgálatra utasítottatott : 2. — Vizsgálatra nem állott : 8.

II. *Első lelkészképesítő vizsgálat* kétszer tartatott.

Egy *javító- és rendkívüli vizsgálat* volt 1908. szept. 14-én. Ez alkalommal *javító* vizsgálatot tett 1—1 tárgyból 4 ifjú, 1 „jó“ és 3 „elégleges“ eredménnyel, 1 két tárgyból „elégleges“ osztályzattal. — A *rendkívüli* vizsgálatra 9 ifjú kapott engedélyt, kik a vizsgálatot a következő eredménnyel állották ki : „jó“ : 4; „elégleges“ : 5.

A *rendes első előkészítő vizsgálat* 1909. június 17-én volt. Erre jelentkezett: két tárgyból javítóvizsgálatra: 1. Minden tárgyból rendes vizsgálatra 12; továbbá 1 korábban végzett; összesen 13. A vizsgálat eredménye volt „jeles“ 5 (Dénes Dezső, Káli Dénes, Kiss Mihály, Salga Zoltán, Váncza János); „jó“ 1; „elégéses“ 5; egy tárgyból „elégtelen“ 2. A jelen évben IV. éves theológusok közül vizsgára nem állott 10.

III. *Második lelkészképesítő vizsgálat* három volt:

1908. szeptember 14-én rendkívüli vizsgálat. Teljes vizsgára jelentkezett 6 segédlelkész, kik közül 1 „jó“, 2 „elégéses“ eredménnyel vizsgázott, 2 egy tárgyból és 1 két tárgyból kapott „elégtelen“ osztályzatot.

1908. december 17-én javító vizsgálat tartatott, melyre szeptemberben 1 tárgyból „elégtelen“ osztályzatot nyert 2 segédlelkész javítóra és a főt. püspök úr külön engedélye alapján 1 segédlelkész teljes vizsgára jelentkezett. A két előbbi „elégéses“-re javított; az utóbbi „elégéses“ általános osztályzatot nyert.

Az évi rendes *II. lelkészképesítési vizsgálat*: 1909. június 18-án tartatott meg. 2 tárgyból vizsgálatra jelentkezett 1, teljes vizsgálatra 22 (egy közülök visszalépett) segédlelkész. Vizsgájuk eredménye: „jó“: 11; „elégéses“: 11. Vizsgálatra nem állott 7 segédlelkész.

VII.

A fakultás könyvtára.

Fakultásunk könyvtárának állapotáról *Pokoly* József könyvtárnok a következő jelentésben számol be:

„A könyvtár az 1908. év folyamán vásárlás és ajándékozás útján 153 művel gyarapodott, — kötet, illetőleg darab számban az évi gyarapodás 178 volt. Az itt kimutatott számok a könyvtár törzsállományát gyarapították, úgy hogy az 1908. év végén 11,229 művet foglalt magában, 17,338 kötet, illetőleg darabban.

Ajándékozás útján a következők gyarapították a könyvtárt:

Nagy Béla h. tanár 1 mű, 1 kötet; *Fodor* Elek 87 mű, 110 kötet; vallás- és közoktatási Miniszter 1 mű, 1 kötet; *Pokoly* József 2 mű, 2 kötet.

A fakultás könyvek és folyóiratok vásárlására, kötetésére, valamint a könyvtár rendezésének munkálataira az 1908. év folyamán 1266 koronát fordított.

A fakultás könyvtárának más, az eddiginél alkalmasabb helyiségbe való elhelyezését az Előljáróság az évfolyamán elhatározván, az átköltöztetéshez az előmunkálatok folyamatba tétettek. A könyvtár törzsállományának, valamint a másodpéldányoknak számba vétele és az eddigi szakrendszer helyett az u. n. raktárrendszer szerint való elhelyezése is munkában van.

A könyvtár évi dotációja az Előljáróság előterjesztésére s az Igazgatótanács jóváhagyásával ideiglenesen az évi 1000 K-ról 2000 K-ra emeltetett.“

Pokoly József,
könyvtárnok.

VIII.

Internátus és konviktus.

Az internátusnak év elején volt 123 lakója, évvégén 122; mindannyi a konviktusnak is étkezője volt, azonkívül a konviktusban étkezett egyik helybeli ref. segédlelkész. E létszám keretén belül személyi változás nem egyszer történt, mert ha valaki eltávozott, vagy kimaradt, a künnlakók azonnal kérelmezték a bevételt, amit a tanárikar lehetőleg mindenkinek meg is adott, ha csak nem állott olyan valakivel szemben, aki fegyelmi úton fosztatott meg a bennlakás kedvezményétől.

A bennlakásban évek óta a cellarendszert léptettük életbe, ami abban áll, hogy az ifjak 2—4—6-onként külön szobában helyeztetek el, s az a szoba volt nappalijok és hálójak. A lakótársak megválasztásánál az ifjak óhaját figyelembe vettük addig a határig, amelyet a paedagogiai szempontok vontak meg. A bennlakók között volt 2 kolozsvári hitoktató, 2 joghallgató, 25, illetve 24 tanárjelölt, a többi theologus.

A konviktus, amely intézetünk autonomiájával szintén önálló kezelésbe ment át, első évét szép eredménnyel zárta. Igaz, hogy a díjat tetemesen fölemeltük, amennyiben az idén minden theologus 300 K és minden nem theologus 360 K konviktusi díjat, azonkívül minden bennlakó 40 K internátusi díjat fizetett, de ezzel szemben a konviktusban az ifjak jobb és bővebb ellátást nyertek, mint eddig. Ugyanis ebben az évben minden délben három tál ételt kaptak, amelyben fejenként 15—20 dkgr. első minőségű, csont nélküli hus szerepelt, vacsorára pedig mindennap 15 dkgr (illetve, ha délben 20 dkgr. hus fogyott el, csak 10.) szintén első minőségű húst, megfelelő főzelék-körzettel; reggelire megmaradt a 3 deciliter tejeskávé 20 dkg. kenyérrel. Sok nehézséget okozott a felemelt konviktusi díjnak a behajtása, de e kérdésben a legteljesebb szigor volt a vezető elv, mert arról volt szó, hogy az immár maga számlájára dolgozó intézménynek konszolidált ház-

tartása legyen s alapot vessünk egy eljövendő nemzedék javára. Ennek az eredménye az, hogy az idén csak 600 K konviktusi hátralék van a kimutatásban, s erről az összegről is az intézetnek készfízető kezesek által aláírt kötelezvény van a birtokában; tehát csupán a behajtásra adott haladékról lehet itt szó s nem hátralékról. A konviktus idei összes bevétele 39,122·84 K volt, összes kiadása 32,239·78 K, a *tiszta nyereség 6883·06 K*. E meglehetősen nagy megtakarításnak oka nemcsak a konviktusi díjak magasságában keresendő, hiszen napi egy koronát fizettünk minden egyes ifjú ellátásáért a vállalkozónak, míg az ifjak a konviktusnak havi 30 koronát fizetnek, hanem abban, hogy szigorú nyilvántartásba vétettek a távollevő, vagy otthon vakációzó tagok, akiknek részére távollétük ideje alatt nem főztünk. Ez a nyilvántartás sokszor okozott apró kellemetlenségeket, de ifjúságunk is belátta aztán, hogy a rendben és pontosságban az erkölcsi jelentés mellett az anyagi előmenetel biztosítéka is rejlik. Ha minden évben csak 5000 K tiszta nyereséget mutathatunk ki, 15 év alatt a konviktusnak százezer korona alaptőkéje van, amelynek kamataiból 25 ifjúnak adhatunk 200 koronás kedvezményt!

Kedvezményekben eddig sem volt nagy hiány. A theologus ifjak közül 16 kapott 200 koronás Bethlen-stipendiumot, 20 pedig 100 koronás Gecse—Baldácsy stipendiumot. Természetes, hogy az előbbit csak jeles, az utóbbit legalább jó előmenetelű ifjak nyerték. És itt nyomatékosan kell kiemelnünk, hogy ifjúságunk között az idén nem volt annyi jeles és jó, ahány stipendium állott rendelkezésükre; 3 drb 100 K stipendiumot utólagosan, évvégi eredmény alapján osztottunk ki. Tehát ismételen az a helyzet állott elő, hogy az ifjúság segíthet magán, ha méltóvá tud lenni reá. Jövőre azon leszünk, hogy a nagyon szegény és nagyon kiváló tanulók még nagyobb segítségben részesüljenek, egyebekben pedig a stipendiumok kiosztásánál még nagyobb szigorúsággal járunk el. Törekedni fogunk olyan állapotot teremteni, hogy kitűnő ifjak lehetőleg ingyen tanulhassanak, mert csak akkor tölti be intézetünk hivatását, ha valóban kiváló papi sucrestentiát termel. A nmtságú vallás és közoktatási miniszter úr 18 tanárjelöltnek biztosít ingyenes ellátást, úgy, hogy csupán a stipendiumok összege ez évben intézetünknel 12.400 koronára rúg, (nem is számítva a legációkkal járó kedvezményeket); tehát a konviktusi díjban befizetett összegnek majdnem $\frac{1}{3}$ -ada stipendiumokban az ifjúságnak visszatérül!

Konviktusunkból az eddigi bérlő: Nagy Zsigmond, ki éven át volt a theol. fakultás tápintézetének szakácsa, az idén megvált, mert új ajánlata nem volt versenyképes. Az új bérlő Strommer Gyuláné lett.

Az internátusi élet belső természetére vonatkozólag tanárkarunk s a felügyelőség már rég érzi azt a parancsoló szükségét, hogy az eddigi viszonyokon változtatni kell. Általában az internátus még ma is neveléstani probléma, amennyiben sokan tömeges rontó-intézményt látnak benne, mások pedig az egyetlen üdvös nevelő tényezőnek tartják. És ez természetesen következik is az internátus fogalmából. Az ideális internátusi élet egy kialakult, miniatűr társadalom, amelynek tagozódásában és törvényeiben egy magasabb erkölcsi rend nevelői hatalma érvényesül. Az élet és az ember áll minden internátusi tag előtt, a maga bonyolult világával, és ebben a helyzetben kell neki egyéniségét úgy fejleszteni ki, hogy azt a köznek gátló törvényei bénítás helyett gazdaggá tegyék. Viszont sehol sincs annyi lehetőség a fertőző társadalmi bűnök járványszerű terjedésére, mint az internátusban, ahol az izolálást alig-alig lehet kivinni és ha rövid pár nemzedék tradíciói alatt a könnyelműség világnézete lesz uralkodóvá, egész öltöket fog elrontani az ilyen szellemű internátus. Éppen ezért az internátusi nevelés kulcsa abban rejlik, hogy uralkodóvá a jobbak és nemesebbek világnézetét kell tenni, amely bár kevesebb képviselővel, de annál kifejezettebb kötelező erővel bír. Különösen felnőtt ifjúságot csak egészséges közszellem által lehet nevelni; a túlságosan kényes ifjú önértet visszautasít minden erőszakos vagy gyámkodó befolyást, ennél fogva az ifjúság nevelésének célja, természete szerint egyedül az erkölcsi autonómia lehet, melyhez szükségképpen alkalmazkodniok kell a nevelés eszközeinek is.

A mi internátusunkban a komoly és léha világnézet küzdelme már eldőlt. A komoly elem életfelfogása föltétlen diadalra jutott, bár ez az uralom, az ifjúságnak minden rétegét még nem hatotta egészen át. Ugyan, már nem az a legderekabb a közfelfogás szerint, aki a diákvirtusokban legjobban excellál, hanem az, aki legszorgalmasabb, legtehetségesebb és legpuritánabb; mégis ifjúságunk egyik töredékében, még most is a régi diákvirtusok szerint értékelik az embereket. Ezeknek az ifjaknak sorsa szomorú tanulságokkal teljes. Intézetünkben szokásjogilag kialakult abszolút szabadsággal mértéktelenül élve, éjszakákon ifjúságukat tékozzák, nappal fáradtan a kötelességteljesítés óráit alusszák el. Las-

sankint kimerülve, kollokviumaikat, bármennyire is elgyötrik magukat, letenni nem tudják, intézeti életüket kellemetlen események és emlékek keserítik meg, amelynek eredményeképpen tanulói pályájuk számukra csak töviseket terem, s így kettőzött vágygal menekülnek oda, ahol romlás nyílik.

Az intézeti közszellem lassankint kirekeszti őket a jobbak szolidaritásából, ők, mintegy a társadalmon kívül, egyre szomorubb kényszerűséggel kapcsolódnak egymáshoz, hogy közülök az, aki leggyorsabban halad lefelé a lejtőn, magával rántsa a többit is. Lelkükben keserű dac honol, s a felügyelőség részéről jövő atyai intelmet is rendőri beavatkozásnak tekintik, amelyet a régi diákvirtus szerint nem szabad figyelembe venni. Lassankint zavarok támadnak az intézeti díjak befizetése körül; hosszas vergődés után kimerül a haladék is, a hitel is, anélkül, hogy a tartozás megfogyott volna, végül bekövetkezik a konviktusi étkezéstől való eltiltás. Az éjszakázástól kifáradt, lelkiismereti tusáktól megviselt, társaiktól etikailag proletárnak nézett ifjú ember ott áll a szomorú eredménnyel: fél éveit elveszítette, szüleit nagy anyagi áldozatokkal, végsőig keserítette, tartozásait azonban nem fizette ki, egészsége meg van viselve és azon a ponton van, hogy a konviktusból és internátusból kitiltatva, nomád életre kell vetemednie, s mindezt csak azért, mert rossz csapáson és rossz társaságban indult útra. Kevés ifjú van ezek közül, ki a végeredmény megrendítő súlya alatt fel tudja tárnai lelkét szülei, vagy tanárai előtt, s egész egyéniségét megrázó metanoiával új életet tudjon kezdeni. A legtöbb lassanként lesodródik pályájáról; s ez még a jobbik eset; mert legalább nem történik meg az, hogy valaki idealok nélkül, cinikus közönnyel, földi szenvedélyek rabjaként lépjen a papi szolgálatba, önmagának és egyházközségének végső veszedelmére. Szomorú érdekességgel bír, hogy egy ilyen irányú ifjú miként ront el egy egész szobát; a múlt iskolai év összes bukottjai, notorius óramulasztói, gyógyíthatatlan hátrálékosai, annak a négy szobának tagjai közül kerültek ki, amelyekbe egy-két könnyelmű ifjút helyeztünk el, izolálás céljából. Olyan ifjú, ki derék lakótársak között derék tagja volt intézetünknek, következő évben saját kérésére történt és szerencsétlenül történt elhelyezés következtében, egész évét elveszítette.

Kétségtelenül áll tehát az az igazság, hogy internátusi életünk reformra szorúl. E reform tendenciáját az jellemezné, hogy az az internátusban élő komoly elem életfelfogásának érvényesítésére

szolgáló garanciák törvényszerű megalkotása lenne. Egyfelől az abuzus nyomán kialakult mértéktelen szabadságot akarná a rend elve szerint korlátozni s ez által a szabadság fogalmának nemcsak az egyén tetszésében, hanem tételes szabályokban adni meg a korrelációját. Másodszor, a felügyelő tanár pásztorális működéséhez adná meg az intézményes jogalapot, hogy az internátusi ifjúság, mint pásztori gyülekezet csoportosítható és nevelhető legyen, végül pedig az ifjúságot önmagának nevelésében autonom szervek kialakításával segítené. Föltétlenül igaz, hogy szabályokkal életet teremteni nem lehet. Épen ezért mi sem a megalkotandó szabályoktól várjuk a megjavulást, hanem attól, hogy az ifjúságunkban kialakuló nemesebb közszellem, ha minden ellene irányuló alacsonyabb világnézet merényletétől szigorúan és hathatósan megóvatik, át fogja alakítani ifjúságunkat és lassankint intézetünk tradíciójává képződve, papképzésünk leghatalmasabb nevelői, tényezője leendő. Ez egy oly lelkipásztori munka, amelytől a jövődöbeli lelkipásztorok munkája függ, s csak az a theologus lesz majd nyájának jó pásztora, ki jó pásztora tudott lenni önmagának és barátainak.

Dr. Ravasz László,
az internátus és konviktus felügyelő-tanára.

IX.

Ifjusági egyesületek.

Az ifjusági egyesületek működéséről saját elnökeik, — kiknek jelentéseit változtatás nélkül adjuk, már csak a tükörcép eredetisége érdekéből is, — a következőkben számolnak be:

1. Ifjusági Egyesületünk ez évi működéséről a következőkben van szerencsém elnöki jelentésemet megtenni:

Egyesületünk tisztikara 1908 szept. 21-én a következőképen alakult meg: Elnök: Kiss Mihály; alelnök: Vásárhelyi János; titkár: Révész Imre; főjegyző: Kristóf Domokos; aljegyzők: Balogh Jenő és Farkas József; pénztáros: Kiss Ferenc; ellenőrök: Salga Zoltán és Makkay Sándor; tekepálya felügyelő: Sükösd Sándor; főlapfelügyelő: Molnár József; játéktér felügyelő: Káli Dénes; könyvtáros: Péter Gábor és Hegyi András; választmányi tagok: Gálffy Miklós, Horváth József, Dénes Dezső, Faragó András. Szilágyi János és Deák Sándor. Ezen tisztikar évközben a következő változáson ment keresztül: Kiss Mihály lemondása folytán elnök lett Vásárhelyi János, alelnök Barcza József, Kristóf Domokos lemondása folytán főjegyzővé Gergely Ferencz választatott, aljegyzőnek Balogh Jenő helyett Sipos Endre.

Ez évi összes bevételünk volt 1077·30 K., összes kiadás 1016·01 K., pénztári maradvány 61·29 K., hátrálék (billiard, sakk, malomjáték és tekepálya használatáért) 166·20 K. Összes vagyónunk tehát 227·49 K.

Tartottunk összesen 25 ülést, melyből 8 köz- és 17 választmányi gyűlés volt. Ezenkívül 4 önképzőköri gyűlést, melyeknek tárgya tudományos dolgozatok felolvasása és azoknak bírálata volt. Jól tudjuk, hogy bár a múlt évekhez viszonyítva, haladás is van az önképzőköri gyűlések számában, azért még mindig nagyon csekély az eredmény, de ennek oka az ifjúság egy nagy részének közönye mellett az is, hogy tagjaink egy részének erejét a februárban tartott Theologus Kongresszus előkészítése, másokat a Theologus

Kör ügyei, meg a szintén intézetünk falai között levő, s csaknem kizárólag theologusok által vezetett Bethlen Gábor Kör buzgó munkálkodása tartott távol az Önképzőköri munkálkodástól.

Egyesületünk, mint minden évben, az idén is tűzött ki pályatételeket a tudományos foglalkozás iránti kedv ébresztésére:

Az irodalmi tételre kitűzetett: „A mai magyar lyra“.

A történelmire: „A reformáció hatása a társadalmi élet fejlődésére“.

A filozófiára: „A keresztyén világnézet harca a racionalizmussal és a materializmussal a XVIII. században“.

Sajnos e téren nem számolhatok be a kívánható eredménnyel, amennyiben a 3 pályatétel közül csupán a legutóbbi, a filozófiai tételre érkezett be pályamunka, mely a bírálók (Salga Zoltán, Dénes Dezső és Révész Imre) véleményezése folytán a kitűzött 33 K 33 fillér jutalomban részesült. Szerzője *Imre Lajos* III. é. theol.

Az elmúlt évben is tartottunk fenn olvasótermet, hova 7 fővárosi és 1 helybeli napilapot, 4 szépirodalmi hetilapot, 1 németlapot (*Moderne Kunst*) 1 élclapot, 4 ifjúsági, 5 egyházi lapot, 8 tudományos folyóiratot, 1 gyorsírási és 1 közegészségi lapot járattunk. Ezenkívül ingyen kaptuk az Amerikai Magy. Reformátusok Lapját, Székely Nép, Székely Ujság, Udvarhelyi Hiradó, Szilágy, Szamosujvár és Vidéke stb. lapokat, amelyek szerkesztőségének ezen az úton is hálás köszönetünket fejezem ki.

Az ifjúság szórakozására tartottunk fenn biliárd-asztalt, 2 sakk és 1 malomjátékot, továbbá tekepályát. Sajnálattal jelentem azonban, hogy intézeti tornatermünk már évek óta nincsen használható állapotban.

Egyesületünk képviseltette magát a helybeli egyetemi ifjúság zászlószentelő ünnepélyén (f. év május 15-én); koszorut küldött (az intézet Méltóságos Elöljáróságával és a Theol. Körrel közösen) a Bethlen Gábor szülőházára, annak emléktáblával való megjelenése alkalmával (f. év május 8-án) azonban korán elhalt barátunknak, *Pataky Gyula* I. éves theologus társunknak sirjára már nem küldhettük el szeretetünk és barátságunk jelét, mert hosszas, nehéz betegsége, mely ifjú életerejét lassan és ellenállhatatlanul felemésztette, már régen távoltartotta őt tőlünk. Még látta a természet ébredését, a tavasz virágait, de a nyárnak gyümölcséit megérnie nem adatott neki, miként élete is csak egy ébredő természet, egy virágos tavasz volt. Hadd álljunk meg még egy percre sirjánál, mondjunk egy utolsó Istenhozzádot s emlékezzünk

az Úr Jézus szavára „Munkálkodjatok amig nappal vagyon, mert egy pillanat alatt eljöhethet az éj, amidőn senki nem munkálkodhatik“.

Egyesületünk támogatásáért köszönetemet nyilvánítom a Nagytiszteletű Tanári Karnak, dr. Ravasz László felügyelő tanár úrnak, munkásságukért az egyes tisztviselőknek.

Vásárhelyi János.

2. A Theologus Kör 1908.—9. tanévi működéséről szóló jelentésemet tisztelettel a következőkben terjesztem elő

A Kör alakuló gyűlései, amelyeken tisztikarát megválasztotta, szept. 21., ill. 22.-én tartattak meg. A tagok bizalma a tisztviselői állásokat a következőkkel töltötte be: elnök *Salga Zoltán IV. é.*, alelnök: *Dénes Dezső IV. é.*, főtitkár: *Musnai László III. é.*, titkár: *Bucsi Endre III. é.*, pénztáros: *Ignác Lajos III. é.*, ellenőrök: *Frenczel Béla IV. é.* és *Révész Imre III.*, főjegyző: *Z. Nagy Lajos III. é.*, aljegyzők: *Tavaszi Sándor III. é.* és *S. Váradi Albert III. é.*, könyvtáros: *Jakó Dénes II. é.*, a II. félévben *Dudás János III. é.*, választmányi tagok: *Kiss Mihály IV. é.*, *Vásárhelyi János III. é.*, *Tókécs Gyula II. é.*, *Makkai Sándor I. é.*, pótválasztmányi tagok: *Káli Dénes IV. é.*, *Dobai István III. é.*, *Gönczi Lajos II. é.* és *Felméri Albert I. é.* theologusok.

A megalakulás után a *választmány* minden egyes tagja őszinte lelkesedéssel, egészében véve példás egyetértéssel, a rendelkezésére álló eszközök és munkaerő lehető felhasználásával fáradozott azon, hogy a Kör minél igazabban megvalósíthassa szép és magasztos célját: tagjai közös és egyéni érdekeinek megvédését és támogatását, nemes élethivatásukra való előkészületük segítségét.

Munkásságunkat 4 rendes és 5 rk. közgyűlésen és 17 választmányi *gyűlésen* végeztük s vitattuk meg további teendőinket. — Magam állandóan arra törekedtem, hogy Körünk munkássága iránt minden egyes tagjának érdeklődését minél élénkebbé tegyem, hogy valósággal „egymásnak terhét hordozzuk“ s minden egyes tag érezze kis társadalmunk kényszerítő közös érdekeit, küzdelmeit és örömeit. Örömmel jelentem, hogy e tekintetben az előbbi évekéhez képest határozott haladásról tehetek bizonyosságot, ami reményt kelt bennem, hogy ez a buzgalom még fokozódni fog.

Általában szép érdeklődés nyilvánult a tél folyamán tartott *bibliamagyarázati esték* iránt, amelyeknek rendezéséről a saját

magunk vallásos nevelési érdekében a Kör elnöksége gondoskodott. Értékes magyarázataikkal közreműködő nt. Tanárainknak (Nagy Károly, Kecskeméthy István, Ravasz László) ez alkalommal is hálás köszönetet mondok.

Kitűzött célunk elérésére a másik — fontos és áldásos — eszköz az *anyagi segélyezés*, amelyet részint *kölcsönsegélyek* adásával, részint a *jegyzetkiadás* intézményes rendezésével gyakoroltunk.

Kölcsönsegélyt 57 esetben 1233 kor. összegben adtunk. Ebből még kinn van 294 kor., 13 kötelezvényen. Tekintélyes $\frac{0}{10}$, amelyben része lehet egyik-másik kérvényező nembánomságának is. Úgylátszik, hogy ifjúságunk néhány tagjában még mindig nincs meg az erkölcsi komolyság arra nézve, hogy önként vállalt kötelezettségének, — még ha az által súlyos anyagi helyzetén van is alkalma segíteni, — kellő időben eleget tegyen. Másfelől azonban az elnézésre itt nagyon rá vagyunk utálva. Theologus társaink legnagyobbbrésze szegény fiu. A legáció igen kicsiny jövedelmén kívül kiadásait (amelyek utóbbi évben az intézeti díjak felemelésével jelentékenyen növekedtek), hazúlról kellene fedeznie. Kolozsvár prot. társadalma néhányszor igen szép jelét adta irántunk való érdeklődésének, de azért még nem került alkalmunk tagjainknak „megkeresések esetén megfelelő állásokra való ajánlására“, — amint pedig alapszabályaink szintén Körünk feladatai közé soroznak.

A jegyzet (Kurzus) kiadással célunk a szükséges jegyzetek rendes kiállításának és lehető kedvezményes árban való előállításának biztosítása volt. A „segélyezés“ szempontját lehetőleg szemelőtt tartottuk. Erős a reményem arranézve, hogy a jegyzetkiadás intézményes rendezésének biztosságát és előnyeit belátva, Körünk ez irányú tevékenysége a jövőben még jelentékenyebb lesz, de tagjainak ez iránti köteleességteljesítése is, mely az idén felette sok kívánni valót hagyott fenn.

Egyébként pénztári forgalmunk a következő volt: bevétel 5242·33 kor., kiadás 3240·36 kor; maradvány 2001·97 kor., — a múlt évinél több 138 kor. 40 fillérrel. Ehhez számítandók még a a Kör kiadványai (Pathmosi Hangok, jegyzetek, bibliamagyarázatok stb.) s a még be nem fizetett (részben régebbi) tartozások, melyekkel együtt a Kör vagyona 3511·27 kor., a múlt évinél több 744·75 koronával.

Alaptőkéinket gyarapították: tiszteletes *Kilyén* Sándor úr 50 koronával, Mélt. özv. gr. *Bánffy* Györgyné úrnő 24 koronával. Szives adományaikért e helyen is köszönetet mondok.

S most Körünk ez évi működésének egyik legfontosabb momentumáról, a Fakultásunkon lefolyt *Országos Prot. Theologus Kongresszusról* kell még pár szóval megemlékeznem. Febr. 3—5.-éig az unitárius theologusokkal együtt 30 vendég theologust fogadtunk szeretettel. Szép kitüntetés volt ránk nézve főtiszteletű urunknak, *Kenessey Béla* püspök úrnak kegyes jósága, ki kongresszusunk védőségét fogadta el s nt. Igazgató urunk atyai érdeklődése, ki a kongresszus díszelnökségét volt szives elfogadni. S részemről emlékezetes kitüntetésnek s körünkre nézve megtisztelő ténynek tartom, hogy a kongresszusi elnöklés felelősségteljes feladatával Körünk elnöke bízott meg.

A kongresszus ülésein a theologusokat érdeklő legszebb ügyek kerültek eredményes tárgyalás alá. Programot adtunk egymásnak a további egyesületi munkára. S különösen a napjainkban felszínen levő szociális munkássággal való behatóbb foglalkozást tűztük ki célul. Kívánatosnak tartanám, hogy erre a jövő évben akár körünknek, akár a testvér Ifj. Egyesületnek kebelében külön szakosztály állíttassék fel, amely városunkban is a nevezetesebb mozgalmakat, figyelemreméltó előadásokat számon tartsa, azokra a figyelmet idejében felhívja vagy róluk jelentéseket tegyen. Fokozott figyelemmel kell ezekkel foglalkoznunk, hiszen egyházi életünk terén e tekintetben éppen most megfeszített munkát kell kifejtenuünk!

A Kálvin-jubileum alkalmából a kongresszus egy „*Kálvin-alap*“-ot létesített, melynek kamataiból majdan egy-egy kiváló theologus tudását Kálvin városában, a genfi egyetemen gyarapíthatja. Lépéseket tettünk a külföldi magyar ösztöndíjak felújítása, ill. gyarapítása iránt is stb., — s végül megalkottuk a Theol. kongresszusok rég óhajtott célját, a „*Magyar Prot. Theologus Szövetséget*“, amely hivatva van Theol. kongresszusunk szép programját tovább segíteni a teljes megvalósulásra.

A Szövetség hivatalos Közlönyéből a Debrecenben megjelenő „Közlöny“-ből eddig is azt látjuk, hogy annak érdekében legeredményesebb munkát a mi Körünk fejtett ki. A Szövetség tagjainak többségét 108 taggal eddig mi alkotjuk. S a Kálvin-alapra való húsvéti gyűjtéssel (266·92 kor.) többet tettünk, mint a többiek együttvéve. E szép eredményért azonban egyházközségeinknek kell köszönetet mondanunk. Szövetségi munkánk jövőendő sikerének s életképességének egyik biztató ténye, hogy díszelnökét Körünk vezető tanárában, nt. igazgató urunkban látjuk.

S ha magában Körünk ez évi munkásságában van valami további reményekre jogosító, az isteni kegyelem vezetésének alázatos megismerése után, hálás tisztelettel kell megemlékeznünk felügyelő tanárunknak, nt. Nagy Károly igazgató úrnak jóindulatu támogatásáról. Gyűléseinken szíves készséggel mindig megjelent s fontosabb határozatának megalkotásában, számadásaink elrendezésében tanácsadó szavaival nem szünt meg segíteni. Fogadja ezért mindnyájunk hálás köszönetét!

Salga Zoltán.

3. Az ének-zene egylet. Azon egyletnek évi működéséről és jelenlegi állapotáról tartom beszámolómat, mely egylet ezen intézet 3 ifjúsági testvér-egylete közül leginkább volt és van hivatalva Kolozsvár város társadalma és az intézet ifjúsága között fennálló jó viszonyt fenntartani és ápolni: a Ének- és Zene-Egyletről.

Bár az egylet belső élete és működése nem is volt a legjobb, legkifogástalanabb, de az említett külső jó viszonyt igyekezett ez évben is ápolni és véleményem szerint, ez sikerült is (legalább nem hiszem, hogy volnának, kik rossználák az egyletnek ezen tevékenységét.)

A város közönsége és az ifjúság közt eddig is fennálló jó viszonyt az egylet azzal igyekezett fenntartani és szilárdítani, hogy rendezett a város közönségének támogatásával egy nagyobb szerű hangversenyt 1908 dec. 5-én. Azért mondom, hogy a város közönségének támogatásával, mert ezen hangversenyre szervezte az egylet a vegyeskart a város urasszonyainak és leányainak sorából. E vegyeskar szervezésénél a jó viszony fenntartását tartván szem előtt, valláskülömbőség nélkül hivatuk meg a tagokat és e meghívást elfogadták úgy protestáns vallású, mint katolikus családok. Azt hiszem, hogy ily uton szerezhethet magának az egylet minél több barátot és közkedveltséget.

A hangverseny, ha anyagilag nem is, de erkölcsileg szép sikert ért el, a vegyeskar Holländar „Jégkirálynő“ című dalművével a remélhető legnagyobb sikert érte el.

El nem mulaszthatom ez alkalommal is köszöntet mondani nt. Kecskeméthy Istvánné és nt. Ravasz Lászlóné ő ng.-nak, amiért szivesek voltak a vegyeskar fölötti védnöki tisztet elfogadni és szíves buzgóságukkal úgy az estély fényét, mint az egylet jó hírnevét is emelni. Szintén az egylet köszönetét nyilvánítom Bor-

say Samu karmester, intézeti ének- és zenetanár urnak, ki a vegyeskart betanítani volt szives.

Rátérek most az egyesületnek belső életére.

Az egyesület, miután az iskolai év elején az elnöki szék körül keletkezett zavarok szerencsésen elsímultak, Szabó Gyula IV. é. t.j. vezetése alatt szép jövőnek nézhetett eléje. De sajnos, az egyesület egész éven át pangott. — Az elnökségben február havában ismét változás állott be, Szabó Gyula elődöm ugyanis az intézetből eltávozott, február 22-én beadta a lemondását. Helyébe az egyesület engem választott meg. Tervem volt a pangásnak indult ének- és zenekart új életre kelteni, de az nem járt a kellő eredménnyel. A tagok közönyössége miatt az énekkar csak husvétig működött, de addig legalább a tagok megrendszabályozása következtében szorgalmasan tanult. A zenekart a legjobb tagok eltávazása miatt nem lehetett összehozni, csak a quartettet, ezt is új alakítással. Husvét után a quartettünk is megszűnt működni.

Tervem volt az, hogy ez év vége felé egy teljesen kockázat nélküli házi hangverseny vagy matinée rendezése által az egyesület vagyoni viszonyán némileg javítsunk az első félév sok kiadásainak pótlására, de ez a tagok közönyössége miatt csak terv maradt. De legalább takarékoskodni igyekeztem, a II. félévi kiadás nem tesz ki 12 koronát sem, ez összeget is énekkarri kották beszerzésére fordítottuk.

Nem hagyhatom szó nélkül a tagok közönyösségét. A gyűléseken alig néhány tag jelent meg, január havában egyáltalán nem akartak énekpróbákra járni, egy Bethlen G.-köri estélyen való szereplésünk e miatt maradt el, valamint e miatt csaknem megbukott az énekkar a theol. kongresszus alkalmával a Calvin-ünnepélyen, ugyanis a próbákra nem lehetett összegyűjteni a tagokat s az énekkarunk fele sem jelent meg.

Az énekkar helyzete már mindjárt év elején néhány próba után nem mutatkozott reményteljesnek. Megválasztott reményteljes karmesterünk elhanyagolta az egyesületet, egyetlen alkalommal sem jelent meg a próbákon, helyette magam tanítottam és vezettem kevés zenei tudással, de sok jóakarattal az énekkart, noha ez állásra megválasztva vagy felszólítva egész év folyamán nem voltam. Ha a tagokban is lett volna jóakarattal, úgy bizonyára szép eredményt érhetünk volna el.

Az év folyamán az egyesület következő alkalmakkor szerepelt

nyilvánosan : A zenekar okt. 31-én kísérté az énekkart „Erős várunk“ c. darabban. Ezután a zenekar a tagoknak hanyagsága, majd pedig a legjobb tagoknak távozása után megszűnt. A quartett résztvett a szamosújvári egyház hangversenyén 2 számmal, azután új alakítással működött husvét utánig, de nyilvánosan nem szerepelt.

Az énekkar az okt. 6-i, okt. 31-i ünnepélyen, néhai Szacsvay Sándor ur ő méltóságá temetésén 2—2, a papszentelésen nov. 7-én 1 énekszámmal szerepelt. Szervezte az egylet, mint már említettem a dec. 5-i hangversenyre a vegyeskart, ugyanekkor énekkarunk szerepelt 1 számmal (Henning: Békacantate), a Kálvin ünnepélyen 1 és márc. 15-én 2 énekszámmal. Próbákat az énekkarral tartottam ezután is husvétig, bár nyilvánosan nem szerepeltünk. Adja Isten, hogy a jövőre úgy az ének-, mint a zenekarral sokkal jobb eredményeket érhessen el az egylet, mint ez évben !

Az egylet vagyoni állapotáról a következőket jelenthetem :

Bevételünk úgyszólván semmi sem volt, kiadásunk ellenben az első félévben sok. Nagyobb kiadások voltak hangszerjavításra és egy brácsa beszerzése, mit egy a nyáron eltűnt brácsa helyébe szereztünk be 60 koronáért. E brácsa a nyáron tűnt el, minden bizonynyal betörés következtében, szünidei választmányunk pedig nincs, így e hangszerért sem a múlt évi, sem az idei választmány nem tehető felelőssé. Nagyobb kiadásunk ezenkívül volt még a dec. 5-i hangverseny deficitje, 55 korona. Az egylet e kiadásokkal azonban beszerzett magának egy brácsát, hangszereit kijavította, kottaállományát pedig szaporította 2 vegyeskari és 4 férfikari darabbal. Az egyletnek egész évi forgalmi bevétele 254·06 K, kiadása 412·29 K volt. Tiszta bevételünk volt régi tartozások kiegyenlítése és kamatjövedelemből 59·06 K, tiszta kiadásunk 217·22 K, tehát deficit 158·23 K.

Nagyon sajnós dolog az, hogy deficittel végződött az év. Tulajdonképeni deficitünk csak a hangverseny deficitje = 51 kor. és a múlt nyár folyamán eltűnt brácsánk, mely helyett újat kellett beszereznünk = 60 kor. értékben, a többi kiadás kotta beszerzésre, hangszerjavításra fordított és egy szegénysorsú joghallgatót segélyezett az Egylet 10 koronával.

Ezekben számolhatok be röviden Egyletünk belső és külső életéről, adja Isten, hogy jövőre az Egyletnek ne ily siralmas állapotáról kelljen majd beszámolni. — Az egész Egylet nevében köszönetet mondok nt. Pokoly József tanár úrnak, ki az Egylet

felügyeletét buzgalommal végezte és a nt. Tanári karnak, hogy mindig oly szives jóakarató érdeklődést tanúsított Egyletünk iránt, kérem érdeklődésüket, támogatásukat jövőre is, kérem Isten segédelmét az Egyletre, teljesítse azon óhajlásomat, hogy virágoztassa fel végre a mai közönyös világban e jobb sorsra érdemes Egyletet.

Kövendi Károly.

X.

Statisztikai adatok.*)

I.

A) Theológiai tanfolyam	A beiratkozottak száma	Nyelvismeretre				Évközben		Évközben felvétel	Év végén volt
		csak magyarul beszél	magyarul és németül beszél	magyarul és oláhul	magyar, német és egyéb nyelven	kimaradt	meghalt		
I. évfolyamban ---	25	25	—	—	—	2	1	1	23
II. évfolyamban ---	28	27	1	—	—	—	—	—	28
III. évfolyamban ---	38	38	—	—	—	4	—	1	35
IV. évfolyamban ---	23	19	—	4	—	1	—	—	22
Összesen :	114	109	1	4	—	7	1	2	108
B) Bölcsészeti hallgatók									
I. évfolyamban ---	6	5	—	1	—	—	—	—	6
II. évfolyamban ---	10	8	2	—	—	—	—	—	10
III. évfolyamban ---	3	3	—	—	—	—	—	—	3
IV. évfolyamban ---	7	6	—	1	—	2	—	—	5
Összesen :	26	22	2	2	—	2	—	—	24

*) Növendékeink mindnyájan ev. ref. vallásúak voltak, csak a bölcsészeti-hallgatók közt volt 3 ág. h. ev. vallású.

Nemzetiségre nézve mind magyarok.

II.)*

A) Theológiai tanfolyam	A növendékek életkorát tekintve volt:								Összesen
	18 éves	19 éves	20 éves	21 éves	22 éves	23 éves	24 éves	24-nél idősebb	
I. évfolyamban ---	—	3	10	8	1	1	—	—	23
II. évfolyamban ---	—	1	6	13	3	5	—	—	28
III. évfolyamban ---	—	—	1	8	9	13	4	—	35
IV. évfolyamban ---	—	—	—	—	6	8	7	1	22
Összesen :	—	4	17	29	19	27	11	1	108
B) Bölcsészlet hallgatók									
I. évfolyamban ---	—	2	2	1	1	—	—	—	6
II. évfolyamban ---	—	—	4	2	2	2	—	—	10
III. évfolyamban ---	—	—	—	1	1	—	—	—	3
IV. évfolyamban ---	—	—	—	—	1	2	1	1	5
Összesen :	—	2	6	4	5	5	1	1	24

III.

A) A theológiai tanfolyam hallgatóinak szülei között van foglalkozásra nézve	I.	II.	III.	IV.	Összesen
	é v e s e k				
Lelkész ---	1	4	4	5	14
Tanár ---	2	1	1	1	5
Tanító --- ---	5	5	7	3	20
Földművelő ---	12	12	7	6	37
Tisztviselő ---	1	2	5	2	10
Kereskedő ---	—	—	2	1	3
Iparos --- ---	2	2	7	2	13
Magánzó ---	—	2	2	2	6
Összesen :	23	28	35	22	108

*) A II., III., IV. statisztikai kimutatásba csak azok vétettek fel, akik a tanévet bevégezték.

B) A bölcsészeti tanfolyam hallgatóinak szülei között van foglalkozásra nézve	I.	II.	III.	IV.	Összesen
	é v e s				
Lelkész ---		1	1	—	2
Tanító ---	—	1	—	—	1
Tisztviselő ---	—	2	1	—	3
Kereskedő ---	1	—	—	1	2
Iparos ---	2	3	—	—	5
Földmivelő ---	2	1	—	1	4
Magánzó ---	1	2	1	3	7
Összesen :	6	10	3	5	24

IV.

A) A theologiai tanfolyamon	Egyházkerületek szerint					Összesen
	erdélyi	duna- melléki	dunán- túli	tiszán- innyi	tiszán- túli	
I. évfolyam	21	—	—	—	2	23
II. évfolyam	27	—	1	—	—	28
III. évfolyam	32	—	—	2	1	35
IV. évfolyam	19	—	1	1	1	22
Összesen :	99	—	2	3	4	108

B) Bölcsészeti tanfolyam	Egyházkerületek szerint						Összesen
	erdélyi	duna- melléki	dunán- túli	tiszán- innyi	tiszán- túli	romániai missziói ehm.	
I. évfolyam	3	—	—	1	1	1	6
II. évfolyam	6	3	—	—	1	—	10
III. évfolyam	1	—	—	1	1	—	3
IV. évfolyam	3	1	1	—	—	—	5
Összesen :	13	4	1	2	3	1	24

XI.

Az intézet növendékeinek névsora.

A) A theologiai tanfolyam hallgatói.

IV. é v e s e k :

1. Balogh Jenő, Óraljaboldogfalva, Hunyad vm.
2. Bibó Béla, Árapatak, Háromszék vm.
3. Boócz Kálmán, Budapest.
4. Dénes Dezső, Petek, Udvarhely vm.
5. Fodor Miklós, Szava, Kolozs vm.
6. Frenczel Béla, Nagybozsva, Abaúj vm.
7. Gyenge György, Szászújös, Szolnokdoboka vm.
8. Györke János, Felsősófalva, Udvarhely vm.
9. Jakab Viktor, Penyige, Szatmár vm.
10. Káli Dénes, Nagykend, Kisküküllő vm.
11. Kiss Mihály, Felenyed, Alsófehér vm.
12. Nagy István, Marosvásárhely.
13. Pünkösti Zoltán, Csikszereda.
14. Salga Zoltán, Felsővárad, Bars vm.
15. Sebesi András, Balázsfalva, Alsófehér vm.
16. Sipos Árpád, Nagysolymos, Udvarhely vm.
17. Szabó Ferenc, Hodgya, Udvarhely vm.
18. Szakáts Dénes, Marosvásárhely.
19. Szilágyi Aladár, Marosújvár.
- *) 20. Tókos Károly, Újszékely, Udvarhely vm.
- ***) 21. Tóth Áron, Baczkamadaras, Marostorda vm.
22. Wass Lajos, Sepsibodok, Háromszék vm.
23. Vácza János, Szilágycseh; Szilágymegye.

III. é v e s e k

1. Benkő Gyula, Dálnok, Háromszék vm.
2. Bogdán János, Magyargyerőmonostor, Kolozs vm.

*) **) Tévesen számítottak a IV. évek közé; fél éveik elvesztése folytán III. évek közé számítandók.

N. K.

3. Bucsi Endre, Székelyudvarhely.
4. Czira Bálint, Szamosújvár, (II. félévben jött).
5. Czirjék Mihály, Karatna, Háromszék vm.
6. Dénes János, Küsmöd, Udvarhely vm.
7. Derzsi Kálmán Fintaháza, Marostorda vm.
8. Dobai István, Görcsön, Szilágy vm.
9. Dudás János, Nagyrápoly, Hunyad vm.
10. Elek István, Debrecen (betegség miatt kimaradt).
11. Erdős Gábor, Málnás, Hároszék vm.
12. Faragó András, Ördöngösfüzes, Szolnokdoboka vm.
13. Farkas Albert, Nagyenyed, Alsófehér vm.
14. Ferencz József, Feldoboly, Háromszék vm.
15. Galgóczy Gyula, Kerész, Ung vm.
16. Gáspár Gyula, Nagyernye, Marostorda vm.
17. Gergely Ferenc, Deés.
18. Gergely Károly, Fogaras.
19. Gotthárd József, Etéd, Udvarhely vm.
20. Ignác Lajos, Bősháza, Marostorda vm.
21. Imreh Dezső, Zágon, Háromszék vm.
22. Imreh Lajos, Hódmezővásárhely.
23. Kese Attila, Inaktelke, Kolozs vm.
24. Kiss Ferenc, Hodgya, Udvarhely vm.
25. Kossa János, Dencsháza, Baranya vm. (eltávozott).
26. Molnár József, Nagyrápoly, Hunyad vm.
27. Musnai László, Mezőkövesd, Marostorda vm.
28. Nagy Elek, Székelykeresztur, Udvarhely vm.
29. Z. Nagy Lajos, Zilah, Szilágy vm.
30. Papp Márton, Gödemesterháza, Marostorda vm.
31. Pál Dénes, Rugonfalva, Udvarhely vm.
32. Péter Gábor, Szederjes, Udvarhely.
33. Rápó Mihály, Uzon, Háromszék vm.
34. Szabó Károly, Kisgalambfalva, Udvarhely vm.
35. Szakál János, Bodzásújlak, Zemplén vm.
36. Szövérdi János, Nyíregyháza, (betegség miatt kimaradt).
37. Szőnyi Géza, Dicsőszentmárton, Kisküküllő vm.
38. Vásárhelyi János, Maroscsúcskoppánd, Alsófehér vm.

II. é v e s e k :

1. Barabási Ferenc, Mezőpanit, Marostorda vm.
2. Benedek Gyula, Kisbaczon, Udvarhely vm.

3. Bodola Gyula, Márkosfalva, Háromszék vm.
4. Csiszár Gyula, Mezőzáh, Tordaaranyos vm.
5. Csiky György, Disznajó, Marostorda vm.
6. Gönczy Lajos, Székelyudvarhely.
7. Hegyi András, Nagybaczon, Háromszék vm.
8. Jakó Dénes, Halmágy, Nagyküküllő vm.
9. Kerestély János, Patakfalva, Udvarhely.
10. Koncz Ferenc, Ádámos, Kisküküllő vm.
11. Kónya Pál, Székelykocsárd, Tordaaranyos vm.
12. Kovács Lajos, Kézdivásárhely.
13. Mátyás Ernő, Kristyor, Hunyad vm.
14. Nagy Győző, Ilyefalva, Háromszék vm.
15. Pap Árpád, Székelykocsárd.
16. Révész Imre, Pápa, Veszprém vm.
17. Sándor Ferenc, Papolcz, Háromszék vm.
18. Sipos Endre, Kusaly, Szilágy vm.
19. Sükösd Sándor, Egerbegy, Tordaaranyos vm.
20. Szabó Zoltán, Bajesd, Hunyad vm.
21. Székely Viktor, Koronka, Marostorda vm.
22. Szilágyi János, Deésakna, Szolnokdoboka vm.
23. Tavaszí Sándor, Sárpaták, Marostorda vm.
24. Tőkés Gyula, Nagysajó, Beszterczenaszód vm.
25. Tövissi Antal, Hagymásbodon, Marostorda vm.
26. Váradí Albert, Süketdemeterfalva, Marostorda vm.
27. Vincze Géza, Kalotaszentkirály, Kolozs vm.
28. Zoltáni Pál, Sáromberke, Marostorda vm.

I. é v e s e k :

1. Ajtai Géza, Mezőújlak, Kolozs vm.
2. Bőjthe András, Angyalos, Háromszék vm.
3. Cseh Emil, Alsócernáton, Háromszék vm.
4. Csoó István Tizzaszalka (kimaradt).
5. Deák Sándor, Mezőszengyel, Tordaaranyos vm.
6. Farkas József, Geges, Udvarhely vm.
7. Fekete György, Budapest (kimaradt).
8. Felméri Albert, Kolozsvár.
9. Fülep Károly, Tizadada.
10. Györbíró István, Kökös, Háromszék vm.
11. Kiss István, Hodgya, Udvarhely vm.
12. Kolcza Árpád, Magyarvalkó, Kolozs vm.

13. Kovács Benedek, Uzon, Háromszék vm.
14. Makkai Sándor, Nagyenyed, Alsófehér vm.
15. Máté László, Tövis, Alsófehér vm.
16. Mihály Jenő, Nagyeremi, Kisküküllő vm.
17. Mircse Sándor, Páké, Háromszék vm.
18. Nagy Ferencz, Nyiregyháza, Szabolcs vm. (II. félévre jött.)
19. Nagy Gyula, Kovászna, Háromszék vm.
20. Nemes Imre, Mezőbodon, Tordaaranyos vm.
21. Pataki Gyula, Dedrádszéplak, Kolozs vm. (meghalt.)
22. Pálfi István, Sepsiszentgyörgy, Háromszék vm.
23. Székely Dániel, Domokos, Szolnokdoboka vm.
24. Tompa Zsigmond, Kézdimartonfalva, Háromszék vm.
25. Tövisi Géza, Mezőbánd, Tordaranyos vm.
26. Zöld József, Toldalag, Marostorda.

B) Tanárjelöltek.

IV. é v e s e k :

1. Bodor József, Alpár, Pest vm.
2. Felszegi István, Kisgalambfalva, Udvarhely vm.
3. Gálfi Miklós, Magyarforró, Alsófehér vm.
4. Kristóf Domokos, Sáromberke, Marostorda vm.
5. Varga Gyula, Nyárád, Veszprém vm.

III. é v e s e k

1. Kövendi Károly, Torboszló, Marostorda vm.
2. Pirigyi József, Sátoraljaújhely, Zemplén vm.
3. Szabó István, Sajókazincz, Borsod vm.

II. é v e s e k

1. Barcza József, Kecskemét.
2. Bartha Károly, Székelyudvarhely.
3. Bauer Jakab, Ujverbász, Bácsbodrog vm.
4. Bécsi Nándor, Vérvölgy, Szilágy vm.
5. Fördös László, Kecskemét.
6. Horváth József, Marosvásárhely.
7. Székely Endre, Bergenye, Marostorda.
8. Tereh Géza, Szathmár.
9. Tőkés József, Nagysajó, Beszterczenaszód vm.
10. Váczi Ferenc, Hajdúszoboszló, Hajdú vm.

I. évesek:

1. Bartsch József, Tövis, Alsófehér vm.
2. Bogsch Sándor, Szepesváralja, Szepes vm.
3. Bóka István, Brassó.
4. Kiss Lajos, Szatmár.
5. Miklós Viktor, Bukarest, Románia.
6. Varga Lajos, Désakna, Szolnokdoboka mv.

C) Joghallgatók.

1. Sikó József, Vártelek, Szilágy vm.
2. Zsigmond László, Szeér, Szilágy vm.

D) Hitoktatók.

1. Juhász Albert, Kaba, Hajdú vm.
 2. Szabó Miklós, Beresztelke, Marostorda vm.
-

XII.

Pályakérdések az 1909—1910. tanévre.

A kolozsvári ref. theol. fakultás tanári kara f. év június 12-én tartott ülésében az 1909—1910 iskolai évre a következő pályatételeket tűzte ki:

1. Szóbeli nyílt pályázaton az éves theologusok részére a *héber nyelvből*: Mózes VIII. 12 (tizenkettedik) fejezete. 32 korona.
2. Az *ó-testamentomi biblia-tudomány köréből*: „A „szövetség-könyvének“ fordítása, tárgyi-, izagogikai-, és biblica-theologiai magyarázatokkal.“ Jutalma a Szász Domokos alapból 70 korona.
3. Az *új-testamentomi biblia-tudomány köréből*: „Mi az „ekklésia“ Pál leveleiben, a Pál és gyülekezetei között lévő viszony-
nak és az illető gyülekezetek állapotának ismertetésével.“ Jutalma a Szász Domokos alapból 70 K.
4. A *systematika theologiából*: A szentháromság istenfogalom igazolása, különös tekintettel Kálvin idevonatkozó irodalmi harcaira. Jutalma a gr. Teleki és Szász Domokos alapból 70 korona.
5. Az *egyháztörténelemből*: A kálvini reformáció befolyása a magyarországi protestántizmusra. Jutalma a Szász Domokos alapból 70 korona.
6. A *gyakorlati theologiából*:
 - a) Salamon József „Erdélyi Predikátori Tárának“ (I—IX. kötet) prédikáció irodalma. (Ismertetendő és bírálendő az egyes prédikátoroknak gyakorlati theologiai világnézete és homiletai egyénisége, (esetleg máshol megjelent műveik figyelembe vételével is.) Jutalma a Nagy Péter és Teleki-alapból 70 korona.
 - b) Egyházi beszéd a következő textusok valamelyikéről: Luk. XVIII. 35—43. (homilia); I. kor. II. 12. (thematikus beszéd). Jutalma a Molnár Albert alapból 40 korona.

c) Prédikáció műfordítás német, vagy francia nyelvből. Jutalma a Nagy Péter alaptól 40 korona.

7. *A legjobb harmonium játszónak* nyílt verseny útján: Jutalma 70 korona.

Pályaművek idegen kézzel lemásolva, lapszámozva, bekötve, jelígyés levéllel ellátva 1910 május hó 1-én déli 12 óráig a fakultás igazgatójához adandók be s ugyanott és ugyanaddig kell jelentkezni a nyílt pályázatokon való részvételre is. Később érkezett pályaművek, vagy jelentkezések nem részesülnek figyelemben.

Kolozsvárt, 1909. június 12-én.

Nagy Károly,
igazgató.

Dr. Ravasz László,
a tanárkar jegyzője.

XIII.

Nagy Károly igazgató évváró beszéde.

Nemes ifjúság!

Évváró ünnepélyeinket kezdet óta saját körünkben, vendégek nélkül, bizalmasan, családi körben szoktuk tartani. Csak akit hivatali állása és szive egyként ami családunkhoz köt a Főt. Püspök úr szokott megjelenni. És erre a bizalmas együttlétre ilyenkor okunk és szükségünk van. A számadás órái ezek egy esztendő munkájáról; arról, hogy kitűzött célunkat mennyire tudtuk megközelíteni, eszményeinkből mennyit sikerült megvalósítanunk. A számadás úgy ér valamit, ha lelkiismeretes; a lelkiismeretnek pedig nincs más tanura saúksége, mint az élő Istenre. Előtte nem mutathatjuk magunkat másnak, mint amilyenek vagyunk. S ha e számadás nemcsak gyarlóságokat, fogyatkozásokat, hanem itt biztató törekvést és sikert, amott mulasztásokat és sikertelenségeket állapít meg: ez a legjobb társaság arra, hogy az első a kérkedés látszata nélküli elismeréssel önértetünket emelje, további buzgóságra sarkaljon, a második pedig magunkba szállásra és megjavulásra serkentsen.

Számoljunk tehát fakultásunk 14-ik tanévének eredményéről — első sorban magunknak Isten előtt; ha ezt megtettük, már könnyebb lesz felsőségünk ítélete elé is állanunk.

Mihez mérjük magunkat, személyünket és munkánkat, hogy sem alacsony mértéket véve magunkat meg ne csaljuk, sem túlmagassal reményünket és bizalmunkat ne kockáztassuk — az előhaladásra nézve.

Ez év Kálvinunk születése 400 éves fordulójának jubiláris éve. Keressünk nála mértéket és szempontokat az ítéletmondásra, hiszen a szerinte megtisztított evangélium szolgálatára készülünk.

Kálvin egy sajátosan keresztyén vallásos jellem. Jellemének fővonása az Isten előtt való megalázkodás — egészen a predesztinációig! A mik vagyunk: Isten kegyelme által vagyunk. Ez alázatosságból foly — nem a quietismus, hanem a munkás háladaosság. Az isteni kegyelem, mely adatott nekünk a Jézus Krisz-

tusban: erő — a munkára. Arra a munkára, melyre Isten minket méltatott, hogy az ő felelős munkatársai legyünk. „Mi által lehetünk azokká? — 1. Ha megismerjük Őt, az Ő világát, annak rendjét, törvényeit, céljait. 2. Ha Isten világának e megismert törvényihez és céljához szabjuk magunkat és — 3. Ennek szolgálatára szenteljük munkánkat.

Tudományosság, jellem, hivatás: ez az a három oszlop, amelyen a keresztyén élet nyugszik. Tanulás, önfegyelmzés és kötelességteljesítés: ez az a hármasság, mellyel azok az oszlopok felépíthetők.

Tudomány, jellem, hivatás; tanulás, önfegyelmzés, kötelességteljesítés: hogy áll ezekben fakultásunk ifjúságának számadása a lefolyt iskolai évben?

Ezek közül az első és utolsó az iskolai életben összeesnek, de a legszorosabb viszonyban vannak a középsővel is. A tanuló jelleme éppen kötelességteljesítéséből ítélendő meg, amely itt — a tanulás.

Számadásunk első tétele a múlt év — maradványa. Fájdalom, ennek jellege — szenvedőleges volt. Már akkor oly aggasztóan megnövekedett volt azoknak a száma, akik tanulásbeli kötelességeiknek nem tettek eleget (126-ból 36, az összesnek majdnem egyharmada), hogy — amint emlékezni fognak — már akkor nyomatékosan figyelmeztettem az ifjúságot, hogy ez tarthatatlan állapot. Utaltam arra, hogy amily mértékben fognak a kötelességteljesítésre sarkaló külső eszközök és indokok azon mértékben válik fokozottabb kötelességévé az iskolának örködni a kötelességteljesítés felett s ha a buzdítás, ambicionálás nem segít: a kényszerítés és megtorlás eszközeit is igénybe kell vennie. Kértük, figyelmeztettük, ambicionáltuk az urakat.

S az eredmény?! Ez év első féléve végén a kollokviumi kötelezettségüket elmúlasztók és elégtelenek $\frac{0}{10}$ -száma az 50-et megközelítette (109-ből 53). E minden jogos reménységünket nemcsak megszegyenítő, de valósággal kigunyoló eredményre, kénytelen volt a tanárkar a rendelkezésére álló törvénynek teljes szigorát alkalmazásba venni: megszorítottuk az — úgy látszik, nagyon könnyen szerezhető — orvosi bizonyítványok elfogadását, kimondván, hogy csak az intézeti orvos által adott vagy megerősített orvosi bizonyítványt fogadunk el igazolásul; a pótló- és javító kollokviumok határidejét szigorúan a Rendtart. Szabályok szerint állapítva meg, a határidők újabb kitolását kérő folyamodá-

sokat kérlelhetetlenül elútasítottuk s akik addig a határidőig sem tettek eleget kötelezettségüknek, azokat az illető tárgyak újra hallgatására köteleztük, sőt ha a múlasztás kettőnél több tárgyból történt, az egész félév megisméltésére útasítottuk. A stipendiumokat a II. félévre revisio alá vettük s szigorúan a kerület rendelkezéséhez tartva magunkat a kiosztásnál az, az ifjúságunkat mélyen megszegyenítő eredmény jött ki, hogy a theologusok közt nem volt annyi stipendiumra érdemes ember, mint ahány a stipendium. Végre 3 notórius előadás-kerülővel szemben alkalmazásba vettük Rendt. Szabályunk 35. §-ának azon intézkedését, hogy aki a heti-órák számánál több órát múlaszt, az intézetből eltávoznak tekintetik.

Ennek a szigornak azonban már megvolt az eredménye. A II. félév végén a kollokvium-mulasztók és elégtelenek ⁰/₀-száma 50-ről közel 25-re esett le (108-ból 29). Azonban még ez is túl sok. Bármily szomorú legyen is, hogy theologusokkal szemben kell így eljárunk: a kényszerrendszabályokat szigoruan alkalmaznunk kell továbbra is. Tanulásgul szomorúan kell megállapítanunk, hogy ily felnőtt ifjúsággal szemben is alkalmazni kell a kényszereszközöket; hogy az „érettnek“ nyilvánítás nem mindig jelenti a jellem érettségét is.

Igaz, e múlasztások indokai közt, amint a múlt évben is kimutattam — a túlnyomó nagy résznél a betegség szerepel. Sok a komolyan neuraszténiás, tüdőbajos, tüdőcsúcshurutos stb. A komolyan szemléllőre nézve megdöbbentő ifjúságunk fizikai hanyatlása. Már tavaly útaltam arra, hogy mi része van ebben éppen theologusainknál a szülei ház szegényes viszonyainak. De ez nem magyaráz mindent. Nem akarok ítélni. Tudom, vannak betegségek, melyek nem függenek egyéni magunktartásunktól. De vannak könnyelműséggel és rendetlen étellel szerzett betegségek is. Ezek egy részére az orvosi jelentés is reámutat (emésztő- és légzőszervek hurutos bántalma, szemkatarus, ideges kimerültség, álmatlanság), útalva egyik főokra, a rossz munkabeosztásra, mely az egyenletes, állandó tanulmányozás helyett, a vizsgák idején való „hegy alatti abrakolás.“ — De útalnom kell egy másikra is: a *castitas* hiányára sokaknál. E kérdés amily kényes: oly fontos és életbevágó. *Mott* János azon a felejthetetlen esti előadáson, amiket mondott erről, még fülökben csenghet. Ha már, ami előadásaink és barátságos érintkezéseink során erre vonatkozólag tőlünk halottakat belepí a mindennapiság szürke pora: gondoljanak arra,

kit e pusztító nyavalya elleni lelkes küzdelem űz egyik világ-részből a másikba. Gondoljanak magukra, szüleik reményeire, a jövődjükre, egykori családjuk boldogságára, gyermekeik épségére, fajunk és nemzetünk jövődjére! Fajunk és nemzetünk hegemoniájáért való küzdelem sem a szóharcban dől el, hanem az *erőn*; a testin is, de az önmegtágadás erkölcsi erején is. Ah, az Isten világa törhetetlen törvényeken nyugszik s — emlékeznek — ennek egyike így hangzik: „Megbüntetem az atyáknak álnokságait a fiakban harmad- és negyedigiziglen !“

De több castitast kelt követelnünk a jellemben is. Az *önképzés* munkájának felette fogyatékos voltára már a ker. közgyűlés figyelmét is felhívta a tavalyi tanügyi jelentés s ennek dacára is alig jelezhetünk haladást e téren. Az Ifj. önképzőkör tartott ugyan 4 ülést, de a pályamunkák sovány eredménye s éppen a Kálvinra és kálvinizmusra vonatkozók meddősége a Kálvin-jubeliumi évben — lehangoló. — A másik szomorú tünet az, hogy a modernnyelvek tanulására jelentkezettek közül (30 az angolra, 17 a németre) csak kevesen tartottak ki végig (az angolban 5, a németben 6.) A magyar jellem szalmalángja! — De legsúlyosabbnak ítélem az ifjúság egy részének magatartását a „Theologus-kör“-rel szemben. A könnyelmű adósságcsinálásnak itt ugyan elejét vette a kör igen-igen lelkiismeretes tisztikara — bár máshol is módját ejthetnők ennek! — de azt már nem tudta kivinni, hogy a kölcsönök csaknem becsületszóval garantált visszafizetésének határideje kielégítőleg betartassék. Hát azokról mit mondjunk, kik a Kör tankönyvűl szolgáló cursus-kiadványait megrendelték, igénybe is vették, de igazán csekély árukkal ma is adósok? Hogy mindezeket a Körnek az Igazgató kényszerfelhajtás útján biztosítja ez nem vigasztalás akkor, amikor a Kör ezirányú munkásságával is — az anyagi segélyen túl — tagjai erkölcsi kötelességérzetét is kifejezetten nevelni kívánta.

E szomorú tünetek mellett azonban, — melyben még az a vigasztaló, hogy majdnem minden fogyatkozás ugyanazon 8—10 ifjú terhére irandó, — Isten iránti nagy hálával s a jobb jövő iránti rendületlen bizalommal kell megemlékezni azokról a biztató, felemelő, nem egy vonatkozásban büszke önéretteltől jelenlétekről, amelyek ez év képét mégis alapjában megnyugtatóvá teszik.

Ifjúságunk kebelében egy tanulásban, magaviseletben, szorgalomban, buzgóságban, gyakorlati tevékenységben egyaránt kiváló csoport képződött, amely tanárkarunk teljes elismerését érdemli s

amelynek folyton növekvő befolyása és példaadása az ifjúságra máris érezhető. Ebből a körből került ki a „Theologus-Kör“ derék tisztakara, a „Bethlen Gábor-kör“ ágilis, munkás tábora, ezeknek a buzgósága tette lehetővé a magyarországi prot. theol. akadémiák ifjúsága ez évi konferenciáját intézetünkben, a Theologus-szövetség megalkotását s ők készítették elő *Mott* Jánosnak, a keresztyén diákok világszövetsége titkárának emlékezetes látogatását. Ezekről azonban részletesen emlékezniem — felesleges. Hatásaik ott élnek még lelkünkben. Elég annyit mondanom, hogy ezek voltak ami iskolai esztendőnk ünnepnapjai, tele a lelkekben áldásos termékenyítéssel. A munkásokat sem dicsérem; nekik valami magasabb jutalmuk van; a munkát sem, mert azt nem dicsérni, hanem követni, végezni kell. A nemes munka jutalma az, hogy teljesíthetjük. Ezt a jutalmat minél előbb mindenikünknek adja meg az Isten!

Hanem az óra int — búcsúóra! Nagyobb részüktől csak a pihenés rövid idejére. Őket köszöntöm: a viszontlátásra! De sokuktól komolyabb búcsút kell vennünk. Azoktól, kik ez évvel búcsút mondanak az iskolának s kilépnek az életbe. Intézetünk áldással bocsátja Önöket újokra, miként áldással fogadta és áldó karjaiban tartotta eddig. Az iskola porával ne rázzák le az iskola eszményeit. Önök lesznek ami képviselőink az életben: féltő gonddal örködjenek jó hírnevünk felett. Chinában a gyermekek érdemeiért a szülők kapják az elismerést és kitüntetést: szerezzenek minél több elismerést az „alma mater“-nek. Mutassák meg ennek az utilitárius irányzatú kornak, hogy a legmagasabb eszmények szolgálata a „leghasznosabb“ is. Bármiben legyen fogyatkozásuk: a hazafiságban bizonyára egyiküknek sincs. Ha ezt ami sralmas állapotban tengődő Erdélyünket a magyarságnak megtartani akarjuk, ha ezt a nemzetet s hazát függetlenné, szabaddá és boldoggá akarjuk tenni: be kell látni, hogy ezt csak erkölcsi regeneráció útján érhetjük el. A világtörténelem eddigi legnagyobb erkölcsi regeneráló hatalma pedig — a keresztyénség Kálvin iránya.

Kálvin jubiláris éve, kell hogy fordulópontot képezzen a kálvinizmus nálunk elhanyagolt közéleti hatásában. Komoly tudományosság, puritán jellem, hivatáshoz való hűség, megalkuvást nem ismerő kötelességteljesítés: ezek a Kálvin alázatos, vállalásos jellemének vonásai. És „Boldogok az alázatosok, mert ők örökségül birják a földet.“ (Máté 5. 5.) És tovább: „Valaki magát felmagasztalja: megaláztatik; de aki magát megalázza: felmagasztaltatják“ (Máté 23. 12.) De rettenetes az Ur feddőzése

(Máté 23. r.) és megsemmisítő az ő ítélete a haszontalan szolgálókhoz: „Ime, pusztán hagyatik néktek a ti házatok!” (Máté 23. 28.)

Élni akarunk ?! — Legyünk végre — kálvinisták!

S most hálával a múltért, bizalommal a jövőben s Istent áldva mindenekért:

theol. fakultásunk 1908/9. tanévét bezárom.

Imádkozzunk!

Nagy Károly.

XIV.

Értesítés

az erdélyi református egyházkerület kolozsvári theologia fakultásáról az 1909—10. tanévre vonatkozólag.

1. **Felvétel.** Az erdélyi református egyházkerület kolozsvári theol. fakultására felvétetnek:

a) *tanintézetbe*: a református papi pályára készülő *theológus* ifjak;

b) *az internátusba* (együttlakás) *és vele kapcsolatos konviktusba* (együttélkezés): első sorban 80 a tanintézetbe beiratkozott theológus és 40, a helybeli m. kir. Ferencz József tud. egyetem bölcsészet-, nyelv és történelemtudományi- és mennyiségtan-teremtisztudományi karára beiratkozott protestáns vallású tanár-növendék; másodsorban, — amennyiben hely marad, — a nevezett tud. egyetem bármelyik karára beiratkozott prot. vallású egyetemi hallgató, illetőleg mindenik esetben oly középiskolát végzett s érettségi vizsgálatot tett ifjak, kik a theol. tanintézetbe vagy az egyetemre lépni szándékoznak.

2. **A felvételért való folyamodványok** a) keresztlevéllal, b) érettségi bizonyítvánnyal vagy lecke-könyvvel (Index) vagy ezek hitelesített másolatával felszerelten és a fakultás igazgatóságához címzetten *folyó évi augusztus hó 21-ig* küldendő be, (10 filléres postabélyeg melléklésével a válasz számára), a folyamodványok felzetén pontosan megjelölve a folyamodó lakását: község, (esetleg utca, házsám), utolsó posta és vármegye.

Később érkezett folyamodványok nem vétetnek figyelembe, de a kellő időre beadottakra és 10 filléres válaszbélyeggel ellátottakra a válasz 8 nap alatt megküldetik.

Az előző évben is az intézet kötelékében volt növendékeknek — amennyiben okmányaikat ki nem vették és ösztöndíjat nem kérelmeznek — elég csak levélben jelentkezniök.

3. **Díjak.** Minden felvett növendék a beíratkozás alkalmával *beíratkozási díj* közös cím alatt — nyugdíj (6 K), könyvtárdíj (2 K), felszerelési díj (8 K), ifjúsági egyleti díj (4 K), — összesen egy évre 20 (húsz) koronát tartozik fizetni; amihez járul még az újonnan jött növendékek részéről, vagy új törvények életbeléptetésekor mindenki részéről 0·40 K az intézeti Törvények és Rendtartási szabályok egy példányáért és új lecke-könyvekért (Index) 0·60 K.

Ezenkívül

a) Egyetemi hallgatóknak *internátusi és konviktusi díj* egy évre: 400 (négy száz) korona.

b) Theológusoknak *konviktusi díj* egy évre: 300 (három száz) korona.

Ez összegek harmadéves előleges részletekben és pedig: 1. a szeptemberi beíratkozás alkalmával; 2. január 10-én és 3. április 1-én fizetendők, egész évre kötelezők és a szülők (gyám) által megfelelő tanukkal (egyik lehetőleg az illetékes lelkész) tanuzott és kezesekkel kezeselt „Kötelezvény“-ben vállalandók el, melynek űrlapja a felvételi értesítéskor mindenkinek megküldetik s megfelelően kitöltve és aláírva a beíratkozáskor adandó be.

A theológusok ezenkívül *félévenként* a beíratkozások alkalmával 20—20, összesen 40 korona *internátusi díjat* és az I. félévi beíratkozáskor 2 korona „*Theológus kör*“-i díjat tartoznak fizetni. Maguk fizetik továbbá a helybeli tudomány-egyetemen heti 10 óráig kötelezetten hallgatóndó bölcsészeti és nevelés-oktatástani tudományokból kijelölt tárgyak után a *beíratkozási* (10 K) és *tandíjat*, mely utóbbi félévenként 21 korona.

Fizet továbbá:

c) az internátusban benlakó minden növendék az I. félévi beíratkozás alkalmával, de egész évre 10 (tíz) K. *világítási díjat*, az e nyár folyamán bevezetett villanyvilágítás költségeire.

4. **Kedvezmények és ösztöndíjak.** Az intézet beíratkozott növendékeinek a következő kedvezmények és ösztöndíjak állanak szolgálatukra;

a) *Theologusoknak*:

α) Minden theologusnak tandíjmentesség a theol. fakultáson hallgatott tárgyak után.

β) 15 kétszáz és 1 száznyolcvan koronás — félévenkénti részletekben utólagosan kifizetendő — ösztöndíj a nagyenyedi Bethlen-kollégiumtól járó fejedelmi alapítványból.

γ) 20 száz koronás — félévenkénti részletekben utólagosan

kifizetendő — ösztöndíj az egyházkerület által a Gecse- és Baldácsy-alap számadási feleslege terhére engedélyezve.

δ) Ünnepi követségek (legatio)

ε) 650 K pályadíjakra.

Összes segély — a tandíjmentességet nem számítva, — körülbelül évi 20.000 korona.

b) Tanárnövendékeknek: a m. kir. kultuszminiszter úr által engedélyezett ingyen konviktusi és internátusi ellátás 18 tanárjelölt részére.

Az *a. β)* alatt jelzett ösztöndíjakért a folyamodványok a Bethlen-kollégium Méltóságos Előljáróságához, az *a. γ)* alattiakért a theol. fakultás Előljáróságához, a *b)* alattiakért a m. kir. vallás és közoktatásügyi miniszter úr Ő Nagyméltóságához címzendők, de mindenik a theol. fakultás igazgatóságához adandó be *f. évi augusztus 21-ig*. Az ösztöndíjakért való folyamodványokhoz, a felvételi kéreéshez csatolandó okmányokon kívül (2 pont.) mellékelni kell még: a szülők ez évben kiállított hitelesített adókönyvi kivonatát és családi értesítőjét. A ki a jelzett időig nem folyamodik vagy nem jelentkezik, — még ha a stípendiumot élvezte is, — eltávozottak tekintelik s helye mással töltetik be.

A theologiai tanfolyamra, a bentlakásba és tápintézetbe való felvételnél és mindennemű jótétemények odaítélésénél az egyenlő előmenetelt és magaviseletet tanúsító s egyenlő családi és vagyoni viszonyok között élő ifjak közül az erd. ref. egyházkerület kötelekébe tartozó szülőknek s ezek között is a lelkészeknek, tanároknak s felekezeti tanítóknak és kántoroknak gyermekeit elsőség illeti meg.

A Bethlen-kollégiumtól járó ösztöndíjakra csak oly theol. ifjak ajánlhatók és vehetők fel, akiknek megelőző félévi lecke-könyve feltétlenül általános jeles (1), magaviselete példás, szorgalma kitartó. Egyenlők között előnyben részesítendők a nagyenyedi Bethlen-kollégiumban tanult ifjak. Ez ösztöndíjakra felajánlhatók a theol. fakultás I. évi tanfolyamára beiratkozott olyan ifjak is, akiknek érettségi bizonyítványa általános jeles (1).

A Gecse-Baldácsy ösztöndíjakat csak legalább jó (2) előmenetelű ifjak kaphatják meg.

Minden, az intézetbe felvett, theol. ifjú a beiratkozás alkalmával kötelezvényt tartozik kiállítani arról, hogy amennyiben a fentebbi *a. β.)* és *a. γ.)* pontokban említett ösztöndíjakban részesül a fakultás részéről, a theol. tanfolyam bevégezése után legalább két (2) évig rendes lelkészi szolgálatot fog teljesíteni az erdélyi ref.

egyházkerület kötelékében, ha pedig akár a tanfolyam bevégzése előtt, akár azután, az említett két évi rendes lelkészi szolgálat teljesítése nélkül távoznék az erdélyi egyházkerület kötelékéből, az élvezett jótéteményt visszatéríti a fakultásnak.

Az ösztöndíjakért való folyamodások eredménye az illető tényezők döntéséről vett értesítés után (remélhetőleg október hó végéig) azonnal tudtul adatik az érdekelteknek.

5. Beiratkozás. A jövő tanévre való beiratkozás szept. hó 10. és 11. napjain lesznek és pedig 10-én az I—II., 11-én pedig a III—IV. éveseké.

A folyamodásuk alapján írásbelileg előre felvett ifjak közül, a fakultás Előljáróságának határozata értelmében, az internátusba csak azok fognak véglegesen fölvetetni, a beiratkozáshoz bocsátatni és beköltözködhetni, a kiket az intézeti orvos előzetes vizsgálata utánt teljesen egészségeseknek fog találni. Ezért a beiratkozás előtt a beiratkozásra kitűzött napokon, az akkor az intézetben tartzkodó intézeti orvos úr által, tartozik magát minden jelentkező ifjú megvizsgáltatni s tőle a fölvetelt megengedő igazolványt hozni.

A beiratáskor minden felvett növendék tartozik befizetni az igazgató kezéhez a beiratási díjat; továbbá az egész évi világítási díjat, az internátusi díj első félévi — és konviktusi díj első évharmadi részletét az internatus- és konviktus-felügyelő tanárnak (dr. Ravasz László) kezéhez. Ezek lefizetése nélkül senki az intézetbe be nem irható.

A régi növendékek közül azok, akik az előző évekről bármiféle iskolai díjjal hátralékban maradtak, addig be nem irhatók, míg hátralékaikét előzőleg az igazgatónál ki nem egyenlítették.

6. Internátus. A bennlakásra felvett ifjak szept. 10-én jöhetnek. Beiratkozásuk és esedékes díjaik lefizetése után, az internátus felügyelő tanára helyezi el a szobákban, kettős, illetve négyes csoportokban, hol lakást (fűtéssel, világítással és takarítással) kapnak ágygyal, dolgozóasztallal, székkal, szekrényvel és modernül felszerelt mosdóval.

Az ágyak mátráccal, fejbánkossal és pokróccal fel vannak ugyan szerelve, de feltétlenül szükséges 1 vánkosnak 3 húzattal és legalább 4 lepedőnek hozása, hogy az ágyak kellően tisztántartathassanak. Ezek és a tisztaságra tartozó másfajta felszerelés nélkül a beköltözés nem engedhető meg.

7. A konviktus. A konviktusban a főzés szeptember 12-én kezdődik. Az ifjak a konviktusban naponként háromszori étkezést

kapnak és pedig: reggelire 3 dcl. tejes kávé egy 120 grammos zsemlyével; ebédre 3 tál ételt (leves, marhahus körözve és mártással vagy sült körözve és főzelék rátéttel vagy tészta és hozzá 200 gramm kenyér;) vacsorára mindig sült és 200 gramm kenyér. Minden ifjú a kétszeri étkezéshez 300 gramm első minőségű húst kell hogy kapjon, csont nélkül számítva. Az ételek minősége és a hozzájuk használt anyagok az intézeti orvos vezetése alatt ellenőriztetnek. Az étlapok pedig hetenként az étkező ifjúság képviselőinek részvételével állapítatnak meg.

Szeptember 10-ike előtt bennlakást és szept. 12-ike előtt kosztot az intézet helyiségeiben senki sem kaphat, még külön kérelemre és fizetés mellett sem.

8. Az 1909—10. tanév ünnepélyes megnyitása, kapcsolatban az intézet új rendes tanárának dr. Bartók Györgynek beiktatásával és székfoglalójával szeptember hó 12-én d. e. 11 órakor lesz a fakultás épületének disztermében. A rendes előadások szeptember 15-én reggel 8 órakor kezdődnek meg.

9. A javító és pótvizsgálatok (kollokviumok) a beiratások ideje alatt szept. 10—11. napjain lesznek az illetékes tanár urak előtt, kiknél az illetőknek a rendkívüli kollokviumokat engedélyező tanárkari határozattal és az esetleges rendkívüli kollokviumi díjaknak (tárgyaként 10 kor.) az igazgató kezéhez történt lefizetését igazoló nyugtákkal kell jelentkezniök. De akik ezeken a napokon sem teszik le kielégítő eredménnyel elmulasztott vagy elégtelen vizsgálataikat (kollokvium) újabb — s legfennebb 4 heti — határidőt csak a tanári kartól külön kért s orvosi bizonyítvánnyal igazolt betegség esetén nyerhetnek. Akik azonban vizsgálataikat (kollokvium) a megelőző félév végén indokolatlanul mulasztották el letenni, vagy elégtelen osztályzatot nyertek: a következő félévben semmiféle intézeti kedvezményre igényt nem tarthatnak.

10. A theologiai rendkívüli alap — és a lelkészképesítő szigorlatok (I. és II. lelkészképesítő vizsgálatok) szeptember 13. és 14. napjain fognak megtartatni és pedig a következő sorrendben: II. lelkészképesítő, I. lelkészképesítő- és theol. alapvizsgálat. E szigorlatokra az egyh. ker. Igazgatótanácstól engedélyt kapott vagy előállani jogosult jelöltek szept. 12-én délután tartoznak a fakultás igazgatójánál jelentkezni, neki a rendkívüli vizsgára állást engedélyező igazgatótanácsi leiratot s okmányait (Indexek, illetőleg első lelkészképesítő és szolgálati bizonyítványait) átadni és kezéhez az engedélyben kitüntetett vizsgadíjakat (rendes díj

15 korona, rendkívüli 60 korona) lefizetni. — Bármelyik vizsgára csak azok bocsáttatnak, akik előbb összes fennálló tartozásaikat a vizsgadíjakkal együtt lefizették (346—1907. számú igaztanácsi rendelet.)

E vizsgákra beadandó írásbeli dolgozatok (az 1908—9. évre kitzűzött feladatokról) beadásának határideje folyó évi aug. hó 15-ike.

11. Esetleges tudakozódások a theol. fakultás igazgatójához intézendők (Kolozsvár, Bocskai-tér 1. szám.) Választ azonban csak az igényelhet, aki kellő válaszbélyeget mellékel.

Kolozsvár, 1909. július 19.

Nagy Károly,
a theol. fakultás igazgatója.

TARTALOM:

	Oldal.
I. Dr. Bartók György, mint theologus.	3
II. Nagy Károly h. igazgató évmegnyitó beszéde.	39
III. Az 1908—9. tanév történetéhez.	48
IV. A fakultás előljárósága és tanári kara.---	74
V. A theologiai szakon végzett tananyag.	76
VI. Theologiai alap- és lelkészképesítő vizsgálatok.	79
VII. A fakultás könyvtára.---	81
VIII. Internátus és konviktus. —	82
IX. Ifjúsági egyesületek. --	87
X. Statisztikai adatok.---	96
XI. Az intézet növendékeinek névsora.---	99
XII. Pályakérdések az 1909—1910. tanévre.	104
XIII. Nagy Károly igazgató évbezáró beszéde.---	106
XIV. Értesítés az erdélyi református egyházkerület kolozsvári theologiai fakultásáról az 1909—10. tanévre vonatkozólag.	112
